

LIETUVA PASAULYJE – PASAULIS LIETUVOJE

Skaitmeninė integruoto ugdymo(si)
priemonė (SIUP)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Raimonda Ragauskienė
Aivas Ragauskas

LIETUVOS IR
SUOMIJOS
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI
RYŠIAI XIX–XX A.

Kaunas, 2023

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-467-564-5 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/9786094675645>

<https://doi.org/10.7220/9786094675645.11>

© Raimonda Ragauskienė, 2023

© Aivas Ragauskas, 2023

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2023

TURINYS

ĮVADAS	5
SUOMIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS	5
LIETUVOS IR SUOMIJOS BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS	6
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR SUOMIJOS RYŠIAI IKI XIX A.	9
ISTORINIŲ IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ ATSPINDŽIAI ISTORIOGRAFIJOJE	9
ANKSTYVIEJI BALTŲ IR FINOUGRŲ RYŠIAI	12
Kalbiniai ryšiai	12
<i>Įdomybė. Suomia – finiskai kalbantys baltai?</i>	12
Tautosakos ir mitologijos panašumai	14
„Kalevala“	16
<i>Įdomybė. „Kalevalos“ paskelbėjas Elias Lönnrotas – lietuvių liaudies dainų vertėjas</i>	18
<i>Įdomybė. Lietuviškoji „Kalevala“ – J. I. Kraševskio poema „Vitolio rauda“</i>	18
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS (ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS) RYŠIAI SU SUOMIJA XI–XVIII A.	19
Lietuvių susidūrimai su senosios karelių žemės gyventojais XI–XV a. pradžioje	19
XVI a. Suomijos kunigaikštystė ir Vilnius	20
Studentai iš Suomijos Vilniuje (XVI a. VID.–XVII a. pr.)	22
<i>Įdomybė. Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos pastatas – alumnatas</i>	24
Suomia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.	32
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	36
CHRESTOMATIJA	40

IVADAS

SUOMIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS

Suomija. Šiaurės Europai priklausanti, su Rusija, Švedija ir Norvegija besiribojanti Suomija, oficialiai vadinama Suomijos Respublika (suom. Suomen tasavalta, šved. Republiken Finland), turi 5,45 mln. gyventojų (2017 m. duomenys). Tai parlamentinė respublika, administraciniu požiūriu suskirstyta į 19 regionų. Nepaisant didelio ploto (338 145 km²), būdama viena iš šiauriausių valstybių, ji kartu yra ir viena iš rečiausiai apgyvendintų šalių (15,47 gyventojų km²). Atstumas nuo piečiausio iki šiauriausio šalies taško – apie 1 300 km. Suomija – miškingiausias ir ežeringiausias Europos kraštas, čia yra net 187 888 ežerai. Valstybės sostinė ir didžiausias miestas – Helsinkis (630 000 gyventojų). Didžioji dalis gyventojų (84,36 proc.) gyvena miestuose¹.

Suomija – ekonomiškai klestinti Europos Sąjungos šalis. Ji viena iš pasaulio lyderių švietimo srityje. Dėl tam tikrų istorinių aplinkybių – glaudžių istorinių ryšių su Švedija – Suomijoje yra dvi valstybinės kalbos: suomių ir švedų. Arti 1,4 mln. šalies gyventojų deklaruoja nepriklausantys jokiai religinei bendruomenei, nors dauguma (apie 72 proc.) yra evangelikai liuteronai, priklausantys evangelikų liuteronų bažnyčiai (suom. Suomen evankelis-luterilainen kirkko). Greta daugelio kitų pasiekimų, t. y. nuo pirmųjų pasaulyje moterų parlamentarinių iki Molotovo kokteilio ar išrastos interneto naršyklės, Suomija pripažinta tikrąja Kalėdų Senelio tėvyne.

Lietuva. Beveik per pusę mažesniu gyventojų skaičiumi Suomijai nusileidžianti Lietuva (2017 m. duomenimis Lietuvoje gyveno 2,8 mln. gyventojų) yra parlamentinė respublika. Šalis gerokai mažesnė negu Suomija, Lietuvos plotas – 65 300 km². Negalima lyginti ir ežeringumu – Lietuvos teritorijoje priskaičiuojama apie 3 000 upių ir ežerų. Valstybinė kalba yra lietuvių, dauguma gyventojų (80 proc.) deklaruoja esantys Romos katalikai.

Suomijos vėliava

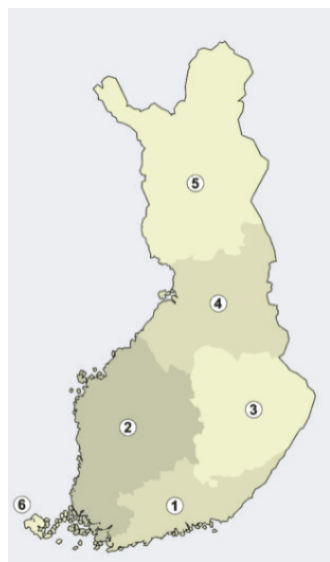
Lietuvos vėliava

¹ „Finland – Statistics and Facts“, Statista, <https://www.statista.com/topics/3892/finland/>.

LIETUVOS IR SUOMIJOS BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS

Teritoriniai Suomijos pokyčiai²

Istorinės Suomijos provincijos:
1) Pietų Suomija (Pietų Karelija, Peijenės Hemė, Vidurio Hemė, Ūsima, Kiumenlaksas); 2) Vakarų Suomija (Tikroji Suomija, Vidurio Suomija, Pirkanma, Satakunta, Vidurio Ostrobothnija (Pohjanmaa), Ostrobothnija (Pohjanmaa), Pietų Ostrobothnija (Pohjanmaa)); 3) Rytų Suomija (Šiaurės Karelija, Šiaurės Savonija (Savas), Pietų Savonija (Savas)); 4) Oulu; 5) Lapija; 6) Alandai

Lietuva ir Suomija geografiškai nesiriboja, jas skiria Baltijos jūra, tačiau atstumas nuo Vilniaus iki Helsinkio (690 km) yra beveik du kartus trumpesnis negu tarp Suomijos pietinio ir šiaurinio taškų. Dėl ne itin tolimos kaimynystės abiejų valstybių teritorijose gyvenusių genčių ryšiai užsimezgė labai anksti. Baltai ir finougrai vieni iš kitų perėmė žemdirbystės ir gyvulininkystės patirtį, vyko kalbiniai ir kultūriniai mainai.

Kalbinė, archeologinė ar antropologinė medžiaga atspindi tarpusavio kontaktus buvus dar priešistoriniais laikais. Glaudžių ryšių atgarsiai paliko pėdsaką ir lietuvių bei suomių liaudies kūryboje. Intensyviausi kontaktai vyko nuo II tūkst. pr. Kr. pradžios iki I tūkst. pr. Kr. vidurio.

Istoriniais laikais lietuviai pirmiausia susidūrė su kareliais. Dalis senųjų karelių žemių šiandien priklauso Suomijai (Šiaurės Karelija (suom. *Pohjois-Karjala*) ir Pietų Karelija (suom. *Etelä-Karjala*)). Išliko kelios XI a. (XII a.) ir XIV a. žinutės apie karinius lietuvių žygius į tuo metu karelių gyvenamą teritoriją.

Vėlesniems tiesioginiams Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Suomijos ryšiams plėtotis trukdė abiem šalims ne itin palankiai susiklosčiusios politinės aplinkybės. Suomijos istorija beveik 700 m. buvo susijusi su Švedijos Karalyste. XII a. pakrikštiję pietvakarių suomių, švedai netrukus užvaldė ne tik šias žemes, bet ir kitas sritis, tokias kaip Hemė, Ūsima ar vakarinė Karelijos dalis. Suomija – *Finlandia et partes orientales* – iki 1809 m. buvo Švedijos provincija³, vėliau prijungta prie Rusijos. Tik 1917 m. suomių paskelbė savo šalies nepriklausomybę. Lietuvos istorija XIV a. pab.–XVIII a. glaudžiai susijusi su Lenkija (nuo 1386 m. dinastinės iki 1569 m. sudarytos realinės unijos). 1795 m. žlugus Abiejų Tautų Respublikai, Lietuva buvo prijungta prie Rusijos ir tik 1918 m. atkūrė savo valstybę. Esminis abiejų šalių skirtumas – prie Rusijos prijungta Suomija turėjo autonomiją ir vadinosi Suomijos Didžiąja Kunigaikštyste, o Lietuva nebuvo savarankiška, ji tapo carinės Rusijos provincija⁴.

Taigi XVI–XVIII a. kontaktai tarp Suomijos ir LDK rutuliojosi unijinių saitų su Švedija ir Lenkija kontekste. Vieni iš ryškiausių bendravimo XVI–XVIII a. momentų: 1562 m. Vilniuje susituokia Suomijos kunigaikštis ir Kotryna Jogailaitė, 1587 m. jų sūnus Zigmantas Vaza, Abiejų Tautų Respublikoje pradėjęs Vazų dinastiją, karūnuojamas Lenkijos karaliumi, 1594–1599 m. Zigmantas Vaza yra Švedijos karalius. Vienu metu Švedijai priklausiusi Suomija, kaip ir unija sujungtos LDK ir Lenkija, buvo valdomos bendro valdovo⁵. XVI a. pab.–XVII a. pr. iš Suomijos į Lietuvos sostinę vyko studentai. Jie paliko kultūrinį

2 V. Viachireva ir M. Mačiulaitytė, *Suomija, Estija ir Latvija tarpukario metais*, <https://prezi.com/ehbusd1ndtkt/suomija-estija-ir-latvija-tarpukario-metais/>.

3 S. Skrodenis, *Suomija ir Lietuva. Istorinių ir kultūrinių ryšių vagos* (Vilnius–Helsinkis, 2009), 21.

4 S. Skrodenis, „Lietuvos ir Suomijos kultūrinių ryšių istorijos bruožai“, in *Lietuvos ir Suomijos kultūriniai ryšiai besikeičiančioje Europoje* (Vilnius, 2003), 18.

5 Ibid., 17–18.

pėdsaką ryšių tarp šalių istorijoje⁶. XVII a. pr. karų su Maskva vaizdai įsirėžė karelių, vėpsų ir šiaurės rusų folklоре. Vietos gyventojai bendros Abiejų Tautų Respublikos karius tapatino su jiems geriau žinomais Lietuvos kariais, istorinėje kultūroje įtvirtindami žiaurios „Litvos“ ir „ponų“ paveikslą⁷. Lietuvos istorinėje kultūroje taip pat susiformavo negatyvus švedų įvaizdis, apimantis ir suomių karius, kurie, priklausydami švedų kariuomenei, XVII a. vid. Švedų tvano metu ir XVIII a. pr. Šiaurės kare kariavo Lietuvoje.

XIX a. žymėjo tiek negatyvius, tiek ir pozityvius Lietuvos ir Suomijos kontaktus. Minėtinas 1830 m. Rusijos carui ištikimos Suomijos gvardijos žygis į Lietuvą, siekiant numalšinti sukilimą. To paties bataliono kariai Krymo karo metu 1854–1856 m. dalyvavo dar viename žygyje per Lietuvą. Kariai buvo apsistoję Rokiškyje, Ukmergėje ir Vilniuje. Tačiau tąsyk į namus grįžo tik labai nedidelė bataliono dalis – nė karto nesikovusius, prastai apsirengusius suomių karius išguldė šiltinė ir kitos tuo metu siautusias nepagydomos ligos. Vien Skapiškyje mirė ir grupiniame kape buvo palaidoti 220 suomių karių⁸.

Antkapis suomiams, palaidotiems 1855 m. Skapiškyje

XIX a. pab. tarp Suomijos ir Lietuvos užsimezgė tvirti kultūriniai ryšiai, kai Suomijos rašytoja Maila Talvio (1871–1951) ir jos vyras tautosakininkas profesorius Jooseppi Julius Mikkola (1866–1946) 1894 m. ir 1895 m. vasaras praleido Lietuvoje, Plokščiuose, lankydamiesi pas žymų to meto visuomenininką teisėją Petrą Kriauciūną. M. Talvio savo raštais ir veikla Suomijos visuomenei pateikė platų Lietuvos vaizdą, nušvietė tautinio išsivadavimo kovą ir jos dalyvius⁹. Vėlesnių kultūrinių ryšių tarp abiejų šalių plėtotei didžiulį poveikį turėjo profesoriaus Aukusti Roberto Niemio (1869–1931) darbai. A. R. Niemis rinko lietuvių liaudies dainas ir 1912 m. išleido šių dainų rinkinį, 1925 m. publikavo lietuvių literatūros istoriją suomių kalba, Lietuvos vyriausybės prašymu parengė Lietuvos švietimo reformos projektą¹⁰. 1923 m. profesoriui suteiktas Lietuvos universiteto garbės daktaro vardas.

Vis tik 1918–1940 m. nepriklausomų Lietuvos ir Suomijos valstybių santykiai buvo gana šalti. Tam turėjo įtakos Lietuvos konfliktas su Lenkija dėl Vilniaus. 1926 m. Lietuvoje įvyko valstybės perversmas, po kurio Lietuvos valdžia uždarė savo pasiuntinybę Helsinkyje ir paliko veikti tik Lietuvos konsulatą Helsinkyje bei Suomijos konsulatą Kaune¹¹. 1927 m. generolo leitenanto

⁶ Ibid.

⁷ S. Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai. Lietuvių–estų–suomių senieji kultūriniai–folkloriniai ryšiai* (Vilnius, 1989), 34.

⁸ Suomijos Respublikos ambasada, <http://www.finland.lt/public/default.aspx?contentid=335682&nodeid=38419&contentlan=18&culture=lt-LT>.

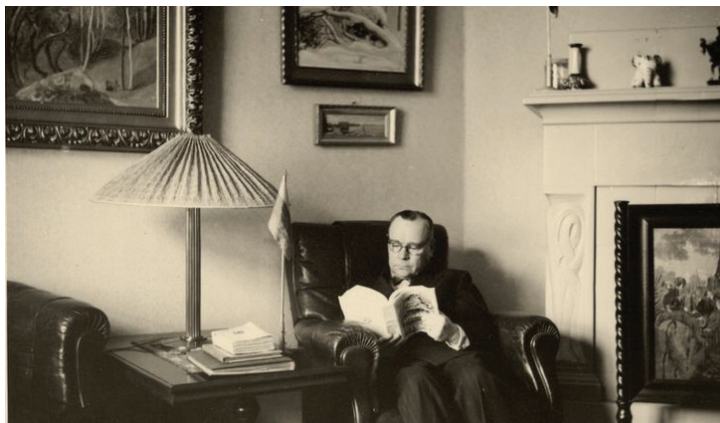
⁹ S. Kolupaila, *Nemunas* (Chicago, 1950), 209; S. Skrodenis, *Lakštingalų krašto šiluma: suomių rašytoja Maila Talvio ir Lietuva* (Vilnius, 2016).

¹⁰ S. Skrodenis, „Aukusti Robert Niemi ir politika“, *Žmogus ir žodis* 1 (2000): 41–49; J. Ūsaitytė, „Aukusti Roberto Niemio džiukų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas“, *Tautosakos darbai* 37 (2009): 31–50.

¹¹ M. Tamošaitis, „Lietuvių ir suomių santykiai istorijos verpetuose. Rec. Skrodenis, Stasys. „Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000. Istorijos apybraiža, Vilnius, 2007, 174 p.“, *Istorija* 69 (2008): 63–64.

M. Talvio ir J. J. Mikkola
(dail. Eero Järnefelt, 1929 m.)

Prof. A. R. Niemis
(Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus)

Skulptūra „Suomis“ Vilniuje,
Viršuliškių skersgatvyje (arch.
Gintaras Čaikauskas, skulpt.
Tadas Gutas, 2015 m.)

Vlado Nagevičiaus ir kt. iniciatyva įsteigta Lietuvos ir Suomijos (nuo 1936 m. – Lietuvos ir Suomijos susiartinimo) draugija, tačiau ši draugija neturėjo galimybių vykdyti aktyvesnę veiklą. 1938 m. draugija turėjo vos 29 narius¹².

Šaltojo karo metais (beveik pusę šimtmečio) apie jokių artimesnius lietuvių ir suomių santykius, juo labiau apie Suomių–lietuvių draugiją, negalėjo būti ir kalbos. Minėta draugija neveikė iki pat 1990 m.¹³.

Kokybiškai nauji ryšiai tarp abiejų valstybių imti plėtoti Lietuvai paskelbus nepriklausomybę. Lietuvos nepriklausomybę Suomija pripažino 1991 m. rugpjūčio 28 d. Šiandien Suomija yra septinta užsienio investuotoja Lietuvoje. Lietuvoje veikia maždaug 170 Suomijos kapitalo įmonių, bendradarbiaujama ekonomikos, regioninio ir informacinio saugumo bei kitose srityse. Lietuvą ypač domina Suomijos patirtis plėtojant švietimo sistemą¹⁴.

2015 m. Vilniuje, Viršuliškių skersgatvyje, atidengta skulptūra „Suomis“, simbolizuojanti Lietuvos ir Suomijos bičiulystę bei stiprinančius kontaktus tarp šių valstybių ir jų žmonių.

¹² S. Skrodenis, *Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000: istorijos apybraiža* (Vilnius, 2007).

¹³ Tamošaitis, „Lietuvių ir suomių santykiai“.

¹⁴ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, *Suomija*, <http://urm.lt/default/lt/suomija>.

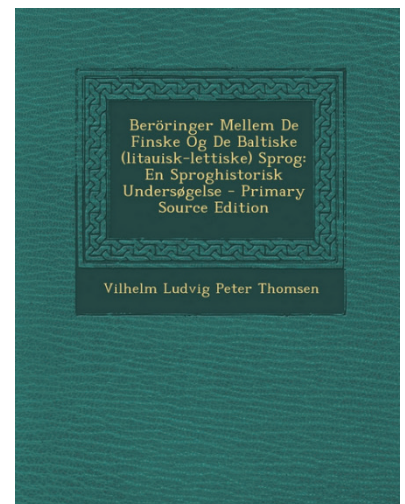
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR SUOMIJOS RYŠIAI IKI XIX A.

ISTORINIŲ IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ ATSPINDŽIAI ISTORIOGRAFIJOJE

Netolimų kaimynių – Lietuvos ir Suomijos – tarpusavio ryšių istorija dar nėra visapusiškai ištirta. Vis dėlto lietuvių ir suomių bendradarbiavimas atskirais istoriniais laikotarpiais nagrinėtas įvairių sričių tyrėjų darbuose, yra ir keletas apibendrinančių studijų. Pažymėtina, kad tarp tyrėjų yra ne tik lietuvių ir suomių, bet ir latvių, estų, rusų ir kitų šalių mokslininkų. Net daug intensyviau plėtojėsi Lietuvos ir Švedijos istoriniai kontaktai nesulaukė tokio tarptautinio istoriografijos dėmesio.

Atliekant tyrimus, daugiausia koncentruojamasi į ankstyviausius, priešistorinių laikų baltų ir finougrių santykius, nes ši problema tiesiogiai susijusi su baltų ir finų etnogeneze. Tai pagrindžia kalbininkų, archeologų, antropologų ir etnologų tyrimų gausa. Tiesa, tyrimų išvados ne visada įsitvirtina, esama nemažai interpretacijų, vertinant archeologines, kalbines ir kitas aplinkybes. Archeologų tyrimų akiratyje atsידūrę baltų ir finougrių genčių teritorinio apgyvendinimo, genčių puoselėtų kultūrų santykio (pavyzdžiui, tarp Narvos ir šukinės duobelinės keramikos kultūrų) klausimai¹⁵.

Priešistorinių kontaktų kontekste plačiai nagrinėti finų kalbų skoliniai baltų kalbose ir baltiški skoliniai finų kalbose, hidronimika ir toponimika¹⁶, gramatiniai panašumai tarp abiejų kalbų grupių ir lingvistinės aplinkybės. Minėtinas vieno iš pradininkų – Vilhelmo Thomseno – darbas „Suomių ir baltų kalbų santykiai“¹⁷, taip pat Jalo Kalimos tyrimas „Baltiški skoliniai finų kalbose“ (1936). Atkreiptinas dėmesys ir į 1963 m. paskelbtą Algirdo Sabaliausko straipsnį apie baltų ir suomių kalbų santykį, nurodantį, kad Pabaltijo finų kalbose baltiškų skolinių yra daugiau negu finiškų skolinių baltų kalbose¹⁸. Iš naujesnių darbų, vertinusių ir skolinius, minėtini Lembit Vabos, Santeri Junttilos ir kitų kalbininkų tyrimai¹⁹.

V. L. P. Thomseno 1890 m. tyrimas apie baltų ir suomių kalbų santykius

15 A. Girininkas, „Baltai prie Suomijos įlankos“, *Lietuvos archeologija* 19 (2000): 103–108.

16 A. Vanagas, „Suomiški vietovardžiai Lietuvoje“, *Mokslas ir gyvenimas* 4 (1966): 28–29.

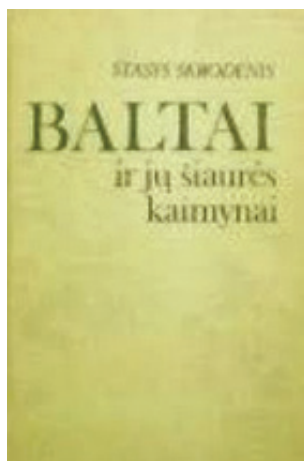
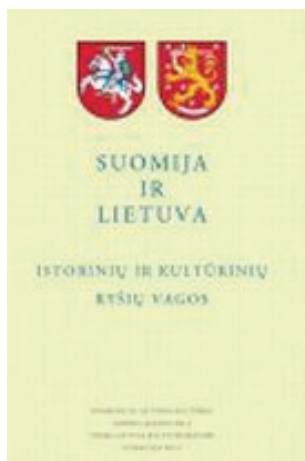
17 V. Thomsen, *Beröringer Mellem de finske Og de Baltiske (litauisk-lettiske) Sprog: En Sproghistorisk Undersøgelse* (Kobenhavn: Bianco Lunos), 1890.

18 A. Sabaliauskas, „Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai“, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6 (1963): 109–136.

19 S. Junttila, „Naujausias senovės baltų ir finų kalbų kontaktų tyrimų penkiasdešimtmetis“, *Acta Linguistica Lithuanica* 71 (2014): 102–124.

Svarbūs gausūs lietuvių ir suomių (karelų) liaudies kultūros ryšių tyrimai, ieškant tipologinių (siužetų ir formų) panašumų²⁰.

Išskirtiniai nuopelnai tiriant lietuvių ir suomių senuosius folklorinius ir kultūrinius ryšius priklauso profesorius Stasiui Skrodeniui (g. 1938). Beveik 50 m. skyręs minėtiems tyrimams, profesorius parengė kelias didesnės apimties studijas: „Baltai ir jų šiaurės kaimynai“ (1989), „Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000“ (2007), „Suomija ir Lietuva: istorinių ir kultūrinių ryšių vagos“ (2009), „Suomijos gvardijos šauliai Lietuvoje“ (2015), „Lakštingalų krašto šiluma: suomių rašytoja Maila Talvio ir Lietuva“ (2016). S. Skrodenis surinko, išvertė ir paskelbė A. R. Niemio ir M. Talvio lituanistinius raštus, įvairiuose moksliniuose ir populiarinamuosiuose leidiniuose paskelbė per 200 straipsnių, išvertė 25 suomių autorių knygas.

Prof. S. Skrodenis ir jo tyrimai

S. Skrodenis vienas pirmųjų lietuvių istoriografijoje analizavo XVI–XVII a. įvykius, suartinusius LDK ir Suomiją. Remdamasis suomių ir lenkų istoriografija, profesorius pristatė 1562 m. dinastinės santuokos Vilniuje aplinkybes, apžvelgė, kaip Švedijos karalių poros – Jono II Vazos ir Kotrynos Jogailaitės – gyvenimo istorija vaizduojama Suomijos grožinėje literatūroje, nemažai dėmesio skyrė XVI a. pab.–XVII a. pr. Vilniuje studijavusiems suomių studentams²¹.

1562 m. dinastinei santuokai, sutvirtinusiai Suomijos Didžiosios Kuni-gaikštystės ir LDK ryšius, skirtas mokslinis straipsnių rinkinys „Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai“, išleistas 2014 m. Šiame rinkinyje santuokos sudarymo aplinkybės, Vazų dinastijos reikšmę nagrinėjo Lietuvos, Švedijos, Lenkijos, Danijos, Suomijos, Baltarusijos, Anglijos ir Italijos mokslininkai²². Remiantis naujais šaltiniais ir vertinant to meto realijas, siekta naujai permąstyti epochos raidos tendencijas, įvertinti istoriją plačiau, europiniame kontekste, ne tik iš konkrečios šalies pozicijos.

²⁰ Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 5–14; etc.

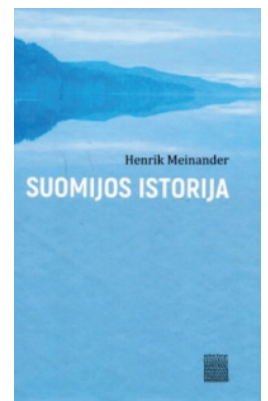
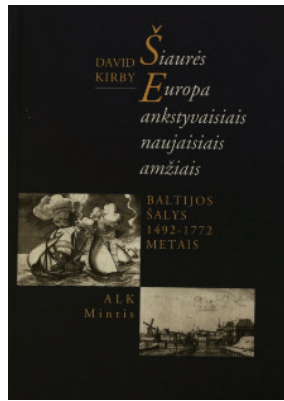
²¹ Ibid., 35–67.

²² *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas ir M. Uzorka (Vilnius, 2014).

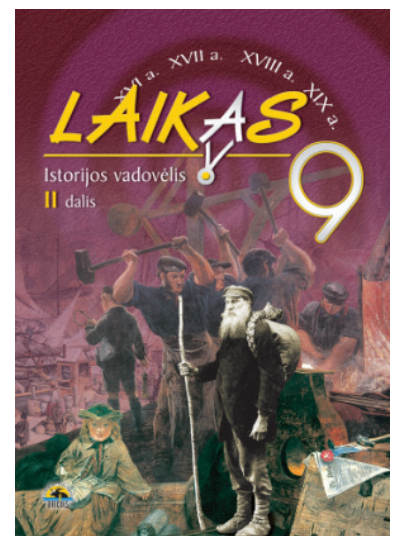
Minėtina, kad pastaraisiais metais pasirodė naujų tyrimų, apžvelgiančių XVI a. pab.–XVII a. pr. Vilniaus popiežiškoje seminarijoje studijavusių suomių klausimus²³.

Iš pastarųjų metų verstinių užsienio autorių darbų, supažindinančių su Baltijos regiono (taip pat ir Suomijos) istorija, minėtina į sintezę pretenduojanti amerikiečių istoriko T. K. Derry studija „Skandinavijos istorija“. Anglų istoriko Davido Gordo Kirby knygoje „Šiaurės Europa ankstyvaisiais naujaisiais laikais“ aptariama Suomijos raida platesniame Baltijos regiono kontekste²⁴. Išskirtinas ir plačiai visuomenei bei studentijai skirtas Wolfgango Froese visapusiškas Baltijos valstybių politinės, ekonominės ir kultūrinės raidos tyrimas nuo priešistorinių laikų iki laikotarpio, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui²⁵. Vienas iš naujausių verstinių darbų – 2017 m. lietuvių kalba išleista Henriko Meinanderio „Suomijos istorija“²⁶.

Dėmesio netolimai Baltijos kaimynei Suomijai skiriama ir šiandieniniuose Lietuvos istorijos vadovėliuose, nors žinios apie šią šalį gausa gerokai nusileidžia faktams apie Švediją ir jos istoriją. Jau septintokai sužino, kad baltai prekiaavo su Fenoskandijos regiono gyventojais ir už skalūnus, atgabentus iš dabartinės Suomijos, atsilygindavo gintaru. Devintokams skirtose mokymo priemonėse yra faktų apie Rusijos įgytą teisę valdyti Suomiją, nemažai dėmesio skiriama suomių tautai, po Pirmojo pasaulinio karo sukūrusiai savo nepriklausomą valstybę. Mokiniai turi galimybę susipažinti su suomių tautiniu epu „Kalevala“, naujosios suomių literatūros pradininku Aleksu Kiviu, išvysti suomių tautinius drabužius ir kt. Nurodoma, kad Suomijoje ir Norvegijoje anksčiausiai iš Europos šalių moterims buvo suteikta rinkimų teisė. Dešimtokai turi galimybę plačiau pažinti Suomijos tarpukario istoriją, susipažinti su šalies politine ir ekonomine raida bei socialine politika, atskiromis asmenybėmis (pavyzdžiui, su K. Manerheimu). Vadovėliuose plačiai aprašytas Žiemos karas ir jo nulemti teritoriniai pokyčiai, o pateikiamos informacijos pakanka Skandinavijos šalių padėčiai Antrojo pasaulinio karo metais suvokti²⁷.

Verstiniai užsienio autorių darbai, atskleidžiantys XVII–XVIII a. LDK ir Suomijos ryšius

Kapleris, Ignas ir Antanas Meištas. Laikas. Istorijos vadovėlis 9 klasei. 2 dalis. Vilnius: Briedis, 2006

23 Plačiau žr. 3.3 sk.

24 T. K. Derry, *Skandinavijos istorija* (Vilnius, 1995); D. G. Kirby, *Šiaurės Europa ankstyvaisiais naujaisiais amžiais: Baltijos šalys 1492–1772 metais* (Vilnius, 2000).

25 W. Froese, *Historia państw i narodów Morza Bałtyckiego* (Warszawa, 2007).

26 H. Meinander, *Suomijos istorija*, iš švedų k. vertė M. Karvelis ir S. Radzevičienė (Vilnius: Aukso žuvis, 2017).

27 A. Porutis, „Fenoskandijos istorija šiuolaikinėje Lietuvos mokykloje“, *Historia universalis in Lithuania* 2 (2013): 85–97.

ANKSTYVIEJI BALTŲ IR FINOUGRŲ RYŠIAI

Kalbiniai ryšiai

Pirmieji baltų ir finougrų ryšiai labai ankstyvi, siekia ankstyvąjį neolitą. Vis dėlto šie ryšiai nėra iki galo aiškūs. Apie tuo metu susiklosčiusius artimus ūkinius ir kitus kontaktus liudija archeologų, kalbininkų ir antropologų tyrimų duomenys.

Suomių kanklininkas, dail. Pekka Halonen, 1892 m.

Ankstyvojo ir vidurinio neolito laikotarpiu (VI tūkst. pr. Kr. pab. – V tūkst. pr. Kr. pr.)²⁸ pietinėje Suomijos įlankos dalyje gyveno baltai, Narvos kultūros žmonės, o jų šiaurinė gyvenamoji riba (pagal hidronimų paplitimą) buvo gerokai toliau nuo šiaurinės Latvijos, prie Suomijos įlankos. Tai pagrindžia finougrų pasaulyje – Suomijoje, Estijoje, Karelijoje – likusi baltiškos kilmės hidronimika, toponimai ar atskiri žodžiai. Atsikėlę finougrų genčių žmonės, plėsdami savo įtaką į Rytų Pabaltijį, iš Narvos kultūros žmonių perėmė hidronimus ir toponimus bei daug materialinės ir dvasinės kultūros bruožų. Praturtinę savo kalbą Narvos kultūros gyventojų kalbos leksika, finougrai iki šių dienų visa tai išlaikė savo kalbose²⁹. Finų kalbose yra tiek daug leksinių baltizmų, kad galima daryti prielaidą apie baltų kalbų įtaką sintaksei ir fonetikai³⁰. Vienas ryškesnių baltus ir Baltijos finus siejantis požymis – baltiškais vardais vadinamos Baltijos tautų kanklės. Šio styginio instrumento (*kanklių* ar *kantele*) paplitimas nuo Vakarų ir Šiaurės Lietuvos iki Pietryčių Suomijos ir Karelijos rodo šiose teritorijose plytėjus bendrą senąją kultūrinę erdvę, pamatinę senosioms gyventojų grupėms³¹.

Įdomybė.

Suomiai – finiškai kalbantys baltai?

Kalbininkų teigimu, estų kalboje yra iki 600, o suomių kalboje – apie 400 baltiškos kilmės žodžių. Tai rodo buvus labai artimus ūkinius ir kultūrinius tarpusavio ryšius. Pavyzdžiui: *heinä* – šienas, *herne* – žirnis, *tarha* – daržas, *talkoo* – talka, *morsian* – marti, *siemen* – sėkla, *sammal* – samanės, *tuohi* – tošis, *ankerias* – ungurys, *harma* – šerkšnas, *halla* – šalna, *malka* – malkos, *terva* – derva, *ansa* – qsa, *kirves* – kirvis, *kantele* – kanklės, *kauha* – samtis, *kaušas*, *luuta* – šluota, *kattila* – katilas, *seinä* – siena, *pirtti* – troba, *keli* – kelias, *silta* – tiltas ir kt.³². Įdomu, kad kalbininkai daro išvadą apie bendrą slavų, baltų ir finų bitininkystės leksiką³³. Nėra galutinai aišku, bet pastaruoju metu vis labiau įsitvirtina teorija apie Suomi pavadinimo etimologiją – šis pavadinimas siejamas

²⁸ Lietuvos istorija 1: Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis, red. A. Girininkas (Vilnius: Baltos lankos, 2006), 106.

²⁹ Girininkas, „Baltai prie Suomijos įlankos“, 103–108.

³⁰ Junttila, „Naujausias senovės baltų“, 102–124.

³¹ R. Apanavičius, „Baltai ir Baltijos finai: kaimynai ar giminaičiai?“, *Tiltai* 26 (2005): 27–33.

³² Skrodenis, *Suomija ir Lietuva*, 27.

³³ Junttila, „Naujausias senovės baltų“, 102–124.

su probaltišku lietuvių ir latvių tebevartojamu žodžiu „žemė“³⁴. Visa tai liudija itin ankstyvus vietos gyventojų ryšius su baltais.

Vidurinio ir vėlyvojo neolito laikotarpiu, pirmiausia II tūkst. pr. Kr. vid., finougrų gentys, stumdamosi į vakarus, pasiekė Rytų Pabaltijį. Šių genčių kultūrai būdinga šukų įspaudu ir duobutėmis puošta keramika, archeologų vadinama „šukine duobeline keramika“. Finougrai Estijos ir Lietuvos teritorijose apsigyveno tarp senųjų Narvos kultūros gyventojų. III tūkst. pr. Kr. pab. finougrai, stumdamiesi į pietvakarius, pasiekė Lietuvos teritoriją. Nesugebėdami išstumti ar asimiliuoti senųjų gyventojų, vieni jų pasitraukė kitur, kiti palaipsniui susiliejo su senaisiais vietos gyventojais. Tai rodo daugiau kaip 20, kaip manoma, finougriškos kilmės pavadinimus turinčių upių ar ežerų: *Jara* (Anykščių r.), *Suojas* (Molėtų r.), *Kidė* (Joniškio r.), *Tilka* (Pakruojo r.) ir kt. Pavyzdžiui, Anykščių r. tekančios upės *Jaros*, seniau tekėjusios iš to paties pavadinimo ežero, pavadinimas sietinas su suomių k. žodžiu „jarvi“, reiškiančiu „ežeras“.

Minėtinas ir ežeras *Suojys* ar *Suojos* upė Alanotos apylinkėse (Molėtų r.). Šie hidronimai kildinami iš suomių k. žodžio „suo“, reiškiančio „bala“. *Kirgas* – upė Akmenės apylinkėse, jos pavadinimas siejamas su suomių k. žodžiu „korgus“, karelių k. žodžiu „kerg-ozero“; upės *Korbis* Veprių apylinkėse (Ukmergės r.) pavadinimas kildinamas iš karelių k. žodžio „korba, korbo, korb-ozero“, suomių k. žodžio „korpi“, reiškiančių „neįžengiamas miškas“. Upė *Lambis* teka Šėtos apylinkėse (Kėdainių r.), jos pavadinimas sietinas su suomių k. žodžiais „lambas-kurja“, „lambas“, „ala-lambi“, „lampi“, reiškiančiais „ežeras miške, kūdra“, lapių k. žodžiu „labbak“, reiškiančiu „bala“. Šakšio ežero (Antalieptė, Zarasų r.) pavadinimas siejamas su karelių k. žodžiu „šokša“, reiškiančiu „intakas, upės atšaka“; *Vokšelio* ežero (Švenčionių r.) pavadinimas sietinas su karelių k. žodžiais „vokša“, „vokšezero“, suomių k. žodžiu „vuoksi“, reiškiančiais „potvynis, srautas, srovė“; *Robatos* upės (Pasvalio r.) pavadinimas kildinamas iš estų k. žodžio „rabatsi“, reiškiančio „bala“, ir kt.³⁵

Finougriškų pėdsakų aptinkama ir penkiose Lietuvos gyvenamosiose vietovėse: Pašvitinio (Pakruojo r.), Jaros ketvirtojoje (Anykščių r.), Pasuojo (Molėtų r.), Kretuono pirmojoje, Žemaitiškių antrojoje (Švenčionių r.) gyvenvietėse³⁶.

Lietuvių bendrinėje kalboje yra tik keli iš suomių k. pasiskolinti žodžiai: *laiva* – *laivas* ir *purje* – *bure*³⁷. Tai, kad baltų kalbose beveik nėra senųjų finų

Šukinės duobelinės keramikos radinių fragmentai (Panevėžio kraštotyros muziejus)

Jaros upės vaizdas

34 P. Kallio, „Suomi (ttavia etymologioita)“, *Virittäjä* 4 (1998): 613–620.

35 A. Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas* (Vilnius: Mokslas, 1981), 134, 320; A. Vanagas, *Lietuvių vandenvardžiai* (Vilnius, 1988), 94.

36 Girininkas, „Baltai prie Suomijos įlankos“, 107.

37 Skrodenis, *Suomija ir Lietuva*, 27.

skolinių, galima pagrįsti tikėtinu baltų tarmės, kuria kalbėję žmonės kontakto su senaisiais finais, išnykimu. Taip galimi finizmai nebuvo perduoti kitoms baltų tarmėms³⁸.

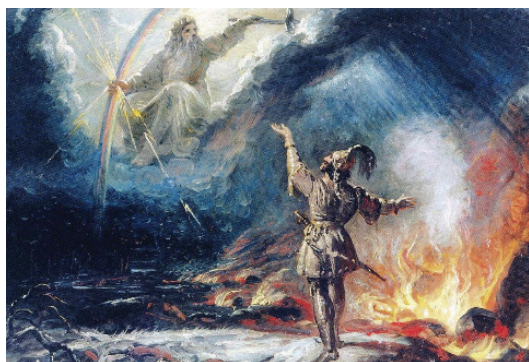
Tautosakos ir mitologijos panašumai

Senuosius, dar priešistoriniais laikais buvusius baltų ir finų ryšius liudija išlikusi tautosaka ir mitologija. Kai kurie pagrindiniai mitologiniai finų personažų vardai yra baltiškos kilmės. Tai – *Panu* (Saulės sūnus), *Salme*, *Tapio* (miškų dievas) ar *Ukko* (vyriausiasis dievas suomių panteone, dangaus ir žaibų valdovas)³⁹.

Kaip pastebi Gintaras Beresnevičius, baltų ir finougrių tautos savo mitologiją tvarko pagal tokią pat schemą: jau sukūrus pasaulį, pagrobiam Saulė, herojus demiurgas vyksta į požemio karalystę jos vaduoti ir Saulę grąžinama. Po šio veiksmo įsigali galutinė pasaulio tvarka⁴⁰.

Tiek baltų, tiek finų mitologijoje pastebimas kalvio, kaip dangaus šviesulių kūrėjo, motyvas. Baltų mitologijoje kalvio funkciją realizuoja dievas Teliavelis, Griausmavaldis, velnias, pasakų personažas kovotojas su slibinu ar velniais. Mitinio kalvio, kaip kūrėjo, veiklai priskiriamas ne tik žmogaus aplinkos daiktų gaminimas, bet ir makrokosmo elementų kūryba. Mitinis kalvis – demiurgas, svarbiausias jo žygdarbis – sukurti ir įmesti į dangų dangiškąją ugnį – Saulę⁴¹.

Finougrių mitologijoje – „Kalevaloje“ – kalvis Ilmarinenas nukala Mėnulį ir Saulę, tačiau negali priversti jų šviesti. Suomių žodinėje tradicijoje *kalvis* figūruoja ir kaip vienas iš dalyvių, kuriančių pasaulį. Vadinamojoje „Pasaulio atsiradimo dainoje“, turinčioje du variantus, kalbama apie kregždutę, kuri skrenda virš jūros ir ieško vietos lizdui krauti. Viename iš variantų sakoma, kad kregždutė susisuka lizdą ant laivo denio, tačiau pakyla audra ir laivas drauge su lizde buvusiais kiaušiniiais nugrimzta į jūrą. Kregždutė kreipiasi į kalvį, prašydama pagaminti grėblį, kuriuo ji išgrėbtų kiaušinių likučius iš jūros dugno. Iš kiaušinių gabalėlių atsiranda Saulė, Mėnuo ir žvaigždės. Šioje istorijoje kalvis yra demiurgo pagalbininkas, kuriant dangaus šviesulius.

Leminkäinenas prašo dievo Ūko pagalbos
(dail. Robertas W. Ekmanas, 1867 m.)

Viainiemiainen (dail. R. W. Ekmanas, 1866 m.)

³⁸ Junttila, „Naujausias senovės baltų“, 102–124.

³⁹ V. Blažek, „Balto-Fennic Mythological Names of Baltic Origin“, *Baltistica* 39 (2004): 189–194.

⁴⁰ „Tarptautinė mokslinė konferencija „Kalevala“ ir Lietuva“, *Straipsniai.lt*, <http://straipsniai.lt/mokslas/tarptautine-moksline-konferencija-kalevala-ir-lietuva/>.

⁴¹ N. Laurinkienė, „Baltų mitinis kalvis ir jo atitikmenys kitų tautų mitologinėse tradicijose“, *Tautosakos darbai* 17 (2002): 87–101.

Lietuvių ir latvių siužetai apie Saulės pagrobimą asocijuojasi su panašaus turinio suomių ir karelių pasakojimu. „Kalevaloje“ pasakojama, kad Saulė ir Mėnulis pagrobiami Pohjolos, Šiaurės šalies, šeimininkės Louhi. Šioji, parsigabenusi dangaus šviesulius į Pohjolą, paslepia juos aukštame kalne. Viainiamioinenas, sužinojęs, kur yra Mėnuo ir Saulė, eina jų vaduoti. Į kalno vidų jis ketina patekti kalvio Ilmarineno nukaldintais įrankiais. Kalviui šiuos įrankius bekalant, Louhi išsigąsta ir išleidžia iš kalno Mėnulį ir Saulę.

Tiek baltų, tiek finougrų tradicijoje Saulę ir Mėnulį pagrobia personažai, įprastai atstovaujantys mitinio universumo sričiai, kuri asocijuojasi su tamsa ir anapusiniu požeminiu mirusiųjų pasauliu. Baltų mitologijoje Saulės ir Mėnulio pagrobėjas yra požemio mitinė būtybė, susijusi su mirusiaisiais – velniais. Saulės nudangintojas gali būti ir karalius. Suomių ir karelių epe dangaus kūnus paslepia Louhi, Šiaurės šalies, „ano pasaulio“, t. y. Pohjolos, šeimininkė⁴².

Minėtina ir suomių bei lietuvių folklorines tradicijas siejanti nepaprastai didelio jaučio figūra. Didžiulis jautis dažnai minimas melų pasakose. Pavyzdžiui, lietuvių pasakoje „Ponas ir valstietis derasi meluoti“ pasakojama apie nepaprastai didelį jautį, kurio vaizdinį pasitelkia žemesnio statuso personažas (dažniausiai valstietis), siekdamas laimėti lažybas prieš aukštesnio rango personažą (poną). Neįprasto dydžio jaučio paveikslas gerai žinomas finougrų folklore. Vienoje iš „Kalevalos“ giesmių vaizduojama vestuvių puota, kuriai pjaunamas didžiulis jautis. Pasakojama apie išpūdingo dydžio jautį: gyvulio ragai šimto uolekčių, o galva – pusantro šimto, šermuonėlis per savaitę apibėga sprandą, o kregždė nuo vieno rago iki kito skrenda visą dieną, voveraitė nuo sprando iki uodegos nespėja nubėgti per mėnesį⁴³.

Paralelių matyti ir lyginant suomių tautosakos velnią su lietuviškuoju analogu. Suomių velnias, įvardijamas keliais pavadinimais, yra savotiškas moralinių nuostatų puoselėtojas. Stebuklinėse pasakose jis sudaro sutartis su žmonėmis, kartais yra kvailas, žmonėms pasirodo ponaičio, žmogaus su ožio galva ir ragais, katino, avino ir kitais pavidalais. Gali turėti uodegą ir arklio kanopas. Taigi labai panašus į lietuvišką velniuką⁴⁴.

Lyginamąsias baltų ir finougrų studijas atlikę tyrėjai mano, kad ypač daug bendrumų atsiskleidžia lietuvių ir finų (suomių ir estų) dainose. Daugiausia paralelių – dainose vaikams, ypač lopšinėse, piemenų dainelėse užkalbėjimuose, vaikų dainose apie gyvulių darbus ir formulinėse dainose. Randama finougrų – suomių ir estų – vaikų dainelių panašumų su senovinėmis lietuvių vaikų dainomis. Helsinkio universiteto profesorius A. R. Niemis, 1911 m. paskelbęs lyginamąją studiją „Viena lietuviška vaikų dainelė Suomijoje“, lygindamas lietuvių, estų, ingrų ir suomių vaikų daineles, priėjo išvados, kad lietuviškos dainelės yra seniausios. Akcentuotina ir vienoda lopšinių paskirtis bei tas pats atlikėjas. Visų šalių lopšinėse miegas kviečiamas iš už krosnies arba jį atneša pelytė.

Suomės valstietės (Rytų Suomija)
(dail. Severinas Falkmanas, 1882 m.)

42 bid.; N. Laurinkienė, „Baltų ir finougrų dievas kalvis: lietuvių Teliavelis ir suomių bei karelių Ilmarinenas“, in *Kalevala ir Lietuva: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės* (Vilnius, 2002), 9–11.

43 J. Šlekonytė, „Gigantiškas jautis lietuvių folklore: vaizdinio ypatumų ir genezės klausimu“, *Res Humanitariae* 7 (2010): 142–160.

44 Skrodenis, *Suomija ir Lietuva*, 305.

FILANDESI.

Suomiai (Swinton, A. *Travels Into Norway, Denmark, and Russia, in the Years 1788, 1789, 1790, and 1791*. London, 1792)

Suomių dainose miegas suasmeninamas, tampa personažu – *Uni* (miegas), *Uniukko* (miego senis) ir pan. Lopšyje gulintis kūdikis vadinamas gražiausiais vardais, jis yra mamos ir šeimos viltis. Dainose atsispindi žmogaus ir gamtos ryšys: suomė kūdikį vadina pievos paukštelio, lauko gėlės, šermukšnio žiedelio ar gražiuoju viržio žiedu.

Į senąsias lopšines įpinama užkalbėjimo formulė. Dėl gyvenimo sąlygų, aplinkos, kai kurių tradicijų panašumo suomių dainos siejasi su lietuvių lopšinėmis. Net apdainuojami gyvūnai beveik tie patys, tik jų populiarumas nevienodas. Panašių kūrinių apie gaidelį, kūrusį pirtį, vištelę, kapojusią malkas, turime tiek suomių, tiek lietuvių vaikų dainų repertuaruose.

Svarbiausias veikėjas suomių lopšinėse – katinas. Daugelis lopšinių pradedamos žodžiais „aa aa lasta“ („aa vaiką“), ateina katinėlis, užšoka ant lopšio ir jį sūpuoja. Dažnai minima ateinanti katė ar naujienas parnešanti pelytė.

Įdomi paralelė, susijusi su pirmojo dantuko užkalbėjimu. Ir lietuvių, ir estų bei suomių mamos, iškritus vaiko dantukui, meta jį užkrosnin, prašydamos pelės pasiimti kaulinį ir duoti geležinį. Tik Suomijoje kai kur prašoma duoti ne geležinį, bet auksinį ar auksinį ir sidabrinį dantuką.

Ir lietuvių, ir suomių piemenukų dainose (suom. *Paimen* (baltiškos kilmės žodis)) atsispindi sunki dalia, vargai, gamtos negandos. Daug užkalbėjimų – bandymų maginėmis priemonėmis paveikti gamtą, kad būtų lengviau ganyti. Minėtinas debesų varymas, saulutės kvietimas. Debesėliai siunčiami į kurį nors kraštą: lietuviai siunčia į Prūsiją ar Gudiją, suomiai – į Rusiją ar Pirkalą. Suomių tautosakoje panašių užkalbėjimų yra gerokai daugiau ir įvairesnių.

Nemažai įdomių etnografinių paralelių tarp baltų ir finougrių matyti kalendoriniuose papročiuose ir juos lydėjusioje tautosakoje⁴⁵.

„Kalevala“

Vienas gražiausių ir archajiškiausių herojinių epų pasaulio literatūroje, prilyginamas Homero „Iliadai“ ir „Odisejai“, yra nacionalinis karelių ir suomių epas „Kalevala“. Epas užima išskirtinę vietą pasaulio tautosakoje ir literatūroje⁴⁶. Kūrinyje išdėstyta runų istorija ženklina suomių istorijos momentus – nuo senovės mitų apie pasaulio sukūrimą iki XVIII a. elegijų apie rekrutų prievolę atlikti karinę tarnybą. Penkiasdešimties giesmių apimties epą sudaro keli ciklai, grupuojami apie pagrindinius herojus – išminčių ir giesmininką senąjį Viainiamioiną, kalvį Ilmariną, lengvabūdį nuotykių ieškotoją Leminkiainą, tragiškąjį Kulervą.

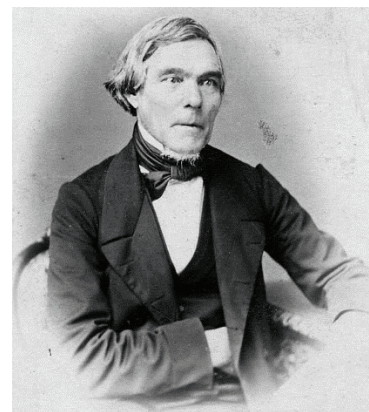
„Kalevala“ – literatūriškai apdorota suomių epinė liaudies poezija, ją užrašė ir publikavo Elias Lönnrotas (1802–1884), viena reikšmingiausių asmenybių Suomijos kultūros istorijoje. Šis žymus suomių folkloristas, nors pagal profesiją

⁴⁵ Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 272–279.

⁴⁶ D. Ben-Amos, „Forward“, in J. Y. Pentikäinen, *Kalevala Mythology*, transl. R. Poom (Indiana University Press, 1999), IX.

buvo gydytojas, vienas iš pirmųjų rengė ekspedicijas į atokiaus Suomijos ir Karijos vietas, užrašinėjo liaudies poeziją ir ją publikavo. Užrašinėdamas runas, E. Lönnrotas pastebėjo, kad jos klostosi į tam tikrus ciklus, todėl kilo mintis runas sukomponuoti ir taip galbūt atkurti vientisą liaudies epą. Žymiausias etnografo darbas – jo surinktas ir 1835 m. publikuotas epinis kūrinys „Kalevala“. Vėliau leidinys papildytas naujų ekspedicijų metu surinkta medžiaga, kuri išleista 1849 m. E. Lönnroto dėka suomiai turi nacionalinį epą⁴⁷.

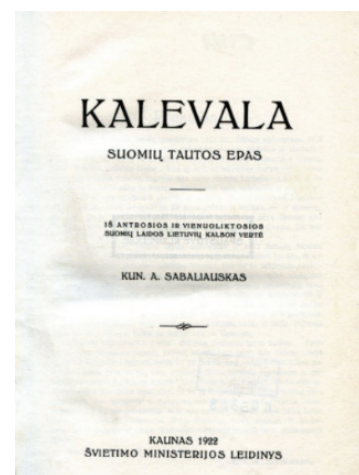
E. Lönnroto veikla kartu reiškė pasipriešinimą nutautėjimui, nes, kaip jau minėta, iki 1809 m. Suomiją valdė švedai, o vėliau (iki 1917 m.) šalis buvo Rusijos imperijos dalimi.

Elias Lönnrotas (1802–1884)

Paminklinė lenta Helsinkyje (2011 m.) ant namo, kuriame 1916–1918 m. tautosakininkas kanauninkas Adolfas Sabaliauskas-Žalia Rūta⁴⁸ ir Helsinkio universiteto profesorius A. R. Niemis išvertė „Kalevalą“ į lietuvių kalbą

Šiandien „Kalevala“ – pasaulinės literatūros dalis. Epas išverstas į 51 kalbą, taip pat ir į lietuvių. 1893 m. Tilžėje išėjusioje knygelėje „Finai ir jų gyvenimas“ pirmą kartą paskelbta nedidelė 44 runos ištrauka apie raudantį beržą. Tiesa, tai buvo labiau atpasakojimas negu vertimas. Pirmuoju poetiniu „Kalevalos“ vertimu laikytinos Liudo Giros iš rusų kalbos išverstos 1 ir 2 runų ištraukos, paskelbtos 1913 m. „Vaivorykštėje“. L. Gira vertime gausiai vartojo lietuvių liaudies dainų leksiką, poetines priemones. 1922 m. lietuvių kalba išleista visa „Kalevala“, ją iš originalo kalbos išvertė poetas Adolfas Sabaliauskas-Žalia Rūta, gyvendamas Suomijoje 1916–1917 m. Vertimas ganėtinai artimas originalui, išleistas palyginti moksliskai, laikantis tradicijos skelbti epą ne tik su tikrinių vardų, bet ir su etnografinių realiųjų paaiškinimais. Naujas lietuviškas Justino Marcinkevičiaus „Kalevalos“ vertimas iš pažodinio rusiško R. Siukijaineno vertimo išleistas 1972 m. Poetas siekė perteikti epo etnografinį koloritą, tautos mąstymo būdą, jos poetinės kūrybos dvasią⁴⁹.

47 Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 69–72; J. Marcinkevičius, „Epas ir jo žmonės“, in *Kalevala*, vertė J. Marcinkevičius (Vilnius: Vaga, 1986), 705.

48 [Sabaliauskas-Žalia Rūta, Adolfas], „Prakalba: [suomienų tautos epo „Kalevala“ prakalba]“, parengė S. Skrodenis, *Tautosakos darbai* 17 (2002): 212–221.

49 Skrodenis, *Suomija ir Lietuva*.

Idomybė.

„Kalevalos“ paskelbėjas
Elias Lönnrotas – lietuvių
liaudies dainų vertėjas

1840 m. garsusis suomių folkloro tyrinėtojas E. Lönnrotas paskelbė trijų tomų liaudies dainų rinkinį „Kanteletar“. Jame išspausdintos 652 dainos. Rinkinį sudarė ne tik suomių liaudies kūriniai – čia buvo ir estų, rusų ir kitų tautų dainų vertimų, taip pat ir lietuvių tautosakos. Iš vokiečių kalbos į suomių kalbą E. Lönnrotas išvertė dar 1745 m. Pilypo Ruigio „Lietuvių kalbos tyrinėjimuose“ paskelbtą dainą „Aš atsisakiau savo močiutei“. Pristatydamas šią dainą, E. Lönnrotas ją apibūdino taip: „Lietuvės marčios daina, atsisveikinant su savo gimtaisiais namais, paliekant savo motiną.“ Nepaisant vertimo netikslumo (vertimas gana poetiškas), vis dėlto tai pirmoji suomių pažintis su lietuvių liaudies dainomis. Kita lietuvių liaudies daina, patraukusi E. Lönnroto dėmesį, buvo vestuvinės tematikos daina „Ant kalno rugiai“. Ši daina, išversta į suomių kalbą, paskelbta 1844 m.

Taip Suomijoje pristatytos lietuvių liaudies dainos, siekiant jas palyginti su suomių liaudies dainomis. Minėtina, kad tik po penkiasdešimties metų suomių folkloristų darbuose imta nuolat naudoti lietuvių tautosakos faktus⁵⁰.

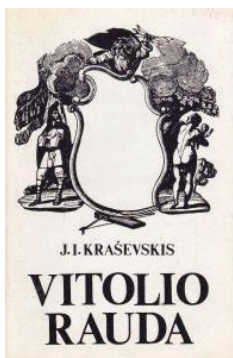

2017 m. lapkričio 30 d. Anykščiuose vyko Tarptautinis pasakojimo renginys „SEKAS 2017“, kuriame demonstruota interpretacija „Kalevalos“ tema „Ugnis šiauriniame danguje: suomių epas“

Pastebima nemažai paralelių tarp „Kalevalos“ ir lietuvių liaudies dainuojamosios tautosakos motyvų. Vieni iš svarbiausių ir ryškiausių akcentų – Pasaulio medžio ir kartu baltų medžio – didžiojo ąžuolo (ne Suomijos kraštovaizdžiui būdingesnių eglės ar beržo) – vaizdinio pasirinkimas, šio medžio kirtimo ir jo dalių panaudojimo siužeto bendrumas. Paralelių išvengiama alaus „gimimo“ epizoduose: manoma, kad „Kalevaloje“ apdainuojama alaus gaminimo ceremonija, o alaus ingredientų – apynio ir miežio – susitikimas finų pasiskolintas iš baltų genčių. Atitikmenų lietuvių liaudies dainose ir „Kalevaloje“ matyti ir Ainos bei lietuvių liaudies dainų mergelės išsakomuose žodžiuose apie nenorą tekėti, neviltį. Nemažai panašumų su lietuvių liaudies dainomis yra Kulervo runos motyvuose. Minėtinas motinos gedulas, kareivio grįžimas į namus ir kiti epizodai⁵¹.

Idomybė.

Lietuviškoji „Kalevala“ –
J. I. Kraševskio poema
„Vitolio rauda“

Lietuviško mitologinio epo kūrėjas – Juzefas Ignacas Kraševskis (1812–1887). Jis domėjosi lietuvių liaudies dainomis ir pasakomis, jų pagrindu parašė ir 1840 m. paskelbė „Vitolio raudą. Dainą iš Lietuvos padavimų“.

Įdomi poema, paremta lietuvių liaudies dainų intarpais, padavimais ir raudomis, pasakoja apie legendinio pusdievio Vitolio, deivės Mildos ir paprasto žemės žmogaus Ramojaus sūnaus, karo žygius ir lietuvių tautos pradžią. Veiksmas vyksta priešistoriniais laikais. Kūrinyje nemažai padavimų apie senovės lietuvių dievų ir žmonių santykius⁵².

Nors „Vitolio raudos“ ir „Kalevalos“ turinys panašus, knygų likimai skirtingi. Skirtingai negu „Kalevala“, J. I. Kraševskio epas gyvavo tik keliasdešimt metų⁵³.

50 Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 72–85.

51 J. Kundrotaitė, *Baltiškieji elementai „Kalevaloje“*. Magistro darbas, darbo vadovas prof. S. Skrodenis (Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005), 48–50; R. Repšienė, „Burtų galios Kalevaloje: suomių–baltų paralelės“, in *Kalevala ir Lietuva: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės* (Vilnius, 2002), 19–20.

52 E. Aleksandravičius, „Juzefo Ignaco Kraševskio fenomenas“, in Juzefas Ignacas Kraševskis, *Kunigas* (Vilnius: Sata, 1994), 201–206.

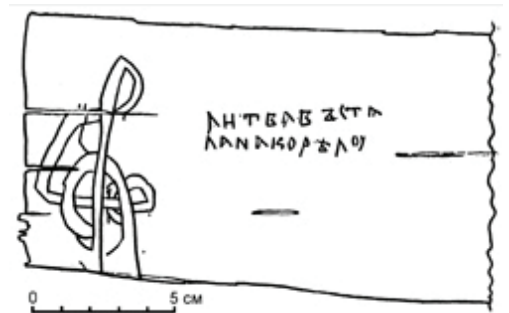
53 J. Prusinowska, „Dwie pieśni – jeden świat. „Witoliorauda“ i „Kalevala“, *Tautosakos darbai* 17 (2002): 70–77.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS (ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS) RYŠIAI SU SUOMIJA XI–XVIII A.

Lietuvių susidūrimai su senosios Karelų žemės gyventojais XI–XV a. pradžioje

Istoriniais laikais lietuviai pirmiausia susidūrė su senosios Karelų žemės gyventojais. Viena šių žemių dalis šiandien priklauso Suomijai (Pietų Karelija), kita – Rusijai. Apie karinį karelų susidūrimą su lietuviais byloja ankstyvas archeologinis radinys. 1981 m. Didžiajame Naugarde 5,56 m gylyje rastas pranešimas ant beržo tošies (41x10,4), kuriame teigiama, kad „Lietuva pakilo prieš Karelą“ (Литва встала на Корелу). Tai vieno iš seniausių išlikusių dokumentų, kuriame minimas Lietuvos vardas, originalas⁵⁴, šiandien saugomas Rusijoje. Rusų istorikų teigimu, įrašas galėjo būti padarytas XI a. antroje pusėje (apie 1069 m.). Lietuvoje šis įrašas dažniausiai siejamas su XII a. pab., kai lietuviai puolė Naugardo žemes⁵⁵.

Lietuviai su karelais susidūrė ir XIV a. pirmoje pusėje, siekdami įsitvirtinti Didžiajame Naugarde ir jo įtaką apimančiose žemėse, tarp kurių buvo senosios Karelų žemės. Nuo XI a. ši teritorija buvo tapusi Didžiojo Naugardo ir Švedijos kovos objektu. 1333 m. vyriausias Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino sūnus Narimantas (apie 1300–1348) Didžiajame Naugarde paskirtas vietininku. Išlaikydami savarankiškumą, naugardiečiai naudojos Narimanto, Didžiajame Naugarde stačiatikių apeigomis pasikrikštijusio Glebo vardu, karine pagalba kovodami su Švedija ir Maskvos didžiuoju kunigaikščiu. Kaip aprūpinimą (*na kormlenie*) naugardiečiai kunigaikščiui Narimantui Glebui skyrė Ladogą, Orešeką, Korelą ir pusę Koporės – savotišką „Karelijos kunigaikštystę“. Ir vėliau, iki XV a. pr. Gediminaičiai kaskart gaudavo valdyti šias karelų žemes. Kunigaikštis Narimantas Glebas į jas kaip savo vietininką pasiuntė valdyti vyriausiąjį sūnų Aleksandrą (apie 1320–po 1350)⁵⁶. Po Aleksandro mirties Naugardui priklausančias karelų žemes valdė kitas Narimanto sūnus – Patrikas († 1397 ar kiek vėliau). XIV a. pab.–XV a. pr. naugardiečiams kovoti su švedais padėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo sūnus Lengvenis Simonas (1356–1431), išlaikymui gavęs karelų žemes. Koporė jam priklausė nepertraukiamai, čia 1411 m.

XI a. ar XII a. datuojamas įrašas ant beržo tošies, kuriame minimas Lietuvos vardas

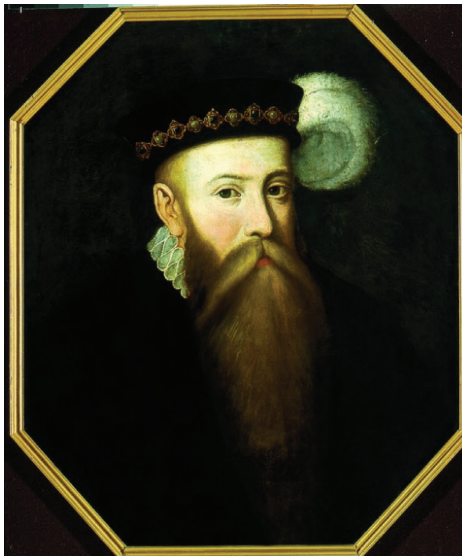
⁵⁴ Lietuva–Švedija: archyvinų dokumentų paroda. Katalogas (Vilnius, 1995).

⁵⁵ A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795* (Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005), 33.

⁵⁶ K. Krupa, „Książęta litewscy w Nowogrodzie Wielkim do 1430 r.“, *Kwartalnik Historyczny* 1 (1993): 29–46; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów* (Poznań–Wrocław, 1999), 23–28.

gimė jo sūnus Jaroslavas Teodoras (1411–1435)⁵⁷. Tačiau Gediminaičių valdymas Karelų žemėse nebuvo vertinamas tik palankiai. Tai liudija išlikusios užkalbėjimų formulės. Pavyzdžiui, vienoje iš jų su Karelijoje vietininkavusiu lietuvių kunigaikščiu Narimantu siejamas maras: „Niarimus, Narimo sūnau, Jėzaus knygnešy, pasiėmęs auksines strėles, dabar manęs neliesk, nei mano artimųjų. Tave aš amžinai prakeikiau, užkeiktas tu mano trobelėje ir išvarytas mano giminės.“⁵⁸

XVI a. Suomijos kunigaikštystė ir Vilnius

Suomijos kunigaikštis ir Švedijos karalius Jonas III Vaza (dail. Piteris Dankersas de Rij, apie 1643 m., Lietuvos dailės muziejus)

1523 m. iš valdovo tarybai priklausiusios Vazų giminės Švedijos karaliumi išrinktas (1528 m. karūnuotas) Gustavas Eriksonas (1496–1560) puoselėjo planus padaryti Švediją viena galingiausių Europos valstybių. Dėl įtemptos geopolitinės padėties 1555 m. Gustavas Vaza LDK ir Lenkijai pasiūlė sudaryti prieš Maskvą nukreiptą sąjungą, paremtą dinastine vyriausiojo sūnaus Eriko (1533–1577) santuoka su viena iš Jogailaičių. Tačiau tasyk, kaip ir 1558 m., kai Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis vėl iškėlė dinastinės santuokos idėją, šis pasiūlymas nebuvo realizuotas. Švedijos karalaitis Erikas siekė vesti Anglijos karalienę Elžbietą, o kitas karalaitis – Jonas Vaza (suom. *Juhana III*) (1537–1592) – delsė atsakyti. Abu sosto paveldėtojai, kaip ir jų brolis Karolis, jau buvo iš tėvo gavę valdyti žemių. Ketvirtasis Gustavo Vazos sūnus Magnusas buvo protiškai atsilikęs, jis nedalyvavo šeimos kovose dėl valdžios.

1556 m. Jonas Vaza iš tėvo gavo valdyti rytinę Geteborgo ir Sudermanijos provincijas bei Suomiją su Satakuntos provincija, Alandų salomis ir vakarine Ūsima. Tapęs Suomijos kunigaikščiu, Jonas Vaza prie savo kunigaikštystės prijungė kitas suomių žemes ir ėmėsi vykdyti savarankišką politiką. Vienas iš jo žingsnių, turėjusių jam padėti įsitvirtinti Livonijoje, buvo pradėtos derybos su Žygimantu Augustu dėl dinastinės santuokos. 1560 m. Švedijos karaliumi tapęs Erikas XIV pradžioje neprieštaravo brolio sumanymui vesti Kotryną Jogailaitę (1526–1583), tačiau netrukus derybas uždraudė. Suomijos kunigaikštis nepaisė draudimo ir 1561 m. spalį derybos prasidėjo. Žinoma, kad iš Turku į Lenkijos uostą kunigaikštis atplaukė laivu, pavadintu „Ursus Finlandicus“ (liet. *Suomijos lokys*)⁵⁹. 1562 m. rugsėjį Jonas Vaza Kaune susitiko su Žygimantu Augustu ir netrukus Vilniuje karalius davė sutikimą santuokai. Galutinio sprendimo teisę jis vis dėlto paliko seseriai. Šiai sutikus, 1562 m. spalio 2 d. Jonas III Vaza iškilingai įžengė į Vilnių. Kitą dieną buvo pasirašyta vedybų sutartis, kuria Suomijos kunigaikštis įsipareigojo leisti Kotrynai likti katalike. Vestuvių ceremonija vyko spalio 4 d., sekmadienį. Vilniaus katedroje jungtųjų apeigas atliko Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius. Ceremonijoje Suomijos kunigaikščiui atstovavo jo didikai ir

⁵⁷ Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, 118, 123.

⁵⁸ Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 16–17.

⁵⁹ Ibid., 37.

pareigūnai Hansas Flaminas, Henrikas Klausas ir Hansas Šotas Spalio 8 d. rūmuose buvo surašytas Suomijos kunigaikštienės Kotrynos Jogailaitės kraitis. Vien iš Vilniaus į Suomiją išvežtų brangenybių vertė – 107 136 muštiniai taleriai, ne mažesnė buvo kunigaikštienės gauto sidabro, aprangos, žirgų ir kitų daiktų vertė. Suomijos kunigaikščiui užrašius žmonai 3 tūkst. auksinų kasmečių pajamų iš Abo prefektūros ir kito nekilnojamojo turto, o už paskolintus Žygimantui Augustui pinigus (120 tūkst. talerių) gavus septynias pilies Livonijoje, Estijos kaimynystėje, jaunoji Suomijos kunigaikščių pora paliko Vilnių. Taip 36 m. sulaukusi Kotryna ištėkėjo už 11 m. jaunesnio, tuomet 25 m. amžiaus, Suomijos kunigaikščio Jono III Vazos.

Po vestuvių pora išvyko į Suomiją. Keliauta per Rygą, Pernu, Taliną. Kelionė buvo itin sunki ir pavojinga. Dar pirmąją naktį Verkiuose buvo nužudytas dvariškis – Kotrynos virėjas, teko bėgti nuo maskvėnų⁶⁰. Galiausiai 1562 m. pabaigoje pora pasiekė Abo pilį.

Praėjus pusantrų metų, Suomijos kunigaikščių gyvenimą pakeitė Eriko XIV sprendimas: nepatenkintas brolio savarankišku, apkaltino jį valstybės išdavyste. 1564 m. rugpjūtį Švedijos karaliaus įsakymu Abo pilis buvo užimta, o Jonas Vaza su žmona įkalinti Švedijoje, Gripsholmo pilyje. Kalėjime porai gimė du vaikai: duktė Izabelė (1564–1566), mirusi pilyje, ir sūnus Zigmantas. Suomijos kunigaikščių porai teko iškęsti nelaisvę, baimintis ir dėl gyvybės. Buvo kilęs pavojus, kad Kotryną Erikas XIV perduos Rusijos carui Ivanui IV, o Joną Vazą ir jo sūnų nužudys, tačiau gana netikėtai 1567 m. lapkritį, beveik po ketverių metų kalinimo, pora buvo paleista į laisvę.

Dinastinės Jono III Vazos ir Jogailaitės santuokos sudarymas buvo reikšmingas įvykis tiek būsimos Abiejų Tautų Respublikos, tiek Švedijos ir Suomijos istorijoje. Lyginosi jėgos Livonijos kare. Nepaisant laikino Švedijos karaliaus priešiško šiai dinastinei santuokai, po 1568 m. susiformavo nauja valstybių koalicija (Švedija, Danija ir Lenkija su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste), nukreipta prieš Maskvą. Dar derbų laikotarpiu prasidėjo intensyvesnis kultūrinis bendravimas tarp LDK, Švedijos, Suomijos ir Lenkijos, užsimezgė diduomenės tarpusavio kontaktai. O Gripsholmo

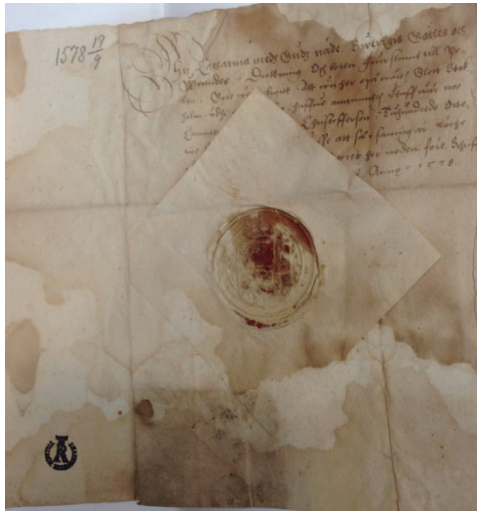

Kotryna Jogailaitė su sūnumi ir Jonas III Vaza nelaisvėje Gripsholmo pilyje (dail. Jozefas Zimleris, 1859 m.)

Gripsholmo pilis, kurioje 1564–1567 m. kalėjo Jonas III Vaza ir Kotryna Jogailaitė

⁶⁰ R. Ragauskienė, „Kotrynos Jogailaitės ir Jono III Vazos vestuvės Vilniuje 1562 m.“, in *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas ir M. Uzorka (Vilnius, 2014), 82–122.

Švedijos karalienės Kotrynos Jogailaitės raštas 1578 m.

pilies nelaisvėje gimęs Jono III Vazos ir Kotrynos Jogailaitės sūnus Zigmantas Vaza pradėjo Abiejų Tautų Respublikos Vazų dinastiją⁶¹. Vazų dinastijos atstovai Lenkiją ir LDK valdė kiek daugiau negu 80 metų. Vladislovas Vaza (valdė 1632–1648) ir Jonas Kazimieras Vaza (1648–1668) nepamiršdavo paminėti, kad Švedijos karalienė Kotryna buvo kilusi iš Jogailaičių dinastijos.

Studentai iš Suomijos Vilniuje (XVI a. vid.–XVII a. pr.)

Į LDK sostinę studentai iš Suomijos atvyko dėl Katalikų Bažnyčios ir jėzuitų vykdytos Švedijos rekatalikizacijos. Daugiausia studentų iš Suomijos Vilniuje buvo XVI a. II pusėje–XVII a. pradžioje.

Išsamiausiai minėtą istorinį tarpą Lietuvoje apžvelgė Lietuvos ir Suomijos ryšių tyrėjas S. Skrodenis, remdamasis J. Mikkolos, J. Poplateko, L. Piechniko⁶² ir kitų tyrėjų darbais (minėtina, kad S. Skrodenis taip pat rašė apie Valentino Tomo Losijaus kūrybą ir į lietuvių kalbą išvertė 1589 m. rašytą suomišką šio autoriaus eilėraštį⁶³). S. Skrodenis teigė: „Kiek suomių studentų 1578–1600 m. studijavo Vilniaus akademijoje, kol kas neturima tikslų duomenų, nes tas klausimas ligi šiol specialiai netyrinėtas. Šiek tiek žinių galima rasti lenkų mokslininkų L. Piechniko ir J. Poplateko bei suomių ir švedų tyrinėtojų darbuose. Iš jų žinomi tokie suomiai, mokėsi Vilniuje: Joannes Brincius (Braunsbergo imatrikuliacijos knygoje Olaus), atvykęs į Vilnių 1584 m. balandžio 24 d., Haraldus Laurentii, atvykęs į Vilnių 1587 m., Josephus Jusola, įrašytas į aukštesniuosius kursus 1597 m., Petrus Eriki Petrosa, atvykęs į

Vilniaus valdovų rūmai F. Hogenbergo ir G. Brauno atlase 1581 m.

61 Ragauskienė, „Kotrynos Jogailaitės ir Jono III Vazos vestuvės“, 82–122; L. Ericson Wolke, „Politiniai ir religiniai veiksniai Jono III Vazos pasaulėžiūroje“, in *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas ir M. Uzorka (Vilnius, 2014), 254–302.

62 J. Mikkola, „Finlandia a Wilno“, *Ateneum Wileńskie* 8 (1931–1932): 136–142; J. Poplatek, „Wykaz alumnów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1582–1773“, *Ateneum Wileńskie* 11 (1936): 218–282; L. Piechnik, „Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)“, *Nasza Przyszłość* 40 (1973): 120–147.

63 Vertimas į anglų k.: O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Jesuit Educational Strategy, 1553–1622*, t. 3 (Leiden, 1992), 258–259.

Vilnių 1594 m. rugpjūčio 5 d. į filosofijos kursą, Valentinus Thomae Lossius.⁶⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad S. Skrodenis į suomių studentų sąrašą neįtraukė ir neaprašė 1599 m. Vilniaus popiežiškoje kunigų seminarijoje trumpai studijavusio įžymiojo tragiško likimo suomio Petro Eriči Petrosos (m. 1606). Greičiausiai todėl, kad J. Poplateko paskelbtame sąrašė šis suomis vadinamas „švedu“ (*Piotr Eriči, Szwed*)⁶⁵.

Kai kuriuos ankstesnių tyrimų duomenis galima papildyti. S. Skrodenis domėjosi Vilniaus universitetu, tačiau katalikai suomių studentai Vilniuje galėjo studijuoti ir kitose švietimo institucijose: Vilniaus jėzuitų kolegijoje, Vilniaus akademijoje, Vilniaus vyskupijos seminarijoje ir, galiausiai, Vilniaus popiežiškoje kunigų seminarijoje (*Seminarium Pontificum*, įsteigta 1582 m.). Būtent pastarosios seminarijos, kaip ir Braunsbergo bei kitų jėzuitų seminarijų, funkcija buvo klero misijiniams kraštams, taigi ir Skandinavijai, rengimas ir ugdymas. Vilniaus popiežiškoji kunigų seminarija turėjo parengti puikiai išlavintus ir dvasiškai paruoštus kontrreformacijos kovotojus. Ne tik dvasininkus, bet ir pasauliečius, jeigu auklėtinis ar auklėtiniai pasirinktų pasauliečio kelią.

Vilniaus popiežiškajai kunigų seminarijai steigti ir plėtoti skirta daug lėšų (Oskaro Garsteino fundamentaliajame veikale šiai seminarijai apžvelgti skirtas atskiras skyrius⁶⁶). O. Garsteino teigimu, mokyimo lygiu Vilniaus popiežiškoji kunigų seminarija nusileido tik prestižinei *Collegium Germanicum* Romoje ir lenkė Braunsbergo bei Olomouco seminarias⁶⁷ (minėtina, kad Braunsbergo seminarijoje studentams iš Švedijos ir Suomijos Kotryna Jogailaitė buvo skyrusi stipendijas, taigi studijuoti buvo itin palankios sąlygos).

Švedų, suomių ir kt. šiaurietišku kraštų studentai rinkosi studijoms Vilniaus popiežišką kunigų seminariją. Kaip rodo atlikti tyrimai, aptariamuoju laikotarpiu nė vienas suomių studentas nestudijavo

Vilniaus universiteto biblioteka

Jėzuitų kolegija ir Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia F. Hogenbergo ir G. Brauno atlase 1581 m.

64 Skrodenis, *Suomių studentai Vilniuje*; Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 53–67; Skrodenis, *Suomija ir Lietuva*, 41–47.

65 Plg. Poplatek, „Wykaz alumnów“, 241.

66 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, 234–266.

67 Ibid., 234–266; A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais. Iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos* (Vilnius, 2009); I. Vaišvilaitė, „Religinio ugdymo ir klero formavimo istorija Lietuvoje ir katalikiškame pasaulyje – kelios pastabos dėl Artūro Grickevičiaus knygos „Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais“, *Soter* 32(60) (2009): 201–203.

Vilniaus akademijoje. Vis dėlto, būdami Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos auklėtiniai, studentai iš Skandinavijos ir Suomijos klausėsi tų pačių Vilniaus akademijos profesorių, t. y. lankė tas pačias paskaitas, kaip ir Vilniaus akademijos studentai. Studijos buvo skirtingos apimties, Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos studentai studijavo jiems skirtus dalykus (pavyzdžiui, žinoma, kad Petrus Eriči Petrosa apie 1599 m. studijavo filosofiją). Visa tai paaiškina, kodėl proginiuose kūriniuose, kuriuose publikuota ir suomių studentų tekstų, visi autoriai vadinami „nonnulli bonarum artium studiosi adolescentes, in Academia Vilnensis Societatis Jesu“ ar „bonarum artium in Academiae Vilnensi S. I. studiosi“⁶⁸. Ar teisiškai pagrįsta Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos studentus laikyti Vilniaus akademijos studentais? Klausimas lieka atviras, reikia išsamesnių tyrimų.

Įdomybė.

**Vilniaus popiežiškosios
kunigų seminarijos
pastatas – alumnatas**

Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos pastatas (Universiteto g. 4), vadinamasis alumnatas, yra renesanso stiliaus trijų aukštų rūmai, supantys trapecinį rytinį uždarą reprezentacinį kiemą (turi atviras arkadas į šį kiemą) ir vakarinį pusiau uždarą kiemą. Rūmai pastatyti 1622 m. Pastatą skirti seminarijai buvo žadėjęs valdovas Steponas Batoras, tačiau dėl šio pastato bylinėtasi, į jį pretendavo Vilniaus kapitula ir Vilniaus vyskupas. Popiežiaus kurija buvo skyrusi lėšų ir atskiram pastatui statyti.

Vilniaus universiteto Alumnato
kiemelis RKM F 11163)

Pirmieji alumnai apgyvendinti kiek anksčiau (1582 m.) įsteigtoje vyskupinėje seminarijoje, veikusioje buvusiuose Vilniaus vyskupo rūmuose. Brangymečiu išlaikyti vieną alumną metams čia kainavo 60 auksinų, t. y. dvigubai daugiau negu Braunsbergo seminarijoje Karališkoje Prūsijoje. Nutarus atskiroms pastatams, skirtiems piniginėms patalpoms nuomoti, įrengti ir aprūpinti. 1585 m. galiausiai nupirktas vieno aukšto gotikinio stiliaus namas.

1610 m. Vilniaus gaisro metu seminarijos pastatai sudegė. Tada ir pastatyti iki šiol išlikę, daugelį kartų rekonstruoti ir restauruoti rūmai, turintys arkadinius kiemus, suprojektuoti pagal Vilniaus universiteto Didžiojo (Skargos) kiemo pavyzdį. Šiuose rūmuose taip pat buvo biblioteka ir mokymosi salė, kurioje buvo parankinių knygų rinkinys.

⁶⁸ S. Skrodenis (žr. jo 1989 m. tekstą, publikuojamą chrestomatinėje dalyje).

Rusėnai iš LDK ir maskvėnai iš Rusijos neskubėjo stoti į Vilniaus popiežišką kunigų seminariją ar priimti katalikybę, nors pagal pradinį sumanymą ši seminarija buvo įsteigta būtent jiems. Kiti kandidatai iš pradžių nebuvo priimami, tačiau galiausiai seminarija tapo atvira ir kitų tautybių studentams iš Livonijos, Skandinavijos, abiejų Prūsijų, kitų regionų. Pirmenybė buvo teikiama stačiatikių ir protestantų šeimų sūnams bei katalikams, kurie nebūtų galėję studijuoti kitose mokyklose. Pirmieji alumnai privalėjo studijuoti tik filosofiją ir teologiją, o kiti turėjo būti laikinai ugdomi Braunsbergo jėzuitų seminarijoje, specialiai jiems nupirktuose namuose. Šiuose namuose kurį laiką gyveno 15 alumnų iš Vilniaus. 1585 m. seminarijoje Vilniuje mokėsi 15 alumnų, daugiausia protestantų iš Švedijos sūnūs.

Iki XVII a. pirmojo ketvirčio pabaigos studentai neprivalėjo priimti Šventimų sakramento, todėl dalis auklėtinių likdavo pasauliečiai⁶⁹.

Štai kaip seminarijos studentų dienotvarkę aprašo jos istorijos tyrėjas: „Pagal seminaristų dienotvarkę kiekvieną šiokiadienį, iš ryto, po Šv. Mišių, čia studijuoti visą valandą (iki užsiėmimų akademijoje) rinkdavosi seminarijos auklėtiniai. Kiekvienas turėdavo prie stalo jam skirtą vietą ir reikiamas knygas. Be to, „mokslinėje salėje“ buvo parankinių knygų biblioteka. Kolegijos paskirtas jėzuitas, o dažniausiai vienas ar net du magistras, priklausę seminarijos personalui, privalėjo ne tik padėti rektoriui valdyti seminariją ir prižiūrėti alumnus, bet ir juos mokyti. Pastarąją užduotį patvirtina pareigos pavadinimas – magistras (t. y. mokytojas) ir vysk. Jurgio Tiškevičiaus (aplankiusio seminariją 1639 m.) kaltinimas, kad magistras seminarijoje neveda alumnams užsiėmimų. Visgi paprastai užsiėmimai vykdavę. Tai netiesiogiai liudija dienotvarkės nuostatos. Baigiantis rytinei studijų seminarijoje valandai, likus ketvirčiui valandos prieš paskaitas akademijoje, būdavo tikrinamas seminaristų pasirengimas. Po pietų (nuo 12.30 val.) iki popietinių paskaitų akademijoje ugdytiniai vėl studijuodavo seminarijoje. Nuo 16.00 iki 17.30 val. seminarijoje būdavo studijuojami tie dalykai, kurių mokyta akademijoje. Be to, pietų ir vakarienės metu būdavo skaitomi auklėtinių išsilavinimui svarbūs veikalai arba diskutuojami studijuojami klausimai. Sekmadieniais ir kitomis šventinėmis dienomis be lavinimosi taip pat nebuvo apsieinama. Nuo septynių ryto būdavo asmeninių studijų laikas, skirtas žinioms gilinti. Po pietų jaunesnieji seminarijoje mokydavosi katechizacijos, o prieš vakarienę būdavo referuojami ir diskutuojami auklėtinių asketikai skirti referatai.“⁷⁰ Studijos buvo dvejopos: gabesnieji Vilniaus akademijoje turėjo baigti filosofijos (3 m.) ir teologijos (4 m.) studijas, mažiau gabūs studijavo trumpiau ir daugiausia mokėsi moralinės ir poleminės teologijos. Organizuotos šių dalykų pratybos, vyko disputai ginčytiniais klausimais tarp katalikų ir kitatikių⁷¹.

Švedijos karalienės Kotrynos Jogailaitės (su kraičiu išvykusios iš Vilniaus į Suomiją), kuri skyrė stipendijas švedų ir suomių studentams mokytis Braunsbergo seminarijoje, papuošalas su vardo inicialu (dail. Nicolausas Nonarthas, 1546 m.)

69 J. Poplatek, „Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie“, *Ateneum Wileńskie* 1–2(6) (1929): 47–48, 68–71; 3–4(6) (1929): 430–438, 440–441, 448–450; L. Piechnik, „Seminaria duchowne w (archi)diecezji wileńskiej do 1939 r.“, *Studia Teologiczne* 5–6 (1987–1988): 225–228; Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija*.

70 *Lietuvos architektūros istorija* 1 (Vilnius, 1987), 293–295; A. Grickevičius, „Tridento Susirinkimo 18 kanono įgyvendinimo Lietuvoje pėdsakais“, *Soter* 40(68) (2011): 39; Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras, *Vilniaus alumnatas*, <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/746>.

71 Piechnik, „Seminaria duchowne“, 226–228.

Seminarijos auklėtiniai tiksliai buvo rengiami būti dvasininkais protestantiškuose kraštuose, taigi ir Švedijos Karalystėje. Istoriografijoje pažymima, kad Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos studentai buvo itin tarptautiški. Kartu su rusėnais, prūsais, lietuviais ir lenkais seminarijoje mokėsi anglų, škotų, danų, vokiečių, italų, vengrų, švedų, suomių, rusų ir totorių⁷².

Studentų iš Skandinavijos Vilniuje sumažėjo XVII a. pradžioje. 1604 m. Švedijos ir Norvegijos karalius Kristijonas IV, o 1606 m. Švedijos karalius Karolis IX uždraudė jėzuitų įstaigų absolventams užimti jų šalyse bažnytines ir su mokykla susijusias pareigyles. Dar vėliau – 1613 m. – Švedijos karalius Gustavas II Adolfas ir jau minėtas Danijos ir Norvegijos karalius Kristijonas IV, savo valdiniams grasindami mirties bausmėmis, uždraudė net studijuoti jėzuitų institucijose⁷³.

Pastaraisiais metais pasirodė naujų tyrimų, kuriuose analizuojama kontrreformacija Skandinavijoje ir iš šio krašto kilusių studentų studijos užsienyje. Bene išsamiausią 1553–1622 m. studentų sąrašą savo veikalo priede paskelbė istorikas, kunigas O. Garsteinas⁷⁴. Jis nurodė šiuos suomių:

„Ericus Bartholdi,
Joannes Brincius,
Magnus Buch,
Gregorius Clementis,
Gregorius Erii,
Joachimus Finlandus,
Olaus Finlandus,
Paulus Ingewaldi Nylandensis,
Joannes Magni Jussoila Aboensis,
Josephus Magni Jussoila Aboensis,
Laurentius Magni Jussoila Aboensis,
Michael Magni Jussoila Aboensis,
Casparus Pauli Juusten,
Valentinus Thomae Lissius Palominensis,
Andreas Oxe Aboensis,
Petrus Erii Petrosa Ostrobotniensis,
Ericus Alexander Erii Sorolainen Aboensis,
Olaus Marci Sundergelteus Artopolensis.

Lapių studentai:

Olaus Fundonius Northbotniensis.“⁷⁵

72 Poplatek, „Powstanie Seminarjum Papieskiego“, 218–282; Piechnik, „Początki Akademii Wileńskiej“, 137; H. Litwin, „Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798. Cz. 1“, *Przegląd Wschodni* 4(8) (2002): 925–970; H. Litwin, „Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798. Cz. 2: Katalog alumnów 501–1037. Indeks nazwisk alumnów“, *Przegląd Wschodni* 2(9) (2004): 301–377.

73 R. Zielonka, „Losy studentów alumnatu papieskiego w Braniewie w XVI i XVII wieku“, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 3(297) (2017):

74 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation*, 436–463.

75 Ibid., 437. Daugelis jų autoriaus nurodyti dar 1963 m. paskelbtame tome, taip pat ir kituose tomuose: O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment of the S. Congregatio De Propaganda Fidei in 1622*, t. 1 (Oslo, 1963): 191–192; t. 2 (Oslo, 1980): 351–352; t. 3 (Oslo, 1992): 242, 249, 285, 383.

Daugelis šių studentų minimi ir 1997 m. paskelbtoje Jussi Nuortevos monografijoje apie studentų iš Suomijos studijas užsienyje iki 1640 m., Turku universiteto įkūrimo. J. Nuorteva nurodo, kad 1578–1600 m. 18 suomių studentų įsirašė studijuoti jėzuitų švietimo institucijose. Studijas Vilniuje tyrėjas pažymėjo tik prie keturių asmenų, minima tik Vilniaus popiežiškoji kunigų seminarija (žr. Valentinus Thomae (1586/1587), Josephus Matthiae Jussoila (1597), Petrus Eri Petrosa (1598), Ericus Bartholdi (1602))⁷⁶. Duomenys nėra tikslūs. J. Nuorteva nurodo rėmėsis J. Poplateko, S. Skrodenio ir kitų autorių darbais, tačiau praleidžia šių mokslininkų teiginius, kad Vilniuje mokėsi mažiausiai dar trys suomiai: Joannes Brincius, Haraldus Laurentii, Walenty Zostacus. Nėra aišku dėl monografijoje minimo Olauso Marci Sundergelteuso studijų Vilniuje.

Vilniaus popiežiškoje kunigų seminarijoje galėjo studijuoti ir daugiau suomių. Apie vienus iš jų galima neišliko duomenų, kiti, kaip nurodo tyrėjai, gali slėptis švedų etnonimais.

Olausas Marci Sundergelteusas (Sundergeltusas) Artopolensis (1551–1601), matyt, studijavo Turku katedrinėje mokykloje. Apie 1579 m. mokydamsis aukštojoje mokykloje – teologinės pakraipos *Collegium Regium Stokholme* (veikė 1576–1593 m.)⁷⁷ – tapo kataliku. 1579 m. rugsėjį pradėjo studijas Olomouco kolegijoje Čekijoje, čia 1580 m. rugsėjo 18 d. įgijo bakalauro laipsnį. Olomouco kolegijoje studijavo neilgai, nes 1579 m. spalio 12 d. jau įrašytas į Vilniaus popiežiškąją kunigų seminariją (?). Būnant Olomouce, Popiežiaus pasiuntinys Antonio Possevini 1580 m. lapkričio 7 d. laiške nurodė jam parengti suomių kalbos gramatiką, kad vėliau į suomių kalbą būtų galima išversti katalikišką katekizmą⁷⁸. Neaišku, ar tai pavyko įgyvendinti. Žinoma, kad šį darbą tęsė J. Jussoila, bet nebuvo išlikę jokių veikalo rankraščių. 2009 m. Suomijos nacionalinė biblioteka pristatė sensacingą XVII a. 24 psl. apie 1700 m. įrištą rankraštį „*Rudimenta linguae finnicae breviter delineata*“, tikėtina, pirmąją suomių kalbos gramatiką, kurią kolekcininkas Andrew Erikssonas 2008 m. įsigijo „Sothby“ aukcione. Rankraštis rastas Maklsfildo bibliotekoje, įrištas tarp XVII a. leidinių (Aeschillus Petraeus, *Linguae Finnicae brevis institutio*, 1642; Laurentius Petri, *Synopsis Chronologiae Finnonicae*, 1671). Tyrėjų manymu, ortografinės, fonologinės ir morfologinės rankraščio savybės (taip pat dialektizmai „estizmai“ – abu suomiai kunigavo Estijoje) rodo, kad šis rankraštis galėjo būti ankstesnio veikalo XVI a. pab.–XVII a. I pusės kopija, o jos autorius buvo kilęs iš Raumos ar Pori regiono⁷⁹. Taigi tai galėjo būti O. M. Sundergelteusas arba J. Jussoila.

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos portretas (Flandrija, XVII a. I p., LDK valdovų rūmai)

76 J. Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640* (Helsinki, 1997), 220, 477, 479–482, 503.

77 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 1, 94–111.

78 Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun*, 202, 204–205, 216–217, 232, 237–238, 443.

79 J. Nuorteva, „Sundergelteus, Olaus Marci, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu“, *Studia Biographica* 4 (1997); R. Palkki, P. Lauerma ir P. Kuutti, „Historiallinen löytö: rudimenta – uusi suomen varhaiskielioppi“, *Virittaja* 1 (2009): 2–17; De novis libris iudicia: Petri Lauerma (toim.), *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata: Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta* (Helsinki, 2012). Žr. Seppo Heikkinen recenziją „*Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata: Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta*“. Edited by Petri Lauerma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012“ (*Arctos* 49 (2015): 278–280. Rankraščio faksimilė taip pat žr.: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90081/WQ8N4833.JPG?sequence=2&isAllowed=y>.

1581 m. O. M. Sundergelteusas grįžo į Švediją. Spaudžiamas liuteronų išvyko į Pori, vėliau atvyko į Abiejų Tautų Respubliką. 1589 m. gruodžio 2 d.–1590 m. sausio 16 d. mokėsi Braunsbergo seminarijoje⁸⁰.

Minimas tarp 1579–1624 m. Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos alumnų, čia studijavo 1579 m. spalio 12 d.–1581 m. balandžio 15 d. („Olaus Sundergelteus, Finlandus, 28 annorum, venit 12 Oct. Anno 1579, Physicus, Baccalaureus Philosophiae, discessit 15 Aprilis anno 1581 ad aulam Regis Poloniae“⁸¹). Buvo Tartu (Dorpat) vikaras, prisidėjo prie tuomečio *Collegium Regium Stokholme* studento Joanesso Jussoilos atlikto Petro Kanizijaus (Petrus Canisius) katalikiško „Katekizmo“ vertimo į suomių ir švedų kalbas. O. M. Sundergelteusui mirus, J. Jussoila darbą tęsė (žr. Joanessas Jussoila)⁸². Įdomu, kad 1601 m. birželio 6 d. O. M. Sundergelteusas iš Vilniaus kanauninko tėvynainio J. Jussoilos siekė atgauti 16 talerių skolą. Šią skolą jam grąžino Vilniaus kapitula, išskaičiusi minėtą sumą iš kanauninko pajamų⁸³.

Valentinus Thomae Losius (Lissius Palomimensis, 1563–1623). Seniausio pasaulietiško eilėraščio suomių kalba autorius. Leidinys, kuriame buvo paskelbtas šis eilėraštis, išleistas Vilniuje.

2010 m. autorius įtrauktas į literatų sąrašą „Literatų gatvės“ Vilniuje projektui⁸⁴. Apie vilnietišką jo kūrybą plačiai rašyta S. Skrodenio⁸⁵, O. Garsteino⁸⁶ ir J. Nuortevos⁸⁷ publikacijose.

Literatų gatvė, Vilnius

1580 m. birželio 20 d. V. T. Losius įstojo į Braunsbergo seminariją. 1587 m. kovo 10 d. formaliai išsiųstas į Vilnių, tačiau studijas Vilniaus popiežiškoje kunigų seminarijoje pradėjo jau 1586 m. rugpjūčio 20 d. 1589 m. vasarą išvyko tęsti studijų į *Collegium Germanicum* Romoje. 1591 m. galiausiai išlaikęs egzaminus, darbavosi Romoje.

⁸⁰ Zielonka, „Losy studentów alumnatu“, 436.

⁸¹ Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 342–343.

⁸² Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 2, 9.

⁸³ W. Pawlikowska-Butterwick, „Property and Personal Relations in the Jurydyka of the Vilna Cathedral Chapter in the Sixteenth and Early Seventeenth Century (with Particular Reference to the Scandalous and Suspicious Misdeeds of Canon Isaac Fechtinus)“, *Wschodni Rocznik Humanistyczny* 13 (2016): 63.

⁸⁴ Vilniaus grafikos meno centras, *Skelbiamas literatų sąrašas „Literatų gatvės“ projektui 2010 m.*, <http://www.graphic.lt/konkursai/skelbiamas-literatu-sarasas-literatu-gatves-projektui-2010-m/2737>.

⁸⁵ Žr. chrestomatinėje dalyje.

⁸⁶ Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 257–258. Suomiško eilėraščio vertimas į anglų kalbą.

⁸⁷ Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun*, 219–221; ir kt.

Turėdamas rekomendacinį Popiežiaus raštą, 1593 m. atvyko į Zigmanto Vazos dvarą. 1602 m. dvare vis dar dirbo kapelionu (ar zakristijonu)⁸⁸. Vilniuje publikuoti du jo kūriniai: *Finlandia ad serenissimum regem Valentini Thomae Finlandi* ir *Rhytmi Finlandici in adventum Sigismundi III. Serenissimi regis Poloniae, Serenissimo ac Potentissimo principi Sigismundo III. regi Poloniae, magnoq[ue] duci Lituaniae, etc. etc. faelicissimum et optatissimum Vilnam ingressum gratulantur nonnulli bonarum artium studiosi adolescentes, in Academia Vilnensi Societatis Iesu* (Vilnae, 1589)⁸⁹. Autorius kviečia Zigmantą Vazą nepamiršti suomių: „Bet ir tu tuo pat metu neužmiršk mūsų, – juk nuo pat gimimo, dar vaikas, mūsų vadu tapai. Dar labiau lai paskatins tave gražusis Suomijos vardas, nes daugybė kalbų žavingąją šlovina šalį. Kaip dažnai, o garsusis karaliau, valdai tu mūsų mintis, tebūnie tad ir tavo vardas mūsų lūpose nuolat.“ S. Skrodenis pažymi, kad autorius „savo kukliu indėliu padėjo pamatus suomių pasaulietinei poezijai, kurios formavimosi metas, prasidėjęs eiliuotomis pratarmėmis suomių raštijos pradininko Mikaelio Agrikolos knygoje ir Jakobo Fino (Jako Suomalaineno) originaliais eilėrašciais, buvo XVI a. antroji pusė. O mums, lietuviams, – ir maloni staigmena: tai bene vienintelis suomiškas tekstas, išleistas Vilniuje ligi XX a.“⁹⁰

Joannesas (Olausas) Brincius. Išvyko į Vilnių 1584 m. balandžio 24 d.⁹¹

Walentynas Zostacus. Gimė 1565 metais. 1590 m. kataloge ir 1592 m. alumnų sąrašė apibūdintas kaip kilęs iš suomių bajorų, vidutinių gabumų, padaręs vidutinę pažangą filosofijos studijose (filosofiją studijavo Vilniuje 1590 m.). 1592 m. išsiųstas į valdovo Zigmanto Vazos dvarą⁹².

Haraldus Laurentii. J. Nuorteva jo nemini tarp suomių studentų, studijavusių jėzuitų seminarijose (taip pat ir Vilniuje). Gali būti, kad šaltiniuose jis įvardijamas švedu⁹³. O. Harsteinas jo taip pat nelaiko suomių studentu, įvardija kaip „Arunsbergius Westmannus“⁹⁴. Vis dėlto H. Laurentii studijavo Braunsberge ir Vilniuje⁹⁵. Į Braunsbergo seminariją įstojo 1584 m. rugpjūčio 10 d. Po poros metų – 1587 m. rugpjūčio 10 d. – išsiųstas į Vilnių „inde Graecium“. Iš čia išvyko studijuoti į Gracą. Grįžęs į tėvynę, H. Laurentii buvo Suomijos vietininko Klauso Flemingo kapelionas⁹⁶.

Petrus Eri Petrosa Ostrobotniensis (1580, Vesterbotenas, š. Suomija – 1606 04 26 Erebru, Švedija). Iš pradžių studijavo Upsalos universitete, kuriame dėl drausminio incidento studijas buvo priverstas nutraukti. 1598 m. rugpjūčio 5 d. įstojo į Braunsbergo seminariją, 1599 m. rugpjūčio 2 d. išsiųstas į Vilniaus popiežišką kunigų seminariją studijuoti filosofijos. Iš seminarijos slapta pabėgo, metus gyveno Osle, vėliau grįžo į

88 Poplatek, „Wykaz alumnów“, 229; Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 53–67; Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 257, 259, 294, 313, 355, 369, 373, 382, 437; L. Kajanto, „Valentinus Thomae“, in *Kansallisbiografia-verkkokulkaisu. Studia Biographica 4* (Helsinki, 1997).

89 Aprašymas pagal: *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sud. D. Narbutienė ir S. Narbutas (Vilnius, 2002), 172–173.

90 Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 66; *Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė (Vilnius, 2010), 221, 223, 225.

91 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 317, 437, 444.

92 Poplatek, „Wykaz alumnów“, 234.

93 Ibid., 228.

94 Ibid., 317, 372, 382, 438.

95 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 317.

96 Poplatek, „Wykaz alumnów“, 228; R. M. Toivo, *Faith and Magic in Early Modern Finland* (New York, 2016), 69.

Karolis IX, Švedijos regentas ir karalius (1599–1611) (dail. nežinomas)

Abiejų Tautų Respubliką⁹⁷. Valdovo Zigmanto Vazos užtartas mokėsi teisės Romoje, galiausiai grįžo į Švediją, kur 1604 m. tapo karališkosios kanceliarijos sekretoriumi, buvo princo Gustavo Adolfo lotyniškasis mokytojas. 1604 m. kaip paskelbtojo Švedijos valdovo Karolio Sudermaniečio pasiuntinys vyko į imperatoriaus Rudolfo II dvarą Prahoje. Prieš išvykdamas turėjo prisiekti visais įmanomais būdais kovoti su katalikais kaip priešais. Misijos tikslas – gauti politinę paramą konflikte su Zigmantu Vaza. Minėtinas Rygos miestiečio Oswaldo von Grabowo organizuotas sąmokslas, kurio tikslas – iš Abiejų Tautų Respublikos valdymo išvaduoti Rygą ir aplinkines teritorijas bei prijungti jas prie Saksonijos. Laikantis plano, Zigmantas Vaza turėjo atsisakyti sosto Saksonijos kurfiursto Johanno Georgo naudai ir grįžti į Švedijos sostą, iš kurio turėjo būti pašalintas paskelbtasis valdovas Karolis Sudermanietis, jam paliekant tik Sudermanijos kunigaikštystę. Tai turėjo padėti ir Švedijos bei Suomijos rekatalikizacijai. P. E. Petrosa kreipėsi į 1600 m. Zigmanto Vazos nuodėmklausiu tapusį jėzuitą Friedrichą Bartschą (1552–1609), kuris, beje, 1592–1595 m. buvo Vilniaus akademijos rektorius. Šis nieko nepažadėjo, todėl P. E. Petrosa grįžo į Prahą, kur taip pat nieko nepavyko nuveikti.

Grįžęs į Švediją, P. E. Petrosa tirtas Upsaloje dėl tikėjimo, bet šią teologinę patikrą sėkmingai perėjo. 1605 m. lapkritį Stokholme jis netgi susižadėjo su mergina, kuriai prisipažino, kad iš tiesų „savo sieloje ir širdyje“ yra katalikas. Ši jį paskundė valdžiai. Pats P. E. Petrosa nesugebėjo saugoti paslapties savo politinių fantazijų, tai atskleidė valdžios agentai, aptikę kompromituojančių dokumentų. Petrosa buvo areštuotas. Atlikus tyrimą, kurį vykdė Karolio IX teisėjų kolegija, sudaryta iš Stokholmo miesto valdžios atstovų, buvo apkaltintas išdavyste Abiejų Tautų Respublikos valdovo Zigmanto Vazos naudai ir katalikybės išpažinimu. 1606 m. balandį Erebru parlamentas nuteisė P. E. Petrosą mirti. Petrosa buvo ketvirčiuotas, o jo širdis išpjauta ir sukišta į burną. Tyrėjai pažymi, kad Karolis IX šia byla siekė sunaikinti „aiškų priešą“ ir taip pakelti nacionalinę savivertę 1605 m. pralaimėjus Salaspilio mūšį. Kai kurie amžininkai katalikai (pavyzdžiui, istorikas Johannesas Messenius, 1579–1636) P. E. Petrosą laikė pirmuoju šventuoju – katalikiško tikėjimo kankiniu – poreformacinėje Švedijoje⁹⁸.

S. Skrodenis savo darbuose mini **Josephus Jussoilą**, tačiau naujausi tyrimai leidžia teigti, kad su Vilniumi iš viso susiję trys Jussoilos.

Joannesas (Johannes) Mathiae Jussoila (apie 1555–1604)⁹⁹ – žymiausias suomiškos kontrreformacijos atstovas, kilęs iš Raumos, žymios miestiečių šeimos. Mokėsi Raumos ir Turku mokyklose. 1557 m. pradėjo studijuoti Stokholmo katalikiškoje kolegijoje, galiausiai perėjo į katalikybę. 1578 m. išsiųstas studijuoti į Romą, į *Collegium Germanicum*, kurioje studijavo iki 1580 m. gegužės mėn. 1580 m. studijavo kolegijoje Prahoje, iššventintas į kunigus. J. M. Jussoila minimas Vilniaus popiežiškosios

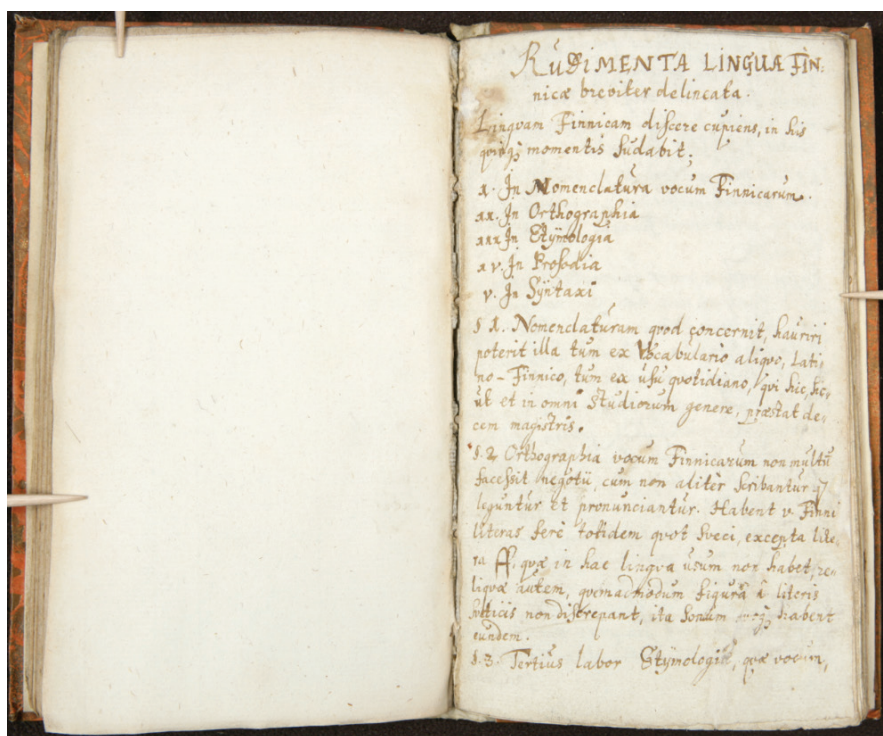
97 J. Poplatekas klysta, kad P. E. P. Ostrobotniensis iš karto pabėgo į Švedijos karaliaus dvarą.

98 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, XLI, 249; A. Piltz, „Petrus Erici“, in *Svenskt biografiskt lexikon*, bd. 29, 1995–1997, 213; R. Zielonka, „Rola Alumnatu Papieskiego w Braniewie w probach rekatalizacji Skandynawii w XVI i XVII w.“, *Rocznik Elbląski* 27 (2016), 110–111.

99 W. Pawlikowska-Butterwick nurodo abstraktesnę datą – prieš 1608 07 12 (W. Pawlikowska-Butterwick, „A ‘Foreign’ Elite? The Territorial Origins of the Canons and Prelates of the Cathedral Chapter of Vilna in the Second Half of the Sixteenth Century“, *The Slavonic and East European Review* 1(92) (2014): 48–49, 71.

kunigų seminarijos alumnų sąrašė: „Joannes Jusyola, Finlandus, philosophiam audivit, annorum 30, venit 1581, sacerdos factus, in Sueciam rediit, ubi multas concertationes cum Lutheranis concionatoribus habuit; conventibus Ministrorum Verbi, saepe interfuit; in quibus convenientem secum sibi darent, illos coegit. Postea, expulsis Catholicis e Suecia, a Duce Carolo, Canonicus Vilmensis et Parnaviensis factus est, ubi a Carolo captus et circumductus ad servilia opera facienda, tandem variis ludibriis, affectus, iussu Caroli suspensus dicitur, anno elapso 1601.“¹⁰⁰ Mirus Kotrynai Jogailaitei, grįžo į tėvynę, tačiau 1583 m. vėl turėjo išvykti – šį kartą studijavo Braunsbergo ir Olomouco jėzuitų kolegijose ir Vienos universitete. Jo broliai Michaelis ir Laurentius mirė nebaigę studijų Braunsbergo kolegijoje. J. M. Jussoila studijas baigė 1584 m. pavasarį. 1584 m. gegužės 22 d. Prahoje priėmė kunigo šventimus, jėzuitu netapo. Buvo išsiųstas į Švediją tarnauti karaliaičio Zigmanto Vazos nuodėmklausiu. Stokholme skaitė pamokslus švedų ir suomių kalbomis, kovojo už katalikybės restauraciją.

„Rudimenta linguae finnicae breviter delineata“ (XVII a.), tikėtina, pirmosios suomių kalbos gramatikos lotyniškas rankraštis, kurio autoriai galėjo būti O. M. Sundergelteusas arba J. Jussoila

Vėliau J. M. Jussoila buvo išsiųstas į Vadsteną, kur 1585–1586 m. kunigavo brigčių vienuolyne ir mokytojavo vietos mokykloje. 1587 m. kartu su Zigmantu Vaza išvyko į Abiejų Tautų Respubliką, tarnavo jam Krokuvoje. 1602 m. tapo Zigmanto Vazos dvaro pamokslininku. Valdovui užtarus, tapo Vilniaus kanauninku ir Tartu klebonu. 1600 m. švedams užėmus Tartu, paimtas į nelaisvę ir išvežtas į Stokholmą, matyt, todėl, kad buvo laikomas paskvilio apie Karolį IX autoriumi. Pinigų išpirkai neturėjo, mirė Stokholme apie 1604 m. Pasak J. Messenius, Karolio IX nurodymu buvo kankinamas, taigi šiandien J. M. Jussoila laikomas Suomijos katalikų bažnyčios kankiniu. Minėtina, kad P. Kanizijaus katekizmą į suomių kalbą J. M. Jussoila išvertė dar besimokydamas

¹⁰⁰ Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 342–343; Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun*, 202–205, 211–217, 222, 224–227, 229, 232, 237–238, 241, 243.

Stokholme¹⁰¹. Įdomu, kad LDK šaltiniuose jis minimas kaip suomis (Jan Phin) ir kaip švedas (Suecus)¹⁰².

Kaip jau minėta, Braunsbergo seminarijoje studijavo ir keli J. M. Jussoilos broliai. **Josephus Jussoila** (į seminariją įstojo 1586 m. gegužės 1 d., 1588 m. tapo karališkuoju alumnu) apie 1595 m. Romoje pradėjo teologijos studijas, apie 1597 m. pradėjo studijas Vilniuje, vykdė įvairias politines misijas, turėjo būti išsiųstas į Švediją¹⁰³. Kiti broliai – **Michaelis** (į seminariją įstojo 1579 m. lapkričio 15 d., mirė 1582 m. lapkričio 18 d.)¹⁰⁴ ir **Laurentius**¹⁰⁵.

Ericus Bartholdi, 1602 m. Vilniaus popiežiškosios kunigų seminarijos alumną sąrašė apibūdintas kaip „Phinno, Infimista, annorum 15. Puer priori similis in omnibus [i.e. Puer bonis instructus moribus semper laetus et modestus]“¹⁰⁶. Tai kūrinių, paskelbto rinkinyje „Theatridium poeticum sanctissimo et castissimo poetae D. Casimiro. Academiae Parthenii Vilnae monumentum immortale“ (1604)¹⁰⁷, autorius.

Suomiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.

Personalinė Abiejų Tautų Respublikos ir Švedijos unija bei bendro Vazų dinastijos atstovo valdymas nepaskatino šalių bendradarbiauti. Minėtu laikotarpiu – XVI a. pab.–XVII a. vid. – Lietuva ir Lenkija buvo įpainiotos į ilgus karus su Švedija ir jos provincija Suomija. Karai visu sunkumu gulė ant Abiejų Tautų Respublikos ir Švedijos Karalystės gyventojų pečių, padarė didžiulės žalos ūkiui, prekybai. Vykstant dinastinei kovai tarp Zigmanto Vazos ir jo dėdės Karolio IX, tuomečiam Suomijos valdytojui Klausui Flemingui (1535–1597) stojus Zigmanto Vazos pusėn, už konfliktą daugiausia sumokėjo suomių valstiečiai. Jie buvo išsekinti K. Flemingo pareigūnų renkamų didžiulių mokesčių, juos slėgė rekrutų tarnybos našta (nors Suomijos valstiečiai niekada nebuvo įbaudžiami). Pasinaudoję sunkia valstiečių padėtimi, Karolis IX su džiaugsmu dalijo apsaugos raštus suomių valstiečiams, nors taip niekada ir nesuteikė jiems realios pagalbos. Tokia veikla kurstė sukilimą ir 1596 m. sukilimas įsiliepsnojo visu smarkumu, todėl K. Flemingas negalėjo pasiųsti karių į Švediją padėti Zigmantui Vazai. 1597 m. K. Flemingas numalšino valstiečių sukilimą, o netrukus mirė¹⁰⁸.

101 J. Nuorteva, „Johannes Jussoila“, in *Biografiskt lexikon för Finland 1. Svenska tiden* (2008), <http://www.blf.fi/artikel.php?id=18>.

102 W. Pawlikowska-Butterwick nurodo ir pagrindžia vėlesnę datą – prieš 1608 07 12 (Pawlikowska-Butterwick, „A 'Foreign' Elite?“, 48, 71; Pawlikowska-Butterwick, „Property and Personal Relations“, 63).

103 Zielonka, „Losy studentów alumnatu“, 426.

104 Ibid., 413, 416.

105 Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun*, 204–205, 216, 220, 226–228, 237, 241, 243.

106 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 255, 359; Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun*, 220, 245, 246.

107 Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment*, t. 3, 255.

108 Kirby, Šiaurės Europa, 146.

Lietuvių raitelis, 1645 m. J. Narūnavičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis vaizdo detalė

Mortyra iš Biržų tvirtovės arsenalo (Biržų krašto muziejus „Sėla“)

1610–1612 m. Abiejų Tautų Respublikos karo su Rusija metu lietuviai karelių, vėpsų ir šiaurės rusų folklore įgijo nuožmių priešų vardą. Įvairių išlikusių padavimų siužetuose pasakota apie Lietuvą (*litva*) ir „ponus“, netikėtus ar apgaulingus jų užpuolimus ir gyventojų išžudymus, kaimų plėšimus ir žmonių terorizavimą, turto grobimą. Neretai pasakota ir apie išniekintas šventoves ir už tai pelnytai gautą atpildą. Tokių pasakojimų pagrindas, kaip manoma, buvo minėtas XVII a. pr. karas tarp Abiejų Tautų Respublikos ir Rusijos.

1609 m. Maskvos carui Vasilijui Šuiskiui sudarius taiką su Švedija, kuri tuo metu kariavo su Lenkijos ir Lietuvos valstybe, Zigmantas Vaza paskelbė karą Rusijai. 1610 m. prasidėjo Smolensko apgultis, sėkmingai žygiuota į Maskvą, kur rugpjūčio 27 d. Bojarinų dūma pasirašė sutartį, pagal kurią karaliaus Zigmanto sūnus Vladislovas išrinktas Rusijos caru. Spalio 1 d. Maskvos vartai atverti Lenkijos ir Lietuvos kariuomenei. Tačiau Zigmantas Vaza nesilaikė su Maskvos bojarinais sudarytos sutarties, nenutraukė Smolensko apgulties ir pats ėmė reikšti pretenzijas į caro sostą. 1611 m. pradžioje Rusijoje kilo išsivadavimo judėjimas. Maskvoje buvusi Lenkijos ir Lietuvos įgula žiauriai numalšino Maskvoje kilusį sukilimą, buvo sudegintas priemiestis, Maskva degė tris dienas. Kitai Gorode ir Kremliuje įsitvirtinusią lietuvių ir lenkų įgulą apgulė sukilusių rusų kariuomenė. 1612 m. lapkričio pradžioje rusai išstūmė Lenkijos ir Lietuvos kariuomenę iš Maskvos. Dėl lenkų ir lietuvių kariuomenės savivalės Rusijoje kilo partizaninis karas¹⁰⁹. Šios kovos ir lėmė pasakojimus apie nuožmius lietuvius. Nors krašte siautėjo ne tik lietuviai, bet ir lenkai ar rusėnai, taip pat kitų šalių samdiniai, Lietuva vietos gyventojų, ypač Didžiojo Naugardo apylinkėse, Karelijoje, prisiminta geriausiai, taigi ji ir pasitelkta formuojant žiaurios „Litvos“ paveikslą¹¹⁰. Analogiją matome ir Lietuvos pusėje. Per XVII–XVIII a. pr. karus su Švedija LDK istorinėje kultūroje įsitvirtino žiauraus švedo įvaizdis. Nepaisant to, kad švedų pusėje kovėsi ne vienas suomis, visus užpuolikus

109 Lietuvos istorijos institutas, „1612 11 05 Kremliuje kapituliovo Abiejų Tautų Respublikos įgula“, *Delfi.lt* (2009 m. lapkričio 4 d.), <https://www.delfi.lt/archive/1612-11-05-kremliuje-kapituliovo-abieju-tautu-respublikos-igula.d?id=25227501>.

110 Skrodenis, *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 20–34.

vietos gyventojai identifikuavo kaip švedus ir juos kaltino dėl karuose patirtų sunkumų. Antai 1625–1626 m. švedų kariuomenei kovojant prie Biržų sugauta daugiau kaip 60 belaisvių. Išlikusiuose belaisvių sąrašuose matyti, kad švedų daliniuose būta ne vieno suomio¹¹¹.

Biržų pilies kompleksas

Panašiai vertintinas ir 1700–1721 m. vykęs Šiaurės karas. Šio karo pagrindine veikėja vėl tapo Švedija, nors jos kariuomenės daliniuose kovėsi ne vienas suomis. Į karą, nors ir ne nuo pat pradžios, įtraukta ir Lietuva. Nuo 1701 m. iki 1709 m. Lietuva tapo Švedijos, taip pat ir suomių karių, Saksonijos ir Rusijos kovų arena. Galiausiai Suomija suvaidino svarbų baigiamąjį vaidmenį šiame

Biržų pilies kompleksas

¹¹¹ D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 m.* (Vilnius, 2015), 320.

kare. Suomijos mieste Ništate 1721 m. rugsėjo 10 d. sudaryta taikos sutartis tarp Rusijos ir Švedijos. Sutartimi Rusija užsitikrino platų priėjimą prie Baltijos jūros. Švedija pripažino Rusijai Livoniją, Ingriją (Ingermanlandiją), dalį Karelijos ir Baltijos uostus, tarp jų ir Rygą bei kitas teritorijas. Rusija įsipareigojo Švedijai sumokėti kontribuciją – 1,3 mln. rublių ir grąžinti užimtą Suomiją.

Galbūt šio karo metu ar kiek vėliau į Suomiją pateko 1720 m. Karaliaučiuje išleistas nežinomo redaktoriaus ir vertėjo parengtas keturkalbis (vokiečių, lenkų, lietuvių ir lotynų kalbomis) Martyno Liuterio „Mažasis katekizmas“. Nuo 1670 m. iki 1751 m. šio veikalo leidyba pakartota šešis kartus. Iš viso žinomi du 1720 m. laidos egzemplioriai, iš kurių vienas saugomas Sankt Peterburge, o kitas – Helsinkio universiteto bibliotekoje¹¹².

XVIII a. pab. Suomijoje lankėsi 1794 m. sukilimo vadas Tadas Kosciuška (1746–1817). 1796 m. caras paleido į laisvę šį kovotoją, tačiau jis turėjo prisiekti, kad į Lenkiją negrįš. Nusprendęs išvykti į Jungtines Amerikos Valstijas, T. Kosciuška kartu su bičiuliais į kelionę vyko per Suomiją ir Švediją į Angliją, o iš ten jau keliavo į Ameriką¹¹³.

1796 m. Stokholme lankęsis 1794 m. sukilimo vadas Tadas Kosciuška (dail. M. Jablonskis, 1827 m.)

¹¹² A. Navickienė, „Senujų lietuviškų knygų rinkinys Suomijos nacionalinėje bibliotekoje Helsinkyje“, *Knygotyra* 56 (2011): 188.

¹¹³ G. Majewska, „The late 18th century Swedish press on Poland“, *Studia Maritima* 24 (2011): 101–114.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- XV–XVI a. *Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*. Sudarė D. Narbutienė ir S. Narbutas. Vilnius, 2002.
- Aleksandravičius, E. „Juzefo Ignaco Kraševskio fenomenas“. In Juzefas Ignacas Kraševskis, *Kunigas*, 201–206. Vilnius: Sata, 1994.
- Apanavičius, R. „Baltai ir Baltijos finai: kaimynai ar giminaičiai?“. *Tiltai* 26 (2005): 27–33. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras. *Vilniaus alumnatas*. <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/746>.
- Ben-Amos, D. „Foreword“. In J. Y. Pentikäinen, *Kalevala Mythology*, IX. Transl. R. Poom. Indiana University Press, 1999.
- Blažek, V. „Balto-Fennic Mythological Names of Baltic Origin“. *Baltistica* 39 (2004): 189–194.
- Bumblauskas, A. *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005.
- De novis libris iudicia: Petri Lauerma (toim.). *Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata: Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta*. Helsinki, 2012.
- Derry, T. K. *Skandinavijos istorija*. Vilnius, 1995.
- Doria. <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90081/WQ8N4833.JPG?sequence=2&isAllowed=y>
- Ericson Wolke, L. „Politiniai ir religiniai veiksniai Jono III Vazos pasaulėžiūroje“. In *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*. Sud. E. Saviščevas ir M. Uzorka, 254–302. Vilnius, 2014.
- „Finland – Statistics and Facts“. *Statista*. <https://www.statista.com/topics/3892/finland/>.
- Froese, W. *Historia państw i narodów Morza Bałtyckiego*. Warszawa, 2007.
- Garstein, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Jesuit Educational Strategy, 1553–1622*. T. 3. Leiden, 1992.
- Garstein, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment of the S. Congregatio De Propaganda Fidei in 1622*. T. 1. Oslo, 1963.
- Garstein, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment of the S. Congregatio De Propaganda Fidei in 1622*. T. 2. Oslo, 1980.
- Garstein, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Until the Establishment of the S. Congregatio De Propaganda Fidei in 1622*. T. 3. Oslo, 1992.
- Girininkas, A. „Baltai prie Suomijos įlankos“. *Lietuvos archeologija* 19 (2000): 103–108.
- Grickevičius, A. „Tridento Susirinkimo 18 kanono įgyvendinimo Lietuvoje pėdsakais“. *Soter* 40(68) (2011): 39–45.
- Grickevičius, A. *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais. Iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos*. Vilnius, 2009.
- Heikkinen, S. „Rudimenta linguae Finnicae breviter delineata: Suomen kielen varhaiskielioppi ja sen tausta“. Edited by Petri Lauerma. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki 2012“. *Arctos* 49 (2015): 278–280.
- Janonienė, R. „Kotrynos Jogailaitės kraičio aprašas – XVI a. dvaro buities dokumentas“. *Lietuvos pilys* 1 (2005): 28–31.
- Junttila, S. „Naujausias senovės baltų ir finų kalbų kontaktų tyrimų penkiasdešimtmetis“. *Acta Linguistica Lithuanica* 71 (2014): 102–124.

- Kajanto, L. „Valentinus Thomae“. In *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica* 4. Helsinki, 1997.
- Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*. Parengė, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius, 2010.
- Kalevala. Vertė J. Marcinkevičius. Vilnius: Vaga, 1986.
- Kallio, P. „Suomi (ttavia etymologioita)“. *Virittäjä* 4 (1998): 613–620.
- Karvelis, D. *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 m.* Vilnius, 2015.
- Kirby, D. G. Šiaurės Europa ankstyvaisiais naujaisiais amžiais: Baltijos šalys 1492–1772 metais. Vilnius, 2000.
- Kolupaila, S. *Nemunas*. Chicago, 1950.
- Krupa, K. „Książęta litewscy w Nowogrodzie Wielkim do 1430 r.“. *Kwartalnik Historyczny* 1 (1993): 29–46.
- Kundrotaitė, J. *Baltiškieji elementai „Kalevaloje“. Magistro darbas*. Darbo vadovas prof. S. Skrodenis. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005. Laurinkienė, N. „Baltų ir finougrių dievas kalvis: lietuvių Teliavelis ir suomių bei karelių Ilmarinenas“. In *Kalevala ir Lietuva: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės*, 9–11. Vilnius, 2002.
- Laurinkienė, N. „Baltų mitinis kalvis ir jo atitikmenys kitų tautų mitologinėse tradicijose“. *Tautosakos darbai* 17 (2002): 87–101.
- Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*. Sud. E. Saviščevas ir M. Uzorka. Vilnius, 2014.
- Lietuva–Švedija: archyvinių dokumentų paroda. Katalogas*. Vilnius, 1995.
- Lietuvos architektūros istorija*. T. 1. Vilnius, 1987.
- Lietuvos istorija. T. 1: Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis*. Red. A. Girininkas. Vilnius: Baltos lankos, 2006.
- Lietuvos istorijos institutas. „1612 11 05 Kremliuje kapituliavo Abiejų Tautų Respublikos įgula“. *Delfi.lt* (2009 m. lapkričio 4 d.). <https://www.delfi.lt/archive/1612-11-05-kremliuje-kapituliavo-abieju-tautu-respublikos-igula.d?id=25227501>.
- Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. *Suomija*. <http://urm.lt/default/lt/suomija>.
- Litwin, H. „Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798. Cz. 1“. *Przegląd Wschodni* 4(8) (2002): 925–970.
- Litwin, H. „Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798. Cz. 2: Katalog alumnów 501–1037. Indeks nazwisk alumnów“. *Przegląd Wschodni* 2(9) (2004): 301–377.
- Majewska, G. „The Late 18th Century Swedish Press on Poland“. *Studia Maritima* 24 (2011): 101–114.
- Marcinkevičius, J. „Epas ir jo žmonės“. In *Kalevala*. Vertė J. Marcinkevičius, 705–710. Vilnius: Vaga, 1986.
- Meinander, H. *Suomijos istorija*. Iš švedų k. vertė M. Karvelis ir S. Radzevičienė. Vilnius: Aukso žuvis, 2017.
- Mikkola, J. „Finlandia a Wilno“. *Ateneum Wileńskie* 8 (1931–1932): 136–142.
- Navickienė, A. „Senujų lietuviškų knygų rinkinys Suomijos nacionalinėje bibliotekoje Helsinkyje“. *Knygotyra* 56 (2011): 188.
- Nuorteva, J. „Johannes Jussoila“. In *Biografiskt lexikon för Finland 1. Svenska tiden*. 2008. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=18>.
- Nuorteva, J. „Sundergelteus, Olaus Marci, Kansallisbiografia-verkkajulkaisu“. *Studia Biographica* 4 (1997).

- Nuorteva, J. *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640*. Helsinki, 1997.
- Palkki, R., P. Lauerma ir P. Kuutti. „Historiallinen löytö: rudimenta – uusi suomen varhaiskielioppi“. *Virittaja* 1 (2009): 2–17.
- Pawlikowska-Butterwick, W. „A ‘Foreign’ Elite? The Territorial Origins of the Canons and Prelates of the Cathedral Chapter of Vilna in the Second Half of the Sixteenth Century“. *The Slavonic and East European Review* 1(92) (2014): 48–71.
- Pawlikowska-Butterwick, W. „Property and Personal Relations in the Jurydyka of the Vilna Cathedral Chapter in the Sixteenth and Early Seventeenth Century (with Particular Reference to the Scandalous and Suspicious Misdeeds of Canon Isaac Fechtinus)“. *Wschodni Rocznik Humanistyczny* 13 (2016): 63.
- Piechnik, L. „Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)“. *Nasza Przyszłość* 40 (1973): 120–147.
- Piechnik, L. „Seminaria duchowne w (archi)diecezji wileńskiej do 1939 r.“. *Studia Teologiczne* 5–6 (1987–1988): 225–228.
- Piltz, A. „Petrus Erici“. In *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd. 29. 1995–1997.
- Poplatek, J. „Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie“. *Ateneum Wileńskie* 1–2(6) (1929): 47–71.
- Poplatek, J. „Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie“. *Ateneum Wileńskie* 3–4(6) (1929): 430–450.
- Poplatek, J. „Wykaz alumnów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1582–1773“. *Ateneum Wileńskie* 11 (1936): 218–282.
- Porutis, A. „Fenoskandijos istorija šiuolaikinėje Lietuvos mokykloje“. *Historia universalis in Lithuania* 2 (2013): 85–97.
- Prusinowska, J. „Dwie pieśni – jeden świat. „Witolorausda“ i „Kalevala““. *Tautosakos darbai* 17 (2002): 70–77.
- Ragauskienė, R. „Kotrynos Jogailaitės ir Jono III Vazos vestuvės Vilniuje 1562 m.“. In *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*. Sud. E. Saviščevas ir M. Uzorka, 82–122. Vilnius, 2014.
- Repšienė, R. „Burtų galios Kalevaloje: suomių–baltų paralelės“. In *Kalevala ir Lietuva: tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės*, 19–20. Vilnius, 2002.
- Sabaliauskas, A. „Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6 (1963): 109–136.
- [Sabaliauskas–Žalia Rūta, Adolfas]. „Prakalba: [suomių tautos epo „Kalevala“ prakalba]“. Parengė S. Skrodenis. *Tautosakos darbai* 17 (2002): 212–221.
- Skrodenis, S. „Aukusti Robert Niemi ir politika“. *Žmogus ir žodis* 1 (2000): 41–49.
- Skrodenis, S. *Baltai ir jų šiaurės kaimynai. Lietuvių–estų–suomių senieji kultūriniai–folkloriniai ryšiai*. Vilnius, 1989.
- Skrodenis, S. *Lakštingalų krašto šiluma: suomių rašytoja Maila Talvio ir Lietuva*. Vilnius, 2016.
- Skrodenis, S. *Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000: istorijos apybraiža*. Vilnius, 2007.
- Skrodenis, S. „Lietuvos ir Suomijos kultūrinių ryšių istorijos bruožai“. In *Lietuvos ir Suomijos kultūriniai ryšiai besikeičiančioje Europoje*, 18. Vilnius, 2003.
- Skrodenis, S. *Suomija ir Lietuva. Istorinių ir kultūrinių ryšių vagos*. Vilnius–Helsinkis, 2009.
- Suomijos Respublikos ambasada. <http://www.finland.lt/public/default.aspx?contentid=335682&nodeid=38419&contentlan=18&culture=lt-LT>.
- Šlekonytė, J. „Gigantiškas jautis lietuvių folklore: vaizdinio ypatumų ir genezės klausimu“. *Res Humanitariae* 7 (2010): 142–160.

- Tamošaitis, M. „Lietuvių ir suomių santykiai istorijos verpetuose. Rec. Skrodenis, Stasys. „Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000. Istorijos apybraiža, Vilnius, 2007, 174 p.“. *Istorija* 69 (2008): 63–64.
- „Tarptautinė mokslinė konferencija „Kalevala“ ir Lietuva“. *Straipsniai.lt*. <http://straipsniai.lt/mokslas/tarptautine-moksline-konferencija-kalevala-ir-lietuva/>.
- Tęgowski, J. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań–Wrocław, 1999.
- Thomsen, V. *Beröringer Mellem de finske Og de Baltiske (litauisk-lettiske) Sprog: En Sproghistorisk Undersegelse*. Kobenhavn: Blanco Lunos, 1890.
- Toivo, R. M. *Faith and Magic in Early Modern Finland*. New York, 2016.
- Ūsaitytė, J. „Aukusti Roberto Niemio džiukų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas“. *Tautosakos darbai* 37 (2009): 31–50.
- Vaišvilaitė, I. „Religinio ugdymo ir klero formavimo istorija Lietuvoje ir katalikiškame pasaulyje – kelios pastabos dėl Artūro Grickevičiaus knygos „Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais“. *Soter* 32(60) (2009): 201–203.
- Vanagas, A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- Vanagas, A. *Lietuvių vandenvardžiai*. Vilnius, 1988.
- Vanagas, A. „Suomiški vietovardžiai Lietuvoje“. *Mokslas ir gyvenimas* 4 (1966): 28–29.
- Viachireva, V. ir M. Mačiulaitytė. *Suomija, Estija ir Latvija tarpukario metais*. <https://prezi.com/ehbusd1ndtkt/suomija-estija-ir-latvija-tarpukario-metais/>.
- Vilniaus grafikos meno centras. *Skelbiamas literatų sąrašas „Literatų gatvės“ projektui 2010 m.* <http://www.graphic.lt/konkursai/skelbiamas-literatu-saragas-literatu-gatves-projektui-2010-m/2737>.
- Zeitler, V. *Laisvės sūnus. Tadas Kosciuszka*. Vilnius, 2016.
- Zielonka, R. „Losy studentów alumnatu papieskiego w Braniewie w XVI i XVII wieku“. *Komunikaty Mazursko-Warminskie* 3(297) (2017): 436.
- Zielonka, R. „Rola Alumnatu Papieskiego w Braniewie w probach rekatolicyzacji Skandynawii w XVI i XVII w.“. *Rocznik Elbląski* 27 (2016): 110–111.

LIETUVOS IR SUOMIJOS ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI XIX–XX A.

CHRESTOMATIJA

I DALIS. LIETUVOS IR SUOMIJOS RYŠIAI IKI XIX A.

Parengė Viktorija Moščuk

Šioje dalyje pateikiamos įvairių šaltinių – istorinių dokumentų, mokslininkų veikalų ir grožinės literatūros kūrinių lietuvių kalba – ištraukos, reikšmingos Suomijos ir Lietuvos dvišaliams santykiams iki XIX a. atskleisti.

Siekiant išsamiai atspindėti dvišalius tarpusavio ryšius, nesilaikoma žanrinio principo – greta istorinių šaltinių ar grožinės literatūros kūrinių ištraukų pateikiami ir mokslinių tyrimų fragmentai. Tekstai išdėstyti laikantis chronologinio principo. Atrinktų tekstų ištraukos susijusios su mokymo priemonės teorine medžiaga, ją iliustruoja.

Chrestomatijoje pateikiami tekstai gali būti įtraukti į lietuvių kalbos mokymo(si) procesą, padėti studentams formuoti savąjį žodyną. Didaktiniais tikslais tekstų komentarai ar šaltinių ir literatūros nuorodos publikuojamame rinkinyje praleidžiami.

Skrodenis, Stasys. „Lietuvos ir Suomijos kultūrinių ryšių istorijos bruožai“. In *Lietuvos ir Suomijos kultūriniai ryšiai besikeičiančioje Europoje*, 17–18. Vilnius, 2003.

Lietuvos ir Suomijos kultūriniai ryšiai turi labai seną istoriją. Jie siekia ikirašytinės istorijos laikus ir išlikę kalboje, tautosakoje ir papročiuose. Tačiau tie senieji ryšiai vis dėlto nėra pakankamai ištirti. Nei lietuvių archeologai, nei kalbininkai detaliau nesiaiškino baltų tautų kraustymosi kelių po ledynmečio. Suomijos archeologų, etnologų ir lingvistų naujos hipotezės ne visai sutampa su mūsų tyrinėtojų nuostatomis apie baltų išskirtinę vietą dabartinėse jų gyvenamose teritorijose. Ir vis dėlto ir anuo tolimu metu tautų kraustymasis, genčių bendravimas ir nesantaikos vyko besikeičiančioje Europoje.

Lietuvos ir Suomijos ryšiai ne visada buvo tik kultūriniai, tačiau, susiklosčius tam tikroms politinėms ir ekonominėms gyvenimo sąlygoms, jie tapdavo akivaizdesni, palikę pėdsakus ir ateinančioms kartoms. Senieji ryšiai siejosi ir su prekyba, pavyzdžiui, gintaro prekyba, tik jos mastai ir keliai į šiaurę dar nelabai aiškūs. Istorija užfiksavo ir karinius konfliktus. Kaip rodo Novgorode iškasti slavų raštai beržo tošyje, vienas dokumentas nurodo, jog 1146 m. *Litva pobila korelū (Lietuva nugalėjo Korelą)*. Tai seniausia žinia apie baltų šiaurietinės genties žygius į šiaurės kraštus, matyt, savarankiškai organizuotus išpuolius, ne Novgorodo ar Pskovo kunigaikštysčių kariaunų sudėtyje. Tie antpuoliai buvo rengiami grobimo tikslais ir, ko gero, iš tų laikų Šiaurės Rusijoje, pirmiausia Karelijoje, išliko padavimų apie nepaprastai žiaurius tautos priešus, vadinamus litva. Panašiai karelių prakeiksmu įsiamžino ir Gedimino sūnus Narimantas, valdęs dalį Karelijos žemių XIV a. viduryje. Taigi tolimas rašytinis istorinis atminimas negali paliudyti ryškesnių kultūrinio bendradarbiavimo faktų su suomiais.

Reikšmingesnis istorinių, politinių ir kultūrinių ryšių etapas yra XVI a. Čia pastebimi tiesioginiai ir netiesioginiai abiejų tautų kultūriniai ryšiai, formavęsi Europos politinių, kultūrinių ir religinių srovių ir pokyčių sferoje. Tokia netiesioginių ryšių europietiškų tradicijų išraiška galima laikyti reformacijos skleistą visuomenės švietimo idėją, ypač intensyviai plitusią iš Vitembergo, ir pirmųjų gimtąja kalba knygų leidimą beveik tame pačiame dešimtmetyje Lietuvoje ir Suomijoje. Galima spėti, kad Vitemberge mokslus ėję Stanislovas Rapolionis ir suomis Mikaelis Agrikola žinojo vienas apie kitą, tačiau svarbiausia, kad abiejose šalyse išleistų pirmųjų knygų šaltiniai ar bent dalis jų buvo parengti ar redaguoti Vitembergo reformatorių. Martyno Mažvydo „Katekizmo“ eiliuotoji prakalba turi daug bendrų bruožų su M. Agricola knygų prakalbomis, ir tuo kelia mokslininkų susidomėjimą.

Tiesiogiai abiejų tautų istorijas kuriam laikui susiejo Kotrynos (Katerina) Jogailaitės santuoka su Suomijos hercogu Jonu (Juhanay, vėliau tapusiu Švedijos karaliumi Jonu III (vestuvės įvyko Vilniuje 1562 m.)) bei jų sūnumi Zigmantu III, buvusiu Švedijos ir Lenkijos karaliumi, Vazų dinastijos Lietuvos ir Lenkijos valstybėje pradininku. XVI a. pabaigoje Kotryna įsteigė stipendijas Braunsbergo žemesniojoje jėzuitų kolegijoje Skandinavijos studentams, ir Suomijos studentai vyko ten semtis mokslo. O paskui jiems atsiverdavo kelias į Vilniaus universitetą. Jame maždaug nuo 1585 ligi 1604 metų mokėsi apie 20 suomių (tikslų duomenų nėra ir tas skaičius šaltiniuose gerokai įvairuoja), kurie paskui dar tęsdavo studijas Romoje ir po to dirbo pastoracinį darbą Livonijoje bei kitose vietose. Vienas tų studentų Valentinas Thomae Lossius pasižymėjo kaip poetas ir Zigmantui III, 1589 m. vykstančiam per Vilnių į Revelį (Taliją), sukūrė sveikinimą suomių kalba „Finlandia ad serenissimum Regem“, kurį išspausdino Vilniuje „Sveikinimų rinkinyje“. Vėliau šis suomis studijavo Romoje. O paskui dirbo karaliaus dvare ir, atrodo, nebegrižo į Suomiją. Minėtas jo pasaulietinio turinio eilėraštis, išaukštinaš Jogailaičių giminę, įėjo į suomių literatūrą greta religinės raštijos suomių kalba kaip meniškai sukurtas kūrinys.

XIX a. ir Lietuva, ir Suomija atsidūrė carinės Rusijos valdžioje.

Skrodenis, Stasys. „Suomių velnio paralelės“. In *Suomija ir Lietuva. Istorinių ir kultūrinių ryšių vagos*, 305–310. Vilnius–Helsinkis, 2009.

1.

Kai imame kalbėti apie suomių folkloro *velnią*, susiduriame su keliais skirtingais pavadinimais, įvardijančiais tą pačią būtybę. Tai *paholainen*, *piru*, *perkele*. Į lietuvių kalbą verstume „piktoji dvasia“, „velnias“, „kipšas“. Ši mitinė būtybė, dažniausiai *paholainen* ir *piru*, aptinkama panašiuose pasakų siužetuose, kaip ir lietuvių *velnias* („Vaikai velnio nelaisvėje“ AT 327, „Velnias butely“ AT 331, „Už berną pas velnią“ AT 475, „Pažadėtas velniui“ AT 810–811, „Velnio mįslės“ AT 812, „Iš velnio gauta marti“ AT 813, „Skola velniui“ AT 822*, 826–827, pasakos apie kvailą velnią AT 1000–1199 ir kt.). O *perkele*, taip pat *perkule*, kaip pagoniška būtybė, dabar paminima tik gana svariuose keiksmazodžiuose. Estų kalboje *pergel*, *põrgel*, plg. *porgu* – pragaras. Pažymėtina, kad *perkele* yra baltiškas skolinys, taip smarkiai pakitęs nuo žodžio *Perkūnas*. Kai kas mano, jog ir žodis *piru* yra mažiškinė *perkele* forma ir siejasi su minėtu baltišku žodžiu. Tačiau tyrinėtojai teigia, jog daugelis būtybės *piru* ir ypač *paholainen* bruožų susiformavo krikščionybei veikiant.

Folklorinį suomių velnią galima prisišaukti, jis aplanko plėšikus, vagis ir nedorus žmones (melgius). Tai net savotiškas moralinių nuostatų puoselėtojas. Stebuklinėse pasakose jis sudarinėja su žmonėmis sutartis, bet yra ir visa grupė pasakų apie kvailą velnią. Žmonėms paprastai jis pasirodo ponaičio, žmogaus su ožio galva ir ragais, taip pat katino, avino ir įvairiais kitais pavidalais. Jis gali turėti uodegą, arklio kanopas. Taigi tie ir kiti bruožai jį sieja ir su lietuviškuoju velniu, kurį taip plačiai analizavo Norbertas Vėlius studijoje „Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis“. Tačiau, kad ir kaip būtų keista, joje, galima sakyti, visiškai nepateikta Pabaltijo finų paralelių, nes, matyt, trūko medžiagos ir šaltinių. Todėl liktų tik skatinti tautosakininkus dar pasižvalgyti po Baltijos tautas ir lietuvių mitologų tyrinėjimus papildyti tipologinėmis, o gal ir genetinėmis paralelėmis.

2.

Be minėtos būtybės, reikėtų sustoti dar prie vienos, kuri literatūroje siejama tai su velniu, tai su piktąja miško dvasia, kartais su mirusiųjų pasauliu ar paprasčiausiai vadinamu *miškiniiu*. Tai *Hiisi*. Kaip rodo medžiaga – tikėjimai, kalba ir folkloras – tame įvaizdyje susipynė ir senojo pasaulėvaizdžio turinys, ir krikščionybės atneštos realijos. Veikiant pastarosioms, šiam vaizdiniiui, jau suvokiamam kaip būtybei, priskirta daug bruožų, būdingų velniui – *paholainen* ar *piru*.

Suomijos vietovardžiuose pavadinimas *Hiisi* yra gana dažnas (pvz., *Hiidenpirtti*, *Hiidenvesi* ir kt.). Ypač daug jų vakarų ir pietvakarių Suomijoje, aptinkama ir kitose vietose. Taip paprastai įvardijamos vietos prie vandens, uolėtos pakrantės ir miškų glūdumos. Tokių vietovardžių yra Estijoje (pvz., *Hiidenma*), Karelijoje ir Ingrijoje. Tad galime kalbėti apie bendrą Pabaltijo finų vaizdinį, paliudijamą ne tik vietovardžių, bet ir folkloro. Antai „Kalevaloje“ randame gana išplėtotą motyvą, kaip herojus Lemminkainen turėjo sugauti Hiisio briedį (53, 54 runos). Tiesa, čia jau yra vėlesnių laikų siužetas, kai ši būtybė turi kūnišką pavidalą ir tapatinama su priešišku, kenkiančiu herojumi. Mūsų manymu, šis siužetas galėtų būti siejamas su lietuvių pasakomis, kuriose herojus gauna užduotį prajodyti žirgą ir pan.

Dabartinėje suomių ir Pabaltijo finų kultūroje *Hiisi* siejamas su pragaru. Šiandien žodžio *hiisi* reikšmė yra beveik neigiamai: pasiuntimas pas *Hiisi* yra kiek švelnesnis negu palinkėjimas eiti į pragarą, nors kryptis lieka ta pati. Tačiau pragaros ir *Hiisio* susiejimas yra krikščioniškos kultūros įtakos rezultatas.

Kaip mano Turku universiteto suomių kalbos profesorius Mauno Koski ir religijos tyrėjas Veikko Anttonen, to vardo ir būtybės prasmė bei veiklos sferos yra gana sudėtingos.

M. Koski teigia, kad seniausi vietovardžiai su *hiisi* dariniu siejasi su geležies amžiaus laidojimo vietomis. Todėl tokie žodžiai ypač paplitę vakarų Suomijoje, kur akmens amžiaus gyvenviečių gausiausia. Taigi *hiisi* iš pradžių reiškė būtent vietą – aplinkoje izoliuotą, dvasiškai išsiskiriančią. Ją žmonės žinojo, laikė šventa. Čia, matyt, atlikinėtos tam tikros apeigos, nors tie žmonės ir neturėjo specialaus tikėjimui skirtą žodžio. *Hiisi*, tyrėjų manymu, buvo kažkas panašaus į bažnyčią.

Antai pirmosios suomių knygos autorius Mikaelis Agricola *hiisi* vardu vadina šventas giraites, aukavietes, kapines. Tai plačiau analizavo folkloristas Martti Haavio, pažymėjęs, jog estų ir suomių *hiisi* giraitės buvo visuomenei gerai žinomos kulto vietos, kur atlikinėti būtini metiniai ritualai. Tokias šventas giraites turi ir germanai, ir Rytų Europos finai-ugrai. Ingrijoje išlikusias tradicijas tyrinėtojas mano esą galima sieti su griaustinio dievo (suom. *Ukko*) garbinimo vietomis. Karelijoje mirusiųjų kulto vieta yra kapinės, o Savo regione giminės aukų vieta yra netoli gyventojų, išrenkant akmenį ar medį, prie kurio šaknų aukotos aukos mirusiems, žemės *Hiisi'ui* ir kitoms dievybėms. Tą patį rašo ir estų folkloristas Oskar Loorits, pažymėdamas, jog estų *hiisi'io* giraitės – tai kaimo ar giminės medžiais apaugusios kapinaitės, kuriose buvo garbinamos vėlės. Taip pat ten esą *hiiekivet* (*hiisi'io* akmenys), žymintys mirusiųjų pagerbimo vietas.

Vadinasi, ji buvo šventa vieta, suom. *pyhd*. Ir vietovardžiai su sandu *pyhä-* ir *hiisi-* siejasi tarpusavyje, nors, sakysim, *pyhäjärvi* 'šventasis ežeras' darinių yra kur kas daugiau negu su žodžiu *hiisi*. Taip pat ir žodis *pyhä* 'šventas' daug senesnis negu krikščionybė Suomijoje, bet per ją jis įsitvirtino dabartine reikšme. Beje, žodžio *hiisi* etimologija tebėra problemiška: vieni jį laiko germanišku skoliniu, o kiti sieja su lietuvių kalbos žodžiais *sietas*, *saitas*.

Kalbininkų nuomone, žodžio *pyhä* reikšmė buvo „riba“. Pavyzdžiui, *Pyhävuori* 'šventas kalnas, ar panašus žodis reiškė atskirų medžiotojų (gaudytojų) ribą, tačiau dažniausiai – ribą tarp žmonių apgyventos ir už jos esančios nelieptos teritorijos. Gal net *taigos* pirminė prasmė siejosi su žodžiais *pyhä* ir *hiisi*. Paprastai pavadinimas *pyhä* duotas ypatingai, iš aplinkos aiškiai išsiskiriančiai vietai. Tokių garbinimo vietų ieškojimas ir naudojimas – įprastas pasaulyje. Kartu tokia atskira vietovė yra ir riba, o ta riba rodo pagarbą ir neliečiamumą, – tai būdinga ir šiandien. Tokią pat prasmę įgijo ir *hiisi* vietos.

Ši kaita buvo neatsitiktinė. *Pyhä-* dalys dažniausiai sietos su vandens keliais, taigi aptinkamos prie centrinių keliautojų į taigą ir medžiotojų kultūros kelių. *Hiisi* siejasi su žemdirbių kultūros įsigalėjimu bei tolesne visuomenės raida. Taigi *hiisi* įgijo šventumo prasmę jau labiau civilizuotoje visuomenėje.

Kalbos istorijoje *hiisi* nepriskiriamas prie seniausių žodžių. *Pyhä* jau žinomas iš žalvario amžiaus, galbūt jo būta prieš 3 000 metų, o *hiisi* idėja formuojasi ir vietų pavadinimai bei vietos, siejamos su tuo žodžiu, atsiranda tik ankstyvajame geležies amžiuje, t. y. maždaug nuo septintojo dešimtmečio po Kr. Šis laikas yra ypatingas metas, ir daugelis archeologų teigia, jog tada yra gimusi specifinė suomių kultūra.

Šio žodžio raidos išsamiai niekas neatskleidė, tačiau viena aišku, kad seniesiems suomiams jis buvo šviesus, tik krikščionybė suteikė jam blogą, neigiamą prasmę. *Hiisi* vietoje buvo garbintos geros ir giminės laimę nešančios vėlės, tačiau kartu su tuo siejosi ir persergėjimai. Dabartinėje kalboje *hiisi* yra tabu. Suomių kalba tokių draudimų ypač paiso, nes šventumas ir blogumas turi ryšį ir aiškiai veikia vienas kitą.

M. Koski mano, kad *hiisi* prasmė ėmė kisti dar iki krikščionybės. *Hiisi* pirminė veikla, t. y. nukreipimas į laidojimo vietą, pakito jau geležies amžiuje. Vėlių garbinimas *hiisi* vietoje tęsėsi ir baigus laidoti. Vėliau tose vietose deginti laužai ir šokti rato šokiai. Ugnies deginimas yra vienas ribos perėjimo būdų.

Jau pagonybės laikais, garbinant vėles, formavosi supratimas apie *hiisi* kaip būtybę. Tikėta, kad tose vietose yra nepaprastos jėgos arba būtybės, ir žmonės ėmė suvokti jas kaip *hiisi* gyventojus, kurie iš pradžių buvo mirusieji, paskui neapibrėžtos žmogaus pavidalo būtybės.

Pirmiausia patys požemio gyventojai *hiisi'iai* buvo suvokti kaip gyvenantys bendruomenėse, esą panašūs į žmones, dirbą panašius darbus.

Kiti manė, jog jie yra nedideli, netgi panašūs į paukščius. Kai kada tie *hiisi* gyventojai (*Hiiden väki*) truputį primena gnomus (trolius): jie vaikšto grupėmis, sutikti būna triukšmingi, turi miške savo takelius ir jais vaikšto pirmyn ir atgal, važinėja mažais arkliukais su žvangučiais, bendrauja su žmogumi, jei šis užmiega miške, ir pan.

Taigi matome, jog žodžio turinys keičiasi: nuo vietos pereinama prie konkrečios mitinės būtybės, iš dalies vis dar siejamos su vėlėmis.

Atėjus krikščionybei, *hiisi* visai keičiasi: tose vietose statomos bažnyčios, formuojasi naujoviškos kulto vietos, o ir pats žodis stumiamas lauk, nes jo nereikėjo, tačiau žodžiui *pyhä* suteikiama „šventumo“ prasmė. Štai tada žmonės susipainioja: liko vietovardžiai, bet jau nebebuvo gyvos tradicijos, ir atsirado semantinė tuštuma.

Nuo viduramžių *hiisi* vardu imtos vadinti atsiskyrusios, tolimos ir baugios miško vietos. Kuo ta būtybė darėsi baugesnė, tuo labiau traukėsi į mišką. Krikščioniško velnio (*paholainen*) pavyzdžio pasakojimais *hiisi* vis labiau formuotas į baisią miško būtybę. Ir ne tik miško. Yra vandens *hiisi*, lauko *hiisi* ir t. t.

Nepaisant to pasikeitimo, *hiisi* idėja tebėra gyva. Miškas taip pat buvo riba – tarp apgyvento ir neapgyvento, valdomo ir nevaldomo. Nukreipimas į mišką buvo susiejimas su atskiru pasauliu, kuris buvo dvasių, numirėlių ir, žinoma, *hiisi* valdos. Jis tapo realaus ir mitinio pasaulio riba, materialumo ir dvasiškumo riba. Ir *hiisi* sumaterialėjo. Pavyzdžiui, Uusimaa srityje yra daug akmenų ir vietos *hiisi* veiklai. Mat akmenys siejami su mirusiųjų kultu, bet taip pat jie gali sietis ir su vaisingumu.

Hiisi imta suvokti kaip milžiną ar kokį kitą miško šeimininką, turintį kartais velnio (pvz., runoje sakoma, jog mirusįjį reikia atiduoti *hiisi'itui*, į rankas septyniems velniams), kartais gerosios miško dvasios Tapio bruožų.

Antai *hiisi'iai*, kaip ir mūsų velniai, užsiima akmenų darbais: stato akmeninį tiltą, griaua bažnyčias, mēto akmenis. Gaidžio giedojimas irgi tampa riba jų darbams (akmenys nuskęsta).

Taigi aptartas vaizdinys skatina plačiau patyrinėti prie Baltijos gyvenančių tautų, bent jau baltų ir finų, tikėjimus ir folklorą, susijusį su mirusiųjų kultu. Čia pateikti etnolingvistiniai faktai leidžia manyti, jog *hiisi* analizė galėtų pasitarnauti naujiems lyginamiesiems velnio tyrinėjimams.

Kalevala. Vertė Justinas Marcinkevičius. Vilnius, 1986, 52–53, 275–276, 612–619.

Šitokiais prabilo žodžiais,
Taip kalbėdama bylojo:
„Kokios laimingųjų mintys,
Kokios jų visų svajonės?
Šitokios laimingų mintys,
Tokios jų visų svajonės,
Kaip vilnelių ribulėliai,
Kaip vandens bangelės geldoj.
O bedalių kokios mintys,
O vargdienių kokios godos?
Šitokios bedalių mintys,
Šitokios vargdienių godos,
Kaip pusnis kalvos pauksmėj,
Kaip vanduo šulny giliausiam.

Mano liūdnos, graudžios mintys,
Mano godos sielvartingos
Gailiai klaidžioja po pievą,
Šliaužioja po jaunuolyną,
Po pernykštę žolę knibžda,
Mėtosi pakrūmėm, vargšės;
Kaip degutas juodos mintys,
Kaip anglis tos mano godos.

Jau geriau aš, vargdienėlė,
Niekad būčiau neužgimus,
Neužaugus, nesulaukus
Savo liūdesio dieneles,
Šitos saulės sielvartingos.
Jau verčiau aš būčiau mirus,
Po šešių naktų užgesus,
Aštuonių naktų prapuolus!
Tai nedaug reikėję būtų:
Lino drobės gabalėlio,
Kapui dirvos lopinėlio;
Motina trumpai paverktų,
Tėvas dar trumpiau gedėtų,
Brolis – tai nė trupinėlio.“

Verkė dieną, verkė antrą;
Ėmė motina teirautis:
„Ko gi tu verki, dukrele,
Ko, vargšele, aimanuoji?“
„Aš todėl verkiu, motule,
Aimanuoju, sengalvėle,

Kad atidavei vargdienę,
Savo dukrą pažadėjai,
Senio džiaugsmui ją nuskyrei,
Įsakei globot karšinčių,
Kretantį liepei ramstyti,
Užkrosny bedantį saugot.
Jau geriau tu būtum liepus
Po gilią bangą plaujoti,
Būti šalviai už sesele,
Vandenų žuvims už draugę!
Jau geriau man jūroj nardyt,
Bangose verčiau gyventi,
Būti šalviai už sesele,
Vandenų žuvims už draugę,
Nei ramstyt bedantį senį,
Saugot užkrosny karšinčių,
Kurs už kojines užkliūva,
Ant sausos šakelės klumpa.“
Ir nuėjo ji į svirną,
Nužingsniavo ji į klėtį.
Skrynią klėtyje atvožė,
Margą dangtį atidarė:
Guli šešios aukso juostos,
Septyni melsvi sijonai;
Rengias ji gražiais drabužiais,
Gerbiasi geriausiais rūbais.
Auksu smilkinius dabina,
Puošia sidabru ji galvą,
Mėlynais kasnykais plaukus,
Kasą – kaspinais raudonais.

Apsigerbusi nuėjo
Per pievelę, per gojelį,
Per dirvonus ir per pelkes,
Per gilią girias nubrido.
Eidama jinai dainavo,
Taip žingsniuodama kalbėjo:
„Liūdesys man širdį spaudžia,
Skauda vargšei man galvelę.
Tėdidėja mano skausmas,
Mano liūdesys teauga,
Kad, vargdienė, aš numirčiau,
Kad prapulčiau aš, bedalė,
Iš to sielvarto, iš graudžio,
Iš baisaus nusiminimo.

Man jau laikas, man jau metas
Atsiskirt su šiuo pasauliu,
Metas Manalon man eiti,
Laikas Tuonelon keliauti:
Mano tėvas neraudotų,
Motina manęs neverktų,
Sesei akys nesudrėktų,
Brolis ašarų neliėtų,
Jei į vandenį aš pulčiau,
Į žuvų marias jei krisčiau,
Po giliom bangom nuskęščiau,
Juodame dumble prasmegčiau.“
Ėjo dieną, ėjo antrą,
Trečią dieną atkeliavo,
Jūros krantą ji priėjo,
Prie nendryno atžingsniavo:
Čia naktis ją pasivijo,
Čia ją sutemos sulaikė.

Visą vakarą ji verkė,
Visą naktį ji dejavo
Ant akmens, ant jūros kranto,
Marių įlankoj raudojo.

Ankstų rytą pažiūrėjo,
Kyšulio gale pamatė:
Trys mergelės jūroj plauko,
Maudos jūroj trys gražuolės!
Ketvirta prie jų bus Aina,
Bus penkta prie jų šakelė!

Metė marškinius ant gluosnio,
Epušėn sijoną metė,
Kurpes ant akmens padėjo,
Kojines tiesiog ant žemės,
Perlų vėrinius ant smėlio,
Aukso žiedelius ant žvirgždo.

Jūroje akmuo spindėjo,
Mariose kaip auksas švietė:
Leidos prie akmens ji plaukti,
Užsimojo jį pasiekti.

O kai, akmenį priplaukus,
Ji užsiropštė, užlipo,
Ant šiltos uolos užkopus,
Įsitaisė, atsisėdo, –
Krito tas akmuo į dugną,

Puolė ta uola į jūrą,
O su akmeniu ir Aina
Į galias bangas nugrimzdo.

Taip vištelė ir pražuvo,
Taip mergaitė ir pradingo.
Mirdama ji dar pasakė,
Skęsdama dar, vargšė, tarė:
„Nuėjau aš išsimaudyt,
Nuplaukiau toli į jūrą;
Ten aš pražuvau, vištelė,
Ten aš galvą palydėjau:
Niekados, tėveli mano,
Niekados per visą amžių

Tu daugiau žuvų negaudyk
Po šiuos vandenį plačiausius!

Nuėjau ant kranto praustis,
Nusimaudyti į jūrą;
Ten aš pražuvau, vištelė,
Ten aš galvą palydėjau:
Niekados, motule mano,
Niekados per visą amžių
Jau nesemk vandens tu šičia
Duonos teslai užmaišyti!

Nuėjau ant kranto praustis,
Nusimaudyti į jūrą;
Ten aš pražuvau, vištelė,
Ten aš galvą palydėjau:
Niekados, broleli mano,
Niekados per visą amžių
Jau negirdyk savo žirgo
Jūros vandeniui tu šičia!

Nuėjau ant kranto praustis,
Nusimaudyti į jūrą;
Ten aš pražuvau, vištelė,
Ten aš galvą palydėjau:
Niekados, sesele mano,
Niekados per visą amžių
Jau neprausk veidelio savo
Jūros vandeniui tu šičia!
Jūrų marių vandenėlis –
Tai vis mano, vargšės, kraujas;
Visos jūrų marių žuvys –
Tai vis mano, vargšės, kūnas;
O ant jūros kranto krūmai –

Tai vis mano, vargšės, kaulai;
O žolė ant jūros kranto – Tai plaukai ir
kasos mano.“

Taip jauna mergelė žuvo,
Taip vištelė ta prapuolė...

Kas dabar nuneštų žinią,
Gandą kas dabar paduotų
Į mergelės aukštą namą,
Į gražuolės garsų kiemą?

Gal lokys nuneštų žinią,
Gandą gal lokys paduotų?
Nenuneš lokys žinelės –
Karvių bandoje jis dingio.
Kas dabar nuneštų žinią,
Gandą kas dabar paduotų
Į mergelės aukštą namą,
Į gražuolės garsų kiemą?

Gal nuneštų vilkas žinią,
Vilkas gandą gal paduotų?
Nenuneš jau vilkas girdo –
Jis avių bandoj prapuolė.

Kas dabar nuneštų žinią,
Gandą kas dabar paduotų
Į mergelės aukštą namą,
Į gražuolės garsų kiemą?

Gal nuneštų lapė žinią,
Gandą lapė gal paduotų?
Nenuneš jau lapė girdo –
Ji žąsų pulke prapuolė.

Kas dabar nuneštų žinią,
Gandą kas dabar paduotų
Į mergelės aukštą namą,
Į gražuolės garsų kiemą?

Gal nuneštų žinią kiškis,
Gandą kiškis gal paduotų?
Ir tvirtai atsakė kiškis:
„Vyro žodis – vyro darbas!“
Pasileido kiškis bėgti,
Ilgaasis lapatuoti,
Kreivakojis puolė kuisti,
Skeltalūpis šoko skuosti
Į mergelės aukštą namą,
Į gražuolės garsų kiemą.

Kiškis atlėkė į pirtį
Ir atsitūpė ant slenksčio.
Pirtyje merginų pilna,
Periasi pirty gražuolės:
„Gal, žvairy, į puodą bėgi,
Skubiniesi į keptuvę
Šeiminkui vakarienei,
Pusryčiams jo moteriškai,
Gal pavakariams jų dukrai,
O gal priešpiečiams jų sūnui?“
Moka kiškis atsakyti,
Žvairaakis pasigirti:
„Teateina nelabasis,
Velnias katilė teverda!
Atnešiau aš liūdną gandą,
Su bloga žinia atbėgau,
Kad nuskendo jau gražuolė,
Kad prapuolė alvagrūtė,
Kad sidabrasegė žuvo,
Kad nugrimzdo variajuostė,
Marių gelmėse pradingo,
Po plačiom bangom nuėjo
Marių šalviai už seselę,
Vandenų žuvims už draugę.“
Nuriedėjo ašarėlė,
Nutekėjo ir nukrito
Nuo auksinių jos kurpaičių
Į žemelę nusalvėjo;
Nušiureno – žemėj liko,
Žemės vandeniui pasruvo.

Ašaros, pasiekę žemę,
Upeliu almėti ėmė:
Ir papluko trys upeliai,
Plūdo ašarų trys upės,
Iš po antakių tekėjo,
Iš akių į žemę žliaugė.
[...]

Ta, kuri giedojo: „Džiaugsmas!“ –
Ta kukavo visą amžių
Motinai, kuri be džiaugsmo
Dieną naktį gailiai verkia.

Pasiklausiusi gegutės,
Vargšė motina prabilo:
„Ak, motule nelaiminga,

Neklausyk ilgai gegulės!
Kai gegutė užkukuoja,
Tai širdis iš skausmo virpa,
Akys ašaromis plūsta;
Tekla ašaros per skruostus,
Didelės kaip žirniai rieda,
Papsi stambios tartum pupos:
Aš per uolektį pasenstu,
Sprindžiu amžius sutrumpėja,
Visas mano kūnas gūra
Klausantis liūdnos gegutės.“

[...]
Taigi Pohjos šeimininkė
Vaikščiojo po tą seklyčią,
Po viduraslį žingsniavo,
Taip svarstydamą galvojo:
„Ir iš kur mes alų imsim,
Kaip mes girą padarysim
Didelių vestuvių baliui,
Pohjos pokyliui ir puotai?
Nežinau, kaip girą daro,
Kaip geltoną alų raugia.“

Užkrosny sėdėjo senis.
Tarė senis tas nuo krosnies:
„Verdamas alus iš miežių,
Daromas iš apynių jis,
Be vandens alus negimsta,
Be ugnies neatsiranda.

Apynį, linksmybės vaiką,
Mažą išmetė į žemę,
Kaip gyvatę apakėjo,
Žemėm užvertė kaip skruzdę
Ten, prie Kalevo šaltinio,
Ten, kur Osmo dirvos baigias,
Ir išdygo jaunas daigas,
Atžala žalia iškilo;
Ėmė jis į medį lipti,
Į viršūnę ropštis ėmė.

Laimės senis miežį sėjo
Naujo Osmo lauko dirvoj.
Tai gražiai sudygo miežis,

Dar gražiau jis augti ėmė
Naujo Osmo lauko dirvoj,
Kalevo sūnaus kirtimuos.
Ėmė šaukti po kiek laiko
Apynys iš aukšto medžio,
Ėmė dirvoj miežis rėkti,
Šuliny vanduo kalbėti:
„Ir kada mes susibursim,
Vienas su kitu sueisim?
Liūdna atskirai gyventi,
Draugėje smagiau mums būtų.“

Osmolų alaus mergaitė,
Ta giros mergelė Kapa,
Susirinko miežio grūdus,
Paėmė šešias jo sėklas,
Apynio septynis spurgus,
Vandens aštuonis kaušus;
Ant ugnies užkėlė puodą,
Virti viralą pastatė.
Virė ji miežinį alų
Vasarą per visą dieną
Pakrašty salos miglotos,
Jos pakrantėj ūkanotoj
Ir į kubilą beržinį,
Į naujas rėčkas supylė.
Suvokė išvirti alų,
Bet užraugt jo nemokėjo.
Taip svarstydamą galvojo,
Žodį tarė, taip kalbėjo:
„Ką gi dar čionai atnešus,
Ko gi dar čionai pridėjus,
Kad alus pradėtų rūgti,
Kad misa kilnotis imtų?“
Kalevo graži mergaitė,
Mergužėlė dailiapištė,
Visada vikrių kojelių,
Visada lengvų žingsnelių,
Vaikštinėjo po kamara,
Sukinėjosi po aslą.

Ericson Wolke, Lars. „Politiniai ir religiniai veiksniai Jono III Vazos pasaulėžiūroje“. In *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*. Sud. Eugenijus Savišcevas ir Marijus Uzorka, 254–267. Vilnius, 2014.

Ivadas

Kai 1562 m. spalį kunigaikštis Jonas Vaza ir Kotryna Jogailaitė pradėjo savo kelionę iš Vilniaus į Turku miestą Suomijoje, buvo aišku, kad tai bus kelionė su kliūtimis. Dėl rudeniškų audrų jie nusprendė keliauti sausuma į Rygą, o tada tęsti kelionę laivu. Bet labai greitai dėl apledėjusios Rygos įlankos kelionę turėjo tęsti sausuma. Sklido gandai, kad caras Ivanas subūrė 5 tūkst. vyrų, kad užpultų keliautojus, pagrobtų Kotryną ir vežtų ją į Rusiją. Rusai nepasirodė, tačiau Pernu mieste keliautojų laukė Jono broliui, karaliui Erikui XIV, ištikimi švedų kariai. Užuoat padėję jaunavedžiams, kareiviai pavogė visus jų žirgus. Taigi Jonas su Kotryna kelionę į Taliną turėjo tęsti kone pėsčiomis, čia du laivai juos perkėlė per Suomijos įlanką, o tada karieta, lydimi 400 raitų kareivių, jie baigė savo kelionę nuo Ekeneso iki Abo. Taigi 1562 m. Kalėdų išvakarėse Kotryna ir jos 59 asmenų palyda galop atvyko į Abo pilį.

Ši kliūčių kupina Jono ir Kotrynos kelionė iš Vilniaus į Abo ar Turku tarsi parodė sunkumus, kurie laukė šios poros po sutuoktvių Vilniuje. Galingi ir negailestingi priešai tiek pačioje Švedijoje, tiek už jos ribų apsunkino jų bendrą gyvenimą.

Biografijos faktai

1537 m. gruodį gimė antrasis Švedijos karaliaus Gustavo Vazos sūnus Jonas. Gustavas Vaza atėjo į valdžią 1521 m., įveikęs Skandinavijos trijų tautų unijos (Kalmaro unijos) Danijos karalių – taip išardė šią uniją ir paskelbė Švediją nepriklausoma valstybe. Be daugelio kitų dalykų, tai reiškė, kad Gustavas Vaza buvo uzurpatorius – būtent taip jis vėliau buvo vertinamas daugelyje Europos karališųjų dvarų. Ši aplinkybė labai svarbi, nes po jo mirties šis užgrobimo faktas turėjo įtakos ir jo sūnų politinei veiklai.

Nors Gustavas Vaza buvo labiau žemvaldys soste ir neturėjo jokių intelektualinių aspiracijų, jo sūnūs Erikas ir Jonas gavo išsilavinimą, priderantį Renesanso epochos princams – daug dėmesio buvo skiriama religiniams aspektams, lotynų ir vokiečių kalbų, istorijos, tikslųjų mokslų, astrologijos, poezijos, muzikos ir kitų Renesanso princams reikalingų menų išmanymui.

Siekiant išvengti susiskaldymo tarp trijų sūnų (ketvirtasis sūnus Magnusas buvo protiškai atsilikęs, todėl niekada nedalyvavo šeimos kovose dėl valdžios), jiems visiems buvo paskirta žemių ir jas jie valdė kaip kunigaikščiai, tačiau jų galią ribojo karaliaus. Taigi, 1556 m. Jonas tapo Suomijos kunigaikščiu. Iš pradžių jo santykiai su vyresniuoju broliu Eriku buvo gana geri. 1559 m. Jonas buvo nusiųstas į Londoną kaip Eriko asmeninis pasiuntinys, siekiant įtikinti Anglijos karalienę Elžbietą tekėti už Eriko. Nors sumanymas žlugo, Londone praleistos savaitės vos 22 metų sulaukusiam kunigaikščiui Jonui buvo svarbios jo asmeniniam tobulėjimui.

1560 m. Gustavas Vaza mirė ir karaliumi tapo Erikas, o Jonas ir toliau valdė Suomiją kaip jos kunigaikštis. Tačiau tarp brolių atsirado įtampa ir Eriko įtarimai tiek brolio, tiek kitų atžvilgiu tik stiprėjo. 1563 m. ši įtampa įžiebė atvirą karą ir Jonas su Kotryna buvo įkalinti. Kol Jono šeima

kalėjo, prasidėjo karas su Danija. Jis tęsėsi nuo 1563 iki 1570 m. – tai buvo vienas ilgiausių ir kruviniusių karų tarp Skandinavijos šalių.

1568 m. Jonas buvo paleistas ir netrukus suplanavo maištą prieš brolių, jį parėmė trečiasis brolis Karolis ir opozicinių kilmingųjų grupės. 1568 m. Erikas buvo nuverstas nuo sosto ir įkalintas, o Jonas tapo Švedijos karaliumi – Jonu III. Gustavas Vaza buvo uzurpatorius, o Jonas III Vaza buvo ne tik uzurpatoriaus sūnus, bet ir pats uzurpatorius, per visą savo valdymo laikotarpį iki pat mirties 1592 m. visur matė potencialius savo ir savo sūnaus Žygimanto priešus. Daugelis buvo įkalinti ir kankinami, kai kurie net nuteisti mirties bausme. Šiandien žinoma, kad iš tiesų prieš jį buvo rengiami sąmokslai, tačiau jų nebuvo tiek daug, kiek jis pats įtarė.

1577 m. vasarį Jono kova su priešais pasiekė kulminaciją, kai Erikas XIV mirė nelaisvėje. Šiandien žinoma, kad jo kūne rasta didelė arseniko dozė. Daug įrodymų liudija, kad jis buvo nužudytas, tikėtina, tiesioginiu jo brolio Jono įsakymu.

Jonas paveldėjo brangiai kainuojantį karą su Danija, bet 1570 m. sugebėjo pasiekti taiką. Tačiau 1570 m. prasidėjo kitas ilgametis karas su Rusija. Jis truko visą jo likusio valdymo laikotarpį – net 25 metus, iki pat 1595-ųjų. Taigi Jono valdymo laikotarpis – tai 24 metus trukę nesibaigiantys karai. Be žmogiškųjų ir finansinių išteklių, kurių reikėjo karams, jo valdymui įtakos turėjo ir jo religinė politika. Žmonos pasirinkimas dar labiau komplikavo jo politines ir religines pozicijas.

Santuoka

Per savo gyvenimą Jonas III Vaza buvo sukūręs tris šeimas. Kai vedė Kotryną Jogailaitę, turėjo palikti savo pirmąją šeimą – savo meilužę Kariną Hansdoter (Karin Hansdotter, 1532–1596) ir jūdvių tris vaikus: Sofiją (1556–1583), Juliją (1559–1581) ir Lukreciją (1561–1585). Antrasis jo sūnus, Augustas, mirė 1560-aisiais, būdamas vos trejų metų. Tai atrodo labai žiauru žvelgiant iš XXI a. perspektyvos, tačiau XVI a. tai buvo dažna praktika, ir Jonas, savaime aišku, pasirūpino tiek savo meiluže, tiek vaikais. Su Kotryna Jogailaite jiedu susilaukė trijų vaikų: Izabelės (1564–1566), Žygimanto (1566–1632) ir Onos (1568–1625). Kotrynai mirus, 1583 m., kadangi buvo karalius, turėjo pradėti galvoti apie dar vieną santuoką. Taigi, 1587 m., sulaukęs 47 metų, vedė 30 metų jaunesnę Gunilą Belkę (Gunilla Bielke, 1568–1597). Jiedu susilaukė vieno sūnaus – Jono (1589–1618).

1559 m. Jonas tapo Suomijos kunigaikščiu ir pradėjo įgyvendinti savo užsienio politiką. Dar intensyviau jis tai pradėjo daryti po tėvo Gustavo Vazos mirties 1560 m. ir po to, kai jo vyresnysis brolis tapo karaliumi Erikui XIV. Erikui, švelniai tariant, nepatiko tokia Jono iniciatyva ir jis uždraudė tęsti derybas dėl santuokos su Lenkija. Tačiau Jonas nepaisė draudimo ir 1562 m. birželį išvyko į Gdanską, tų pačių metų rugsėjo 12 d. netoli Kauno susitiko su valdovu Žygimantu Augustu. Jonas Žygimantui Augustui paskolino didelę sumą pinigų – 120 tūkst. talerių, ir jų santykiai dar labiau pagerėjo. Vėliau, dar tą patį mėnesį, Jonas pirmą kartą susitiko su Kotryna Jogailaite, ir, kaip gerai žinoma, 1562 m. spalio 4 d. Vilniaus katedroje įvyko jų vestuvės. Po savaitės pora išvyko į šiaurę ir Kalėdų išvakarėse pasiekė Abo miestą, kuriame tuo metu rezidavo kunigaikštis Jonas. sausio pradžioje Jonas išdrįso pranešti savo broliui Erikui XIV apie paskolą, kurią suteikė Žygimantui Augustui. Tačiau jau buvo per vėlu.

Eriko kariuomenė apgulė Abą ir Joną bei Kotryną paėmė į nelaisvę. Šeima buvo įkalinta Gripsholmo pilyje, į pietvakarius nuo Stokholmo, ir saugoma bene šimto kareivių. Iš jų buvo atimti visi asmeniniai daiktai, dalis jų atiteko sargybiniais kaip asmeninės karaliaus dovanos. Nors šeima buvo maitinama gana gerai, tai nepadėjo išvengti tragedijos. Nelaisvėje gimė du vyriausi vaikai, Izabelė ir Žygimantas, tačiau Izabelė (pavadinta Kotrynos sesers Izabelės ir jos močiutės iš motinos

pusės Izabelės iš Neapolio garbei), 1566-aisiais, būdama vos dvejų metų, mirė nelaisvėje. Žinoma, Jonas Erikui to niekada neatleido, ir tai taip pat paaiškina vėlesnį Jono žiaurų elgesį tiek su Eriku, tiek su jo žmona Karina Monsdoter (Karin Mansdotter, 1550–1612) bei jų sūnumi Gustavu Eriksonu (1568–1607).

Didelė įtampa, kurią juto nelaisvės metais, suartino Joną ir Kotryną. Tikėtina, nors ir neįrodyta, kad tuo metu jie galėjo aptarti ir religinius klausimus. Nuoširdžiai tikinti Kotryna per tą laiką galėjusi paveikti Joną.

Jie suartėjo ir kaip pora, tad nors jų santuoka buvo suorganizuota iš šalies, nėra jokių abejonių, kad Kotryna buvo Jono gyvenimo moteris, ir atvirkščiai. Atrodo, kad ši pora buvo daug artimesnė, nei būdinga daugeliui XVI a. karališkųjų porų. Popiežiaus pasiuntinys Antonijus Posevinas (Antonio Possevino) patvirtino, kad visą santuokos laikotarpį Jonas buvo ištikimas Kotrynai.

Stipraus Kotrynos tikėjimo reikšmė Jono religiniams įsitikinimams yra neabejotina, tačiau vien to toli gražu nepakanka jo religiniams įsitikinimams ir pasaulėžiūrai paaiškinti. Pirmiausia turime prisiminti, kad nors Švedijos valstybė su karaliumi Gustavu Vaza jau nuo XVI a. 3 deš. palaikė reformaciją, Švedijos visuomenė iš katalikiškos netapo liuteroniška per vieną naktį. Šių laikų istorikai mano, kad dauguma švedų širdyje liko katalikai beveik visą XVI amžių. Tik 1593 m. Upsaloje buvo surengtas beveik 300 kunigų susitikimas, kurio tikslas buvo pašalinti bet kokius katalikų tikėjimo pėdsakus Švedijoje ir suvienodinti religinius įsitikinimus. Tačiau net ir XVII a. 2 deš. Švedijoje vis dar buvo išlikę populiarių katalikybės elementų pėdsakų.

Šiame kontekste visai nenuostabu, kad XVI a. dalis karališkosios šeimos buvo pasirinkusi katalikų tikėjimą. Stebina tai, kaip vienas asmuo, t. y. Jonas, pasirinko viešai demonstruoti savo religines nuostatas. Kaip galima suprasti, žvelgiant iš XVI a. perspektyvos, Gustavas Vaza neturėjo jokių stiprių religinių įsitikinimų, bet Jono motina karalienė Margarita Leijonhufvud (1516–1551) visą gyvenimą buvo katalikė, ir tai, savaime aišku, turėjo didelę reikšmę Jonui, nors tiek jis, tiek jo brolis Erikas augdami daugiausia buvo auklėjami vokiečių, liuteronų ir kalvinistų mokytojų.

Iš visų trijų brolių vienintelis Erikas XIV buvo liuteronas ir nuolat palaikė reformacijos judėjimą. Vienas tokios paramos rezultatų buvo 1571 m. paskelbtos naujosios Bažnyčios taisyklės, jos sureguliuojo pamaldų tvarką ir kitą bažnytinę veiklą. Jauniausias iš brolių – Karolis (vėliau – karalius Karolis IX) – buvo radikalus kalvinistas. O kaip Jonas?

Jo tėvas Gustavas Vaza sunaikino Švedijos Katalikų bažnyčią, o jo motina buvo tikra katalikė. Be to, reikia nepamiršti, kad jo močiutė iš motinos pusės – Eba Eriksdoter (Vaza) (Ebba Eriksdotter) – buvo dar uolesnė katalikė. Be kita ko, ji laiškais palaikė ryšius su Olausu Magnusu (Olaus Magnus) – paskutiniu Švedijos katalikų arkivyskupu, kuris tuo metu gyveno tremtyje Romoje.

Taigi, per santuoką su Kotryna Jonas įsiliejo į kitą katalikišką aplinką. Dar būdami kuniškaiščiu ir kunigaikštine Abo pilyje jie turėjo du katalikų kunigus, kurie laikydavo mišias senojoje pilies koplyčioje, dar vadinamoje Vienuolės koplyčia. Kai Jonas atėjo į valdžią, Kotryna gavo asmeninį nuodėmklausį ir palaikė nuolatinius ryšius su savo itin religinga seserimi Ona iš Krokuvos. Yra žinoma, kad kalėdamas Jonas skaitė daug teologinės literatūros, tikėtina, kad su Kotryna kalbėdavosi ir religiniais klausimais. Kai pontifikas pasiūlė Kotrynai pabandyti įkalbėti savo sutuoktinį atsiversti į katalikybę, ji atsakė, kad net jei jis pats to norėtų, jo žmonės jam niekada to neleistų. Tai buvo aiškus religinės ir politinės situacijos Švedijoje suvokimas, turint omenyje, kad „žmonės“ čia reiškė svarbiausius kilmingųjų ir nekilmingųjų aplinkos atstovus Švedijos visuomenėje.

1569 m., kai poros sūnus Žygimantas buvo trejų metų, prasidėjo kova dėl jo auklėjimo. Jonas ir Kotryna sutarė dėl jo katalikiško auklėjimo, bet parlamentas reikalavo liuteroniško ugdymo.

Jono jaunesnysis brolis, kunigaikštis Karolis, nors pats buvo atsidavęs kalvinistas, taip pat reikalavo Žygimantą auklėti liuteroniškai. 1573 m. parlamentas atleido paskutinį Žygimanto mokytoją kataliką. Paprastesnė buvo Žygimanto sesers Onos situacija – užauginta kaip katalikė, ji vėliau atsivertė į liuteronybę.

Jau 1575 m. Jonas paskelbė *Nova Ordinantia* – papildytą 1571-ųjų Bažnyčios taisyklių leidimą. Po metų, 1576-aisiais, pasirodė *Raudonoji knyga* – katalikybės įkvėpto Jono parengta liturgija, ji sukėlė tiek liuteronų kunigų, tiek pasauliečių tikinčiųjų pasipiktinimą visoje šalyje. Bet Jonas vis tiek vertė laikytis savo naujosios liturgijos, tad jai nepritariantys kunigai, siekdami išvengti įkalnimo, bėgo į jo brolio, kunigaikščio Karolio, valdomą teritoriją. Be to, Jonas leido Stokholme įsteigti naują kolegiją – nors viešai nebuvo skelbiama, kad ji katalikiška, jai vadovavo mokytojai katalikai.

1578 m. apaštališkasis nuncijus Stokholme išsiuntė ataskaitą į Romą, joje teigė, kad karalius Jonas pradėjo savo šalį atversti į katalikų tikėjimą. Tai nebuvo tiesa, nors 1576 m. paaiškinimas, kodėl jis taip siekė šių reformų, nors jos jam niekada neatnešė politinės naudos (veikiau atvirkščiai). Bet tai nereiškia, kad jis buvo katalikas. Manau, kad Jonas buvo labai religingas žmogus, itin besidomintis ankstyvųjų amžių Krikščionių bažnyčia, panašiai kaip Melanchtonas. Jis taip pat gerbė kai kuriuos viduramžių šventuosius, ypač švedų šv. Eriką, nužudytą 1160 metais.

Jono supratimu, vyskupas, taigi netiesiogiai ir kunigas, kuris nebuvo patvirtintas popiežiaus, neturėjo jokių formalių sąsajų su ankstyvąja Bažnyčia. Jonui toks dvasininkas, tai yra liuteronų kunigas, negalėjo suteikti visaverčio religinio pasitenkinimo. Tai nereiškė, kad jis kaip karalius buvo pasiruošęs tapti popiežiaus pavaldiniu – toli gražu, bet keliais svarbiais aspektais liuteronai atskilo nuo ankstyvosios Krikščionių bažnyčios ir tai Jonui kėlė didelę konfesinę problemą. Manychiau, kad būtent tokioje priešpriešoje galime ieškoti tiek jo asmeninio tikėjimo, tiek jo teologinės politikos paaiškinimų. Jono teologiją galima apibūdinti kaip tarpininkaujančią, skirtą katalikų ir evangelikų liuteronų žaizdoms, atsiradusioms po skilimo, užgydyti. Jis pats nebuvo nei katalikas, nei liuteronas – tiesiog tarpininkas, kurio niekas neprašė to daryti – nuo pat imperatoriaus Maksimiliano mirties 1576-aisiais ir dar prieš jį gyvenusių teologų Georgo Kasanderio (Georg Cassander, m. 1566) bei Georgo Vicelio (Georg Witzel, m. 1573) – niekas nei iš jo tėvynainių, nei iš popiežiaus. Kai kurie istorikai teigė, kad Jono siekis pasitelkti imperatorių ir Ispaniją kaip sąjungininkus kovoje su Rusija galėjo turėti įtakos ir jo religinei politikai – čia gali būti dalis tiesos, tačiau tai nebuvo pagrindinė priežastis. Svarbiausios jo teologinės politikos priežastys buvo nulemtos jo asmeninių įsitikinimų, o ne politinės taktikos.

Jono III Vazos politinės pažiūros

Užsienio politikos klausimais Jonas labai skyrėsi tiek nuo savo tėvo Gustavo Vazos (valdė 1523–1560), tiek nuo savo vyresniojo brolio Eriko XIV (valdė 1561–1568). Jo tėvui dėl asmeninių patirčių pikčiausia Švedijos priešė buvo Danija. Bet Gustavas Vaza buvo ir labai atsargus politikas – karingai nusiteikęs prieš Daniją, bet nepritariantis bet kokiai pavojingai veiklai tarptautiniu mastu. Taigi, kai 1559 m. žlugo Livonijos ordino valstybė, senasis karalius nepritarė jokiems agresyviems švedų veiksams šioje teritorijoje. Jo sūnūs mąstė kitaip.

Kunigaikštis Erikas, nuo 1561 m. – karalius Erikas XIV, siekė agresyvesnės švedų politikos Rytuose. Tai reiškė, kad 1561 m. Švedija, peržengdama Suomijos įlanką, padarė strategiškai svarbų ėjimą, Talinas ir trys žemės šiaurinėje Estijoje pasidavė Švedijos karūnai. Taip prasidėjo ekspansijos procesas, jo kulminacija buvo 1648-ieji, o galutinis žlugimas – 1710-ieji. Nors Erikas labai troško prie Švedijos prijungti Estiją ir Livoniją.

Vis dėlto Jono III požiūris buvo kitoks. Jau būdamas Suomijos kunigaikščiu (1556–1563) jis buvo pirmasis, suteikęs rytinei Švedijos karalystės daliai atskirą politinį identitetą. Jau tuo metu jis bandė įtvirtinti savo įtaką Estijoje. Tačiau labai svarbu tai, kad Jonui Estijos užėmimas nebuvo galutinis tikslas – tai buvo tik pirmas toli siekiančio plano žingsnis. Jo pagrindinis tikslas buvo kontroliuoti prekybą tarp Vakarų Europos ir Rusijos, tad pirmas reikšmingas žingsnis šia kryptimi turėjo būti Narvos miesto prijungimas prie Švedijos. Taip vertingi komerciniai srautai būtų ėję per Švedijos muitininkų rankas. Po 11 karo metų, nepaisant pasikeitusio Švedijos visuomenės požiūrio į karą, Jonui pavyko pasiekti savo tikslą. 1581 m. Švedijos kariuomenė užėmė Narvą. Bet tada Rusijos prekybos kelias tiesiog pasuko į Rygą ir Archangelską. Dėl to Jonas Rusijos atžvilgiu sukūrė didžiulę programą ir ja siekė užimti visą Rusijos žemę iki pat Baltosios jūros bei Archangelsko. Tokie miestai kaip Naugardas, Noteborgas (dab. Šliselburgas) ir Pskovas turėjo tapti švediški. Per visą Jono valdymo laikotarpį iki pat 1592 m. šis siekis išliko galutinis karo su Rusija tikslas.

Tokios Jono politikos rezultatas buvo intensyvesnis ar ne toks intensyvus 25 metų karas su Rusija, trukęs nuo 1570 iki 1595-ųjų. Situacijos nepalengvino ir tai, kad tuo metu Maskvą valdė caras Ivanas IV. Asmeninis priešiškus tarp Jono ir Ivano tapo legenda. Viskas prasidėjo tada, kai XVI a. 7 deš. Jonas buvo brolio Eriko XIV nelaisvėje. Tada jo priešas ir brolis pasiūlė Ivanui vesti Jono žmoną Kotryną Jogailaitę. Ivanas mielai sutiko, bet dėl tam tikrų priežasčių Kotryna į Rusiją taip ir nepersikėlė. Tačiau nesunku suprasti, kokie jausmai po šio įvykio apėmė Joną tiek Eriko, tiek Ivano atžvilgiu. Šis įvykis ir vėlesniais metais trikdė Jono ir Ivano santykius – jiedu apsikeitė keliais itin tiesmukais ir priešiškais laiškais.

Ilgasis karas su Rusija baigėsi praėjus trejiems metams po Jono mirties, 1595-aisiais pasirašius taikos sutartį Tiavzine. Švedija prisijungė nemažai žemių, tačiau daug mažiau, nei Jonas tikėjosi. Net ir pergalinga Švedijos taika su Rusija 1617-aisiais nepadėjo pasiekti užsibrėžtų tikslų, nors Švedijos sienos buvo išstėtos iki pat Ladogos ežero ir įtraukė visą Ingrijos teritoriją.

Analizuodamas, ko reikėjo norint kontroliuoti Rusijos prekybą ir tuo pat metu sunaikinti Rusiją kaip potencialią karinę grėsmę Švedijai, Jonas buvo teisus. Kokio nors karinio aljanso sudarymo su Rusija alternatyva niekada nebuvo svarstoma, iš dalies ir dėl asmeninio priešiškumo Ivanui. Tačiau Švedijos disponuojami ištekliai toli gražu negalėjo patenkinti Jono sumanytos Rytų programos poreikių. Žinoma, giliai viduje jis tai suprato, todėl siekė imperatoriaus ar Ispanijos karaliaus palaikymo – vis dėlto abu bandymai buvo nesėkmingi. Šiuo atveju įdomu tai, kad Jonas politinės ir karinės paramos ieškojo būtent dviejose didelėse katalikiškose šalyse.

Tokių Jono planų rezultatas buvo nesibaigiantis karas Estijoje, Livonijoje, Ingrijoje ir Karelijoje, kur labai greitai buvo prarasta daug žmonių ir pinigų. Bet Jonas niekada nesiliovė siekti savo tikslų ir bet kokia kaina laikėsi savo plano. Visa tai baigėsi ilga kova tarp Švedijos ir Rusijos su Lenkija dėl Estijos bei Livonijos. Pagal principą „Kur du pešasi, trečias laimi“ trečias arba visi kovoja su visais, švedai, rusai ir lenkai kovojo dėl Estijos ir Livonijos žemių.

Jono užsispyrimas išlaikyti Estiją bet kokia kaina reiškė ir tai, kad, nepaisant jo ryšių su Lenkijos karališkąja šeima, jis niekada nepasiekė glaudesnio bendradarbiavimo su šia valstybe. Susiklosčiusi situacija lėmė, kad, 1587 m. jo sūnui Žygimantui tapus Lenkijos karaliumi, jam teko imtis beveik neišsprendžiamos užduoties. Žinant apie 1562 m. Vilniuje įvykusią santuoką, atrodo gana ironiška, kad 80 metų trukusi Švedijos ir Lenkijos priešprieša prasidėjo nuo Jono – Švedijos karaliaus, per visą istoriją užmezgusio glaudžiausius ryšius su Lenkija. Baigiant šią temą svarbu suprasti, kodėl Jonas taip atkakliai siekė išlaikyti estiškas žemes ir stengėsi jas padidinti. Stokholme buvo manoma, kad tai svarbu ne tik siekiant kontroliuoti Rusijos prekybą, bet ir užtikrinant valstybės saugumą. Švedijos ir Suomijos imperija buvo jūrų prekybos valstybė iki pat 1809 m., kai Rusija

užėmė Suomiją. Jos centrinę dalį sudarė sausumos sritys Švedijos viduryje ir Pietų Suomijoje, Alandų salos. Centrinė imperijos ašis ėjo jūros keliu nuo Melareno ežero Vakaruose per Stokholmą ir jo salyną prie Alandų ir Abolando salynų, tada tolyn palei pietinę Suomijos pakrantę Vyborgo miesto link. Tai reiškė, kad jei kuri kita, galbūt priešiška, valstybė būtų kontroliavusi Estiją, ji būtų sukėlus grėsmę to meto Švedijos imperijos šerdžiai. Nepaisant bandymų kontroliuoti Rusijos prekybą, tai buvo pagrindinė priežastis, kodėl nebuvo galima leisti nei rusams, nei lenkams ar danams kontroliuoti Estijos.

Išvados

Istorikai dažnai pamiršdavo Jono III asmenybę arba jos neįvertindavo, tačiau Jonas III Vaza labai nuosekliai laikėsi savo religinių ir užsienio politikos prioritetų, beveik nepaisė tokio elgesio finansinės ar politinės kainos. Pastarasis faktas ir ypač finansinė katastrofa jo valdymo laikotarpiu suformavo neigiamą Jono III Vazos įvaizdį tiek tarp amžininkų, tiek tarp vėlesnių kartų atstovų. Jis neturėjo jokių išskirtinių administracinių sugebėjimų, tad centrinė administracija buvo labai chaotiška. Tipiniu Jono požiūriu į finansinių sunkumų sprendimą galima laikyti nesibaigiantį įvairių mokesčių didinimą, kai tik situacija pasidarydavo bent kiek sudėtingesnė. Dar tipiškesnės buvo nesibaigiančios jo brolio, karaliaus Eriko XIV, paslėpto lobia paieškos. Šis lobis tikriausiai nė neegzistavo, bet keli Eriko XIV tarnai buvo nuteisti mirties bausme, nes nesugebėjo Jono vyrams parodyti lobia slėptuvės. Ir, žinoma, reikia paminėti jo taip pat nesibaigiančius ir bergždžius bandymus gauti dalį savo uošvienės Bonos Sforcos Italijos Sforcų giminės turto palikimo, deja, nerezultatyviai.

Tačiau būta ir tam tikrų išimčių – XVI a. 8 deš. Švedijos karinis jūrų laivynas buvo visiškai pakeistas ir perginkluotas iš burinio į irklinį. Ankstesnių kartų istorikai mano, kad tai dėl kovos su Rusijos galeromis prie Saimos, Ladogos ir Peipaus ežerų bei Nevos upės.

Vis dėlto būtina prisiminti, kad Jonas taip ir nepasiekė savo galutinio tikslo kare su Rusija, bei tai, kad jo religinė politika liuteroniškoje XVII a. Švedijoje buvo suprantama kaip labai panaši į erezijas. Tada labai paprasta suprasti, kaip susiformavo neigiamas jo valdymo laikotarpio įvaizdis tiek jo gyvenamuoju metu, tiek vėliau.

1592 m. lapkričio 17 d. Stokholmo magistrato narys – *stadtschreiber* – Hansas fon Bilefeldas (Hans von Bielefeld), gavęs žinią apie karaliaus mirtį, rašė: „Labai triukšmingas ir audringas metas. Visas jo valdymo laikas kartu buvo ir karas su Rusija, taigi Švedija buvo visiškai nualinta ir nebeturėjo jėgų kariauti.“

Jonas III buvo tarsi labai gerai išsilavinęs teologas soste. Jis buvo tikra Renesanso asmenybė, tačiau turėjo prastą nuovoką politiniais kasdienio gyvenimo klausimais. Buvo labiau linkęs skaityti knygas, statyti pilis ir planuoti sodus nei tvarkyti kasdienius valstybės ekonomikos ir administracijos reikalus. Toks polinkis atspindėjo sprendžiant religinius klausimus. Jonas III Vaza buvo labai išsilavinęs Bažnyčios politikos teologijos žinovas, bet neturėjo nuovokos apie taktiką, kuri būtų padėjusi pasiekti rezultatų kasdienėje politikoje. Taigi, viskas, ką jis sukūrė, sugriuvo vos jam pasitraukus. Jonas III buvo vizijos žmogus pasaulyje, kurio dažnai nesuprato ir kuriame beveik visada pats likdavo nesuprastas.

Ragauskienė, Raimonda. „Kotrynos Jogailaitės ir Jono III Vazos vestuvės Vilniuje 1562 m.“. In *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*. Sud. Eugenijus Saviščevas ir Marijus Uzorka, 95–101. Vilnius, 2014.

[...] Dar 1561 m. pavasarį Suomijos kunigaikštis [Jonas III Vaza], gavęs brolio pritarimą, per Krokuvos vaivadą Stanislovą Tenčinskį prašė Žygimanto Augusto leisti jam vesti Kotryną Jogailaitę. Tačiau netrukus po Eriko XIV karūnavimo tarp netikrų brolių prasidėjo nesutarimai. Po 1561 m. pavasarį priimtų Arbugos dekretų (jie uždraudė bet kokių sutarčių sudarymą be karaliaus žinios) savarankiškas jautėsis Suomijos kunigaikštis pajuto savo nepriklausomybės ribojimus. Todėl ir jis buvo suinteresuotas įsitvirtinti Livonijoje. Tai įgyvendinti jam turėjo padėti dinastinė santuoka su viena iš Jogailaičių – taip ir gimė Kotrynos Jogailaitės ištekimo projektas.

1561 m. spalio pabaigoje dviem mėnesiams į Vilnių atvyko Jono III Vazos pasiuntinys Ezekielis Gephartas (Ezequiel Gephart) tartis dėl vienos iš karalaičių. Pasiūlyta suteikti paskolą (30 tūkst. talerių) karui su Maskva ir sudaryti karinę sąjungą. Žygimantas Augustas ėmė derėtis su netikrais Eriko XIV broliais: su Jonu tartasi dėl Kotrynos, o su devyniolikmečiu Švedijos kunigaikščiu Magnusu (1542–1595) – dėl 38 metų Onos Jogailaitės rankos. Tačiau jau kitų metų pradžioje, po to, kai iš Jono III Vazos iš tiesų atkeliavo paskola (balandį) Žygimantui Augustui, Erikas XIV visiškai susipyko su Suomijos kunigaikščiu, nutraukė derybas, uždraudė vesti Jogailaitę, o jo siųsti kariai Estijoje užėmė Pernu. Magnusas paklausė brolio ir į tolesnes derybas nevyko, o Jonas III Vaza 1562 m. su dar viena, tik didesne (120 tūkst. talerių), paskola atvyko į Gdanską, o iš čia rugsėjo 12 d. išvyko į Kauną.

Žygimantas Augustas su dvaro palyda, kurioje buvo ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis su 100 raitelių, svečią pasitiko priešais miestą, pievoje prie Neries. Jonas III Vaza su savo palyda – 120 raitelių, apsirengusių Braunšveigo stiliaus (vokiškais) apdara, 12 drabantų, septyniais trimitininkais, būgnininku ir keturiais pažais – persikėlė per tam tikslui suręstą medinį tiltą. Po sveikinimo kalbų abi pusės įėjo į miestą ir apsistojo karaliui įrengtoje nakvynės vietoje mūrinamyje rotušės aikštėje. Kitą dieną abu valdovai pietavo miesto rotušėje – ta proga rotušės aikštė buvo išklota medinėmis lentomis. Reikalai svarstyti dar dvi dienas: pirmadienį Žygimantas Augustas ir Suomijos kunigaikštis tarėsi siaurame rate, o antradienį, karaliui apžiūrėjus Kauno miestą ir pilį, Jonas III Vaza surengė šventinę vakarienę. Apsikeitus dovanomis (kunigaikščiui padovanotas žiedas su rubinu, o iš jo karalius gavo žiedą su deimantu) trečiadienį Žygimantas Augustas išvyko į Vilnių.

[...] Dėl palankių Jono III Vazos pasiūlymų ir jo primygtinai skubinamas, be to, ir lenkai spaudė, kad valdovas kuo greičiau vyktų į Lenkiją dalyvauti seime, Žygimantas Augustas Vilniuje galop pritarė šiai santuokai. [...] Į Vilnių Jonas III Vaza iškilmingai įžengė spalio 2 dieną. Anot įvykių liudytojo Florencijos pasiuntinio Bernardo Soderinio, „Veneros dieną [penktadienį], jam atvykstant, Jo Didenybė su savo dvaru ir su dideliu būriu lenkų bei lietuvių didikų asmeniškai išvyko pasitikti maždaug itališkos mylios (1,5 km) atstumu už miesto“. Svečius pasitiko net keturi eskadronai (6 tūkst.) puošniai apsirengusių raitelių su rinktiniais žirgais: 1,5 tūkst. husariškai (vengriškai) vilkinčių, 2 tūkst. Braunšveigo, arba vokiečių, tipo raitelių, 1 tūkst. kazokų (ar totorių) tipo raitelių bei 1,5 tūkst. karališkosios gvardijos raitelių. „Jo Didenybei sustojus savo žmonių apsuptyje, pasirodė šviesiausias ponas Suomijos kunigaikštis, iš pradžių praėjęs pro visą savo dvarą, kurį sudarė 300 puikiai organizuotų raitelių, susitiko su Jo Didenybe, kuris, raitas žengęs kelis žingsnius į priekį, neduodamas leidimo nultipti nuo žirgo, ištiesė ranką; vėliau karalystės pakancleris Jo Didenybės

vardu pasidžiaugė laimingu kunigaikščio atvykimu, linkėdamas visa ko geriausio šio malonaus priėmimo metu pasiūlė save bei savo draugystę bei išreiškė begalinę karaliaus meilę. Kunigaikštis atsakė pats, dėkodamas už viską ir pasižadėdamas visuomet būti pasiruošęs suteikti Jo Didenybei malonumą, ir tuo pasibaigė šis veiksmas. Jodami visi į miestą laikėsi greta, nuolat tarpusavyje pasikalbėdami, kol atvyko į parengtus gražiausius šio miesto rūmus, kur atsisveikinęs Jo Didenybė nujojo į savo pilį. <...> Didžiausias drabužių puošnumas, puikiausiai pakinkyti gražiausi žirgai kėlė nuostabą visiems juos matantiems, o ypač švedams <...>. Visą likusią dienos dalį ir šeštadienį šviesiausiasis kunigaikštis praleido tuose rūmuose, nuolat lankomas žymiausių ponų, ir čia su Jo Didenybe baigė aptarti visus dalykus, tai yra [karalius] sutiko ištekinti už jo savo jaunesnę seserį.“

Spalio 3 d., šeštadienį, Vilniaus didikųjų kunigaikščių rūmuose Jonas III Vaza pasirašė vedybų sutartį. Ja išpareigojo leisti Kotrynai likti katalike. Daugiausia dėmesio sutartyje skirta karalaitės kraičiui (pasogai ir išrangai) ir būsimos žmonos turtiniam aprūpinimui. Pagrindinis įvykis – vestuvių ceremonija – vyko spalio 4 d., sekmadienį. Anot Bernardo Soderinio, „sekmadienio rytą kunigaikštis, lydimas gan gausaus būrio ponų, nuvyko į pilį aplankyti visų didenybių, tada visi drauge nuvyko į bažnyčią, kur išklaušė visų šventų apeigų ir atliko jungtinių aktą“. Šaltiniai tvirtina, kad Vilniaus katedroje jungtinių apeigas atliko Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius. Tada visi šventės dalyviai grįžo į pilį ir čia „buvo surengtas prabangiausias banketas. Visą dieną linksminosi, o vakare jam buvo atiduota žmona.“ Pasak M. Kromerio, po vestuvių ceremonijos „Jo Malonybei kunigaikščiui su Jos Malonybe karalaite pilyje buvo paskirti patys geriausi kambariai“. O kai atėjo laikas jaunavedžius palydėti gultis nakčiai (*do pokładzin*), valdovo įsakymu prie lovos karalaitę kunigaikščiui perdavė Lenkijos didysis sekretorius Petras Miškovskis (Piotr Myszkowski). Šią ceremoniją jis užbaigė ilga lotyniška prakalba – ją atpasakojo L. Gurnickis. Į tai ne mažiau „gražia“ kalba „puošniais lotyniškais žodžiais“ atsakė Suomijos kunigaikštis.

Vėlesnės iškilmės šaltiniai aprašo lakoniškiau. Paprastai nurodoma, kad kitas dienas buvo daug puotaujama, šokama, rengiamos šventės ir labai garbingi žaidimai (B. Soderinis). Arba kad „visą savaitę truko tos vestuvės, šokiai, lenktynės, turnyrai, vokiški ir husariški, ten pat buvo muzikuojama ir visai garbingai pramogaujama. Per tuos turnyrus tokių didelių susidūrimų būdavo, kad patys rimtai susižeisdavo ir savo žirgus užmušdavo“ (M. Kromeris). Tačiau kokios konkrečiai pramogos vyko ir kas jose dalyvavo – nedetalizuota. Spalio 8 d. rūmuose buvo surašytas Suomijos kunigaikštienės Kotrynos Jogailaitės kraitis. Jį surašant paminėti abiejų pusių vestuvių dalyviai: jau minėtas Petras Miškovskis, Krokuvos kanauninkas Stanislovas Karnkovskis (Stanisław Karnkowski), Prūsijos žemės iždininkas Jonas Kostka (Jan Kostka) iš Štembarko, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvaro iždininkas Stanislovas Vlošekas (Stanisław Włoszek). Suomijos kunigaikščiui atstovavo jo didikai ir pareigūnai Hansas Flaminas (Hans Flamin), Henrikas Klausas (Henrik Klaus) ir Hansas Šotas (Hans Shott). Vien iš Vilniaus į Suomiją išvežtų brangenybių vertė buvo 107 136 muštiniai taleriai. Ne ką mažesnė buvo kunigaikštienės gabenamo sidabro, aprangos, žirgų, vežimų ir kitų daiktų vertė.

Apie tą patį laikotarpį Vilniuje Suomijos kunigaikštienė Žygimanto Augusto naudai atsisakė tėvoninio palikimo, pasiliko tik teisę paveldėti turtą po seserų mirties. Šį puošnią surašytą aktą liudijo garsūs vestuvių dalyviai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos didikai [...]. Dar po kelių dienų, spalio 10–11 d., Vilniuje Suomijos kunigaikštis, vykdydamas vedybų sutarties sąlygas, žmonai už jos atsineštą kraitį užrašė 3 tūkst. auksinų kasmečių pajamų iš Abo prefektūros ir kito nekilnojamojo turto. O Jonas III Vaza vestuvių proga už paskolintus pinigų (120 tūkst. talerių) gavo septynias pilis Livonijoje.

Po įtemptos šventinės savaitės kunigaikščių pora paliko Vilnių. Žygimantas Augustas pats palydėjo jaunavedžius ir mylią už miesto pastatytoje palapinėje visi papietavo. Pasak L. Gurnickio, Jogailaitis seseriai kalbėjo, kad jei jai kas nors atsitiktų, brolio nekaltintų. Prieš galutinį atsisveikinimą, kuris neapsiėjo be ašarų, dar kurį laiką karalius su seserimi važiavo karieta, o kunigaikštis jojo ant žirgo greta.

Janonienė, Rūta. „Kotrynos Jogailaitės kraičio aprašas – XVI a. dvaro buities dokumentas“. *Lietuvos pilys* 1 (2005): 28–31.

1562 m. spalio 4 d. Vilniuje jauniausioji Žygimanto Augusto sesuo Kotryna (1526–1583) susituokė su Suomijos kunigaikščiu Jonu III Vaza. Išvykdama iš Vilniaus ji išsivežė nemažą kraitį, kurio didelę dalį sudarė brangūs juvelyriniai dirbiniai, papuošalai, vertingi indai, drabužiai. Vykdama į protestantišką šalį uoliai katalikų tikėjimą išpažįstanti valdovė gabenosi ir visų būtiniausių liturginių reikmenų komplektą. Deja, iš šių daiktų, kaip ir iš visų Kotrynos turtų, iki mūsų dienų beveik nieko neišliko – dalis brangenybių ir kitų vertingų daiktų buvo išgrobstyta, kai patekusi į Švedijos karaliaus nemalonę Kotryna su vyru keletą metų praleido kalėjime, kita dalis žuvo vėlesnių gaisrų metu. Šiuo metu Upsalos katedros lobyne saugoma vos keletas dirbinių, siejamų su Kotrynos Jogailaitės vardu. Todėl išlikęs Kotrynos Jogailaitės iš Vilniaus į Suomiją išsivežtų daiktų sąrašas suteikia vertingų žinių apie Lietuvos ir Lenkijos valdovų dvaro turtus, buitį, papročius.

Antkaklės su akmenimis: 1) auksinė antkaklė su penkiais smaragdais ir šešiomis poromis didelių apvalių rytietišku perlu bei kryžiaus formos pakabuku su penkiais smaragdais ir vienu dideliu kabančiu perlu (įvertinta 6 400 talerių); 2) antkaklė su trimis deimantinėmis plokštelėmis, dviem rubiniais ir 26 poromis didelių apvalių rytietišku perlu; prie jos pakabukas su didele deimantine plokštele apačioje ir rubinu viršuje bei po jais pakabintu dideliu perlu (įvertinta 16 800 talerių); 3) antkaklė su 3 smaragdais ir 2 perlais, o tarp jų – 6 perlinės rožės, kiekvienoje rožėje po 4 perlus; prie jos – trikampis pakabukas, kurio apačioje yra deimantinė plokštelė, virš jos – rubinas ir smaragdai, ir prikabinas didelis perlas (įvertinta 4 600 talerių); 4) antkaklė, puošta keturiomis deimantinėmis plokštelėmis, trimis rubinų plokštelėmis bei šešiomis poromis mažesnių perlu; prie jos pakabukas: apačioje – rubino plokštelė, viršuje – deimantinė plokštelė, žemiau prikabinas perlas (įvertinta 4 720 talerių); 5) antkaklė, puošta keturiais rubiniais ir trimis smaragdais bei aštuoniomis poromis perlu; prie jos pakabukas, kurio viduryje – pailgas smaragdai, aplink – 3 smaragdai, žemiau prikabinas deimantinė plokštelė ir perlas (įvertinta 3 700 talerių); 6) antkaklė, kurios centre yra deimantinė plokštelė, abipus jos – 2 rubinai ir 2 iš viršaus šlifuoti deimantai, taip pat 4 rožės su 4 perlais kiekvienoje; prie jos pakabukas, kurio centre – rubinas, aplinkui – 3 deimantai, šlifuoti trimis briaunomis, ir prikabinas perlas (įvertinta 3 200 talerių); 7) antkaklė, puošta trimis deimantinėmis ir dviem rubinų plokštelėmis bei 4 poromis perlu; prie jos pakabukas su rubino plokštele, 4 aplinkui ją pritvirtintais deimantais ir apačioje prikabinu perlu (įvertinta 1 800 talerių); 8) antkaklė, puošta trimis deimantinėmis rožėmis, dviem rubininėmis rožėmis ir šešiomis poromis perlu; prie jos pakabukas su deimantine rože, smaragdine plokštele viršuje, dviem rubininėmis plokštelėmis apačioje ir prikabinu perlu (įvertinta 2 000 talerių); 9) antkaklė su tribriauniu deimantu, dviem rubiniais, dviem iš viršaus šlifuotais deimantais ir šešiomis poromis pailgų perlu; prie jos pakabukas, kurio centre – tribriaunis deimantas, aplinkui – 3 deimantai ir kabantis perlas (įvertinta 1 740 talerių); 10) antkaklė su deimantine plokštele centre, aplinkui – 4 rubinai, 2 smaragdai, 8 poros perlu; prie jos pakabukas su smaragdu centre, aplink – 3 deimantinės plokštelės, rubininė plokštelė ir kabantis perlas; 11) antkaklė, puošta septyniais juvelyriniais elementais, kurių kiekviename po dvi deimantines plokšteles, ir šešiais elementais su dviem perlais kiekviename;

prie jos pakabukas, kuriame yra didelė deimantais puošta raidė C, virš jos – karūna iš rubinų, apačioje – kabantis perlas (įvertinta 800 talerių); 12) antkaklė su 10 rubinų, tarp jų – 18 perlų ant auksinės vielos (įvertinta 1 500 talerių); 13) antkaklė, puošta aštuoniais rubinais ir septyniais safyrais, o aplink kiekvieną akmenį po keturis perlus ant vielos; prie jos pakabukas, kuriame didelė safyro plokštelė, viršuje – rubinas, aplinkui – 5 perlai (įvertinta 926 taleriais); 14) antkaklė arba auksinis žiedas, ant jo trys rubinai ir trys safyro plokštelės, aplink kiekvieną akmenį – 8 perlai ant vielos (įvertinta 1 000 talerių); 15) antkaklė be akmenų, vien tik su feretais, puoštais įvairiomis emalėmis bei 18 elementų iš supintų grandinėlių (įvertinta 10 raudonųjų auksinų, o tai sudaro 15,25 talerio); 16) antkaklė taip pat be akmenų, puošta įvairiomis emalėmis bei 19 auksinių elementų (įvertinta 13 ½ raudonųjų auksinų, t. y. 21,9 talerio); 17) antkaklė, puošta įvairiomis emalėmis bei šešiais didesniais juvelyriniais dirbiniais, kurių kiekviename po perlą, ir penkiais mažesniais, be perlų (įvertinta 33 ½ raudonųjų auksinų, t. y. 41,26 talerio, o perlai įvertinti 40 talerių). [...]

Taurės, dovanotos Jos Didenybei pakeliui, Jo Didenybės karaliaus akivaizdoje: pirmosios nakvynės Verkiuose metu Vilniaus vyskupo padovanota dviguba taurė, visa paausuota; Riešėje pusryčiu metu Jo Didenybės Prūsijos kunigaikščio dovanotos dvi taurės.

Jos didenybės karalaitės stalo sidabras: sidabrinis, vietomis paausuotas butelis; vietomis paausuota vonelė lėkštėms; 10 didelių neauksuotų dubenų, 6 neauksuoti pusdubeniai; 6 mažesni neauksuoti pusdubeniai; dar mažesni pusdubeniai; 6 neauksuoti dubenėliai; 5 paausutos lėkštės; 24 baltos sidabrinės lėkštės su paausuotais karališkais herbais; 25 balti sidabriniai šaukštai; du paausuoti šaukštai ir tokios pačios šakutės; didesnės šakutės; keturkampis pusės gorčiaus talpos flakonas; vietomis paausuotas dubuo; vietomis paausuotas ąsotėlis; du vienodi sidabriniai boka-lai; vietomis paausuota druskinė; vienas auksinis šaukštas ir auksinės šakutės. [...]

Jos Didenybės Lenkijos karalaitės ir Suomijos kunigaikštienės Kotrynos drabužių sąrašas

Apatiniai apdarai, pirmiausia – iš auksu ataustų audinių: 1) auksinio atlembaso ir raudono aksomo drabužis su sidabrinėmis pašiauštomis gėlėmis, rankovės viršuje išpūstos; 2) auksu atausto atlembaso ir rudo aksomo drabužis, prie jo dvejios rankovės; 3) lygaus raštuoto auksinio brokato ir rudo šilko vokiško tipo drabužis; 4) vokiško tipo apdaras iš lygaus auksinio brokato ir geltono šilko, su didele iškirpte ir plačiomis, su didelėmis prakarpomis rankovėmis; 5) lygaus auksinio brokato bei rudo šilko apdaras didele iškirpte, kurio rankovės su prakarpomis, pintos tinkleliu iš auksinių siūlų. [...]

Jos didenybės karalaitės viršutiniai drabužiai, pamušti kailiais. Iš pradžių – iš auksu atausto audinio: 1) sabalų kailiais pamušta azuka iš auksinio atlembaso ir raudono aksomo su sidabrinėmis iškiliomis gėlėmis; 2) sabalų kailiais pamušta azuka iš auksinio atlembaso ir juodo nepašiaušto aksomo.

Iš taletų: 1) sabalų kailiais pamušta azuka iš balto lygaus taletų su sidabro raštais; 2) lūšių papilvių kailiukais pamušta azuka iš juodo neraštuoto taletų su auksu.

Aksominiai: 1) sabalų kailiais pamušta azuka iš raudono (karmazino) aksomo, jos apačia, rankovių apačia, krūtinė ir kraštai apvedžioti plačiu perliniu apvadu, visų tų apvadų kraštai apvesti aukso nėriniais ir išleistu auksiniu apsiuvu; 2) sabalų kailiais pamušta azuka iš raudono nekirpto aksomo.

Atlasiniai: 1) azuka iš raudono atlaso, jos apačia, rankovių apačia, krūtinė ir kraštai apvedžioti plačiu baltu, sidabru ataustu apvadu, aptrauktu raštuotai iškarpytu aksomu; drabužis pamuštas

lūšies kojelėmis; 2) azuka iš juodo dvigubo atlaso (*dubleto*), apvedžiota virvelėmis, pamušta sabalų kailiais; 3) sabalų ir bebrų kailiais pamuštas jermėkas iš tamsaus plieno spalvos atlaso, su juosta iš aukso ir sidabro; 4) sabalų ir bebrų kailiais pamuštas jermėkas iš juodo atlaso, su pilko šilko juosta; 5) voverių nugarėlių ir bebrų kailiais pamuštas jermėkas iš juodo atlaso, su juodo šilko juosta; 6) voverių kailiukais pamuštas pusjermėkis arba karvatka iš juodo atlaso, apkraštuotas juodu aksomu.

Iš damasto: 1) sabalų kailiais pamušta azuka iš plieno spalvos damasto su senais raštais; 2) sabalų ir bebrų kailiais pamuštas jermėkas iš raudono damasto su senais raštais, sujuosta iš aukso ir sidabro; 3) sabalų ir bebrų kailiais pamuštas jermėkas iš juodo damasto su naujais raštais, prie jo – juodo šilko juosta.

Iš gelumbės: 1) sabalų ir bebrų kailiais pamuštas jermėkas iš pilkos itališkos gelumbės, su pilka šilkine juosta; 2) lūšių nugarėlėmis pamuštas pusjermėkis iš pilkos gelumbės, su pilko šilko juosta ir kilpomis, su penkiomis poromis sidabrinių sąsagų. Prie visų pirmiau aprašytų jermėkų ir prie azukos iš plieno spalvos damasto yra po porą sidabrinių sąsagų. [...]

Panelių apsiaustai blogam orui: pilki purpurino apsiaustai šešioms panelėms ir vienai neūžaugai.

Apatinė panelių apranga: 1) raudono damasto apdarai, kiekvienas su aštuoniais auksinio brokato, žalios ir baltos kitaikos apvadais – aštuonioms panelėms ir dviem neūžaugoms; 2) auksinio damasto apdarai, kiekvienas su devyniais apvadais iš juodo aksomo, žydros ir raudonos kitaikos – aštuonioms panelėms ir dviem neūžaugoms; 3) juodo aksomo apdarai aštuonioms panelėms ir dviem neūžaugoms.

Viršutiniai panelių drabužiai, pamušti kailiais: 1) juodo damasto šūbelės, pamuštos kiaunių ir bebrų kailiais, šešioms panelėms ir dviem neūžaugoms; 2) dvi juodo kamloto šūbelės, pamuštos lapių kailiais, – viena panelei kambarinei, kita – neūžaugai; 3) dvi kiaunių ir bebrų kailiais pamuštos juodos itališkos gelumbės šūbelės senoms ponioms; 4) lapių kailiais pamuštos pilko purpurino šūbelės septynioms panelėms ir dviem neūžaugoms; 5) pilkos itališkos gelumbės karvatkos su pilko šilko kilpomis, pamuštos lapių kailiais, – trims panelėms.

Žemesniojo dvaro panelių apranga: 1) pilko purpurino suknelės su aksominiais apvadais ant liemenėlės ir rankovių – keturioms panelėms; 2) pilko purpurino šūbelės, pamuštos lapių kailiais, – keturioms panelėms.

Pažų apranga: sajanai, beretės ir kiti juodo aksomo drabužiai keturiems pažams.

Liokajų apranga: sajanai, beretės ir kiti juodo aksomo drabužiai keturiems liokajams.

Neūžaugų apranga: sajanai, beretės ir kiti juodo aksomo drabužiai dviem neūžaugoms.

Raudonos kitaikos paklodė drabužiams nešioti.

Įvairios kailiais pamuštos kepurės: 1) dvi juodo aksomo kepurės su atlankais, viduje pamuštos lapių kailiukais, atlankai – iš geriausių sabalų ir bebrų kailių (šioms kepurėms yra dvi raudonos dėžės); 2) juodo aksomo kepurė su ausimis, pamušta voverių ir bebrų kailiais.

Vasarinės kepuraitės: 1) raudono aksomo kepuraitė nuo saulės, su raudonos kitaikos pamušalu, aplink ją yra raudono šilko virvelė, o viduje prisiūta kita virvelė su kutais; 2) nauja plati juodo aksomo kepuraitė nuo saulės, aptraukta juoda kitaika; 3) plati juodo aksomo kepuraitė nuo saulės, su juodos kitaikos pamušalu, ant jos yra juodo šilko virvelė, o kita virvelė su kutais prisiūta viduje; 4) dvi plačios juodos kitaikos kepurėlės su šilkinėmis virvelėmis, su viduje prisiūtais kutais, o viena aprišta šilkine virvele su sagutėmis. Be to, yra kepuraitės, kurias panelė kambarinė laiko Jo Didenybės karaliaus kamaroje. [...]

Įvairūs Jos Didenybės karalaitės lovos baldakimai: 1) pirmiausia – baldakimas iš raudono turkiško damasto su auksiniais raštais iš abiejų pusių; jis susideda iš 11 gabalų, t. y.: vienas viršus, apvedžiotas raudono šilko su auksu kutais, dėl dulkių pamuštas raudona kitaika; šešios užuolaidėlės aplinkui lovą, kurių pakraščiai apvedžioti raudono šilko su auksu kutais, su geležiniais ratukais; apmušalai, skirti lovos šonams prie žemės, su kitaikos pamušalu (du gabalai); apmušalai galvūgaliui ir kojūgaliui (du gabalai); visi šie apmušalai su raudono šilko ir aukso kutais; 2) baldakimas tokiai pačiai lovai iš rudo auksinio brokato su stambiu rudo aksomo raštu, raštuoto langeliais, su kutais iš aukso bei rudo šilko viršuje, apačioje bei visuose pakraščiuose; 3) raudono damasto baldakimėlis prancūziškai lovai; jo yra septynios dalys su raudono šilko kutais, t. y.: viršus; dvi užuolaidėlės aplink lovą su geležiniais ratukais; dvejį apmušalai lovos šonams prie žemės, su rausvos spalvos drobės pamušalu; apmušalai galvūgaliui ir kojūgaliui su tokiu pačiu pamušalu; prie šios lovos dar yra keturi sidabriniai rutuliai su ereliais, skirti lovos viršui (jiems sudėti yra dėžutė); 4) baldakimas tokiai pačiai lovai, iš juodos kitaikos, su juodo šilko kutais viršuje ir apačioje bei aplink baldakimą visuose pakraščiuose; 5) pilkos ir raudonos kitaikos baldakimas itališkai lovai, su raudono ir pilko šilko kutais ir gobtuvu viršui; 6) plieno spalvos kitaikos baldakimas tokiai pačiai lovai, su juodo šilko kutais ir gobtuvu viršui; 7) raudonos gelumbės baldakimas itališkai lovai.

Dvi didelės sudedamosios vokiškos lovos, kiekviena sudėta atskiroje savo skrynyje.

Maža sudedamoji prancūziška lova, kuri būna Jos Didenybės karalaitės karietoje.

Apmušalai itališkai lovai prie žemės: juodo taletu apmušalai su auksiniais langučiais, su juodo šilko ir aukso kutais.

Balto raštuoto aksomo apmušalai su balto šilko kutais.

Vienas kiliminis uždangalas, ant kurio yra herbai – karališkieji ereliai.

Vienas juodas kiliminis užtiesalas, lietuviško darbo, prie Jos Didenybės karalaitės lovos. [...]

Jos Didenybės karalaitės kambarių apmušalai: 1) aštuonios mažos ir didelės uždangos su Absalono figūromis; 2) žalių didesnių uždangalų be figūrų – 11,5 uolekties; 3) tokio paties uždangalo – 5,5 uolekties; 4) kito tokio uždangalo – 6 uolektys; 5) penki suolų uždangalai su žaliais raštais juodame fone, be apvadų; 6) 30 geltonų turkiškų kilimų su įvairiais apvadais; 7) vienas didelis geltonas turkiškas kilimas stalui uždengti; 8) kitas didelis lietuviškas kilimas kambario grindims; 9) didelis raudonos gelumbės gabalas kambario grindims arba šokiams; 10) žalios gelumbės suolams – trys gabalai.

Šešios raudono aksomo pagalvės karietai.

Sudedamas staliukas, aptrauktas raudonu aksomu; prie šio staliuko yra raudono aksomo pagalvėlė.

Alavas: dėžė su 12 didelių alavinių dubenų; 20 pusdubenių; dvi dėžės su 24 lėkštėmis.

Jos Didenybės karalaitės staltiesės: dvylika ilgų, plonų Kelno drobės staltiesių (po 9 uolektis). [...]

Dvaro ir tarnų, kurie su Jos didenyste kunigaikštienė važiavo iš Vilniaus į Suomiją, sąrašas. Pirmiausia – virtuvininkas Jonas Manovskis; daiktų prižiūrėtojas Stanislovas Pierchlinskis; sidabro ir stalo prižiūrėtojas Petras Zavadzki; vyno rūšio prižiūrėtojas italas Kola; keturi vyresnieji prievaizdai: Ruškovskis, Sicziminskis, Stradomskis, Teneris; keturi pažai: Rylskis, Žerekas, Tobijas Konieckis, Janovskis, du neūžaigos: Motiejukas ir Semionekas; keturi liokajai: Fabijonas, Sebastijonas, Božejovskis, Hansas Zlotničėkas; du kapelionai: kunigas Vaitiekus, kunigas Jokūbas, klierikas – kunigas Lenardas; durininkai: Fiodoras ir Pilypas; du drabužių tvarkytojai: Vaško Rogačėvskis, Jokūbas Rogačėvskis; du sidabro tvarkytojai: Mikalojus, Gžesko; du panelių tarnai: vienas Tarasas, kitas Stanislovas Kraviecas, skalbėjos vyras; prievaizdo tarnas Stanislovas Kravčėkas; vaistininkas

Motiejus Losius; barzdaskutys Stanislovas; skalbėja – Stanislovo Kravieco žmona; keturi virėjai: Stanislovas Leščinskis, Martynas Radovskis, Hansas Čerlinskis, Stanislovas; kepėjas – Martynukas; du jaunesnieji virėjai: Stanislovas Gembickis ir Stasius. Tas Stanislovas Gembickis pirmosios nalkvynės Verkiuose metu spalio 12 d. buvo užmuštas; Jo didenybė karalius vietoj jo paskui Jos didenybę kunigaikštienę pasiuntė virėją Stanislovą iš savo virtuvės; keturi virėjo parankiniai: Bieniašas iš Zacharovo, Vaitiekus iš Stasekų, Kristupas Myslekas, Stanislovas Golickis.

Senos ponios ir panelės, išvažiavusios su Jos Didenybe kunigaikštienė: dvi senos ponios – ponia Biechovska, ponia Ostolska; šešios aukštesniojo dvaro panelės: Barbora Vansovičiūtė, Marusia Krupska jaunesnioji, Elena Krupska vyresnioji, Uršulė Nemajauskaitė vyresnioji, Dorota Nemajauskaitė jaunesnioji, Ona Biechovskaitė; Ona Vitkovskaitė – panelė kambarinė; dvi neūžaugos – Dorotėlė ir Barborytė; keturios žemesniojo dvaro panelės: Jadvichna, Ostolska, Kristinka, Dorotėlė.

Skrodenis, Stasys. „Suomių studentai Vilniuje“. In Skrodenis, Stasys. *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*, 53–67. Vilnius, 1989.

Suomių studentai Vilniuje

Kadangi Kotryna Jogailaitė buvo didžiai religinga ir net vienu tarpu galvojusi netekėti, o tarnauti tik dievui, tai tapusi hercogo Jono žmona, o paskui Švedijos karaliene, visokiais būdais plėtė katalikybę Švedijoje ir Suomijoje. Tarp įvairių priemonių pirmiausia minėtini mokykliniai vaidinimai pusiau katalikiškame karaliaus dvare Turku mieste. Šio miesto katedros mokyklos jaunuoliai vaidino lotyniškas pjeses, sukurtas pagal biblinius siužetus. Tai buvo pirmosios švedų-suomių mokyklinio teatro užuomazgos Suomijoje, kurias ir toliau palaikė atitinkami karalių potvarkiai. Antai karalius Jonas III 1575 m. mokyklų potvarkiu (*ordinatis*) įsakė, kad jaunuoliai tarp kitų dalykų turį vaidinti tragedijas ir komedijas lotyniškai ir švediškai. Nors vėliau, nuvertus Zigmantą III, katalikybė nustota platinti, tačiau krikščionybės palaikymui palikti mokykliniai vaidinimai, ir panašūs kaip ir 1575 m. reikalavimai buvo kartojami ir kitų karalių 1611 m. ir 1649 m. mokyklų potvarkiuose.

Antra Kotrynos veiklos sfera buvo katalikų dvasininkų ruošimas žemesnėse ir aukštesnėse seminarijose. Užtai Braunsbergo (dabar Branevas, Lenkija) jėzuitų įsteigtoje popiežiškoje kolegijoje įsteigė fondaciją suomių ir švedų studentams, o mirdama (1583 m.) testamentu paskyrė 10 tūkstančių talerių, kad kasmet galėtų studijuoti penki iš Švedijos kilę studentai (Suomija įėjo į Švedijos sudėtį, todėl ji atskirai neišskirta). Reikia pažymėti, kad ši žemesnioji seminarija darė didelę įtaką Rytų Europos katalikybės istorijai 220 metų. Ji buvo internacionali, mokėsi įvairių Europos tautų dvasiškių, tarp jų ir lietuvių. Mūsų aptariamam laikotarpiui (1578–1598) seminarija buvo gana didelė – mokėsi daugiau kaip 1 400 auklėtinių. Tokiu būdu Jono III bei Zigmanto III karaliavimo metu ir suomių bei švedų studentai galėjo siekti mokslo už savo šalies ribų ir tapti katalikybės platintojais protestantiškuose Skandinavijos kraštuose bei Livonijoje. Per tą seminariją jiems atsiverdavo kelias tolesnėms studijoms aukštesnėse kolegijose: Vilniaus, Olomouco (Čekijoje) universitetuose bei garsiojoje Romos Germanų kolegijoje (*Collegium Germanicum*). Suomių istorikas Kaukas Pyrinenas (Piirinen) nurodo, kad katalikybės stiprinimo Suomijoje laikotarpiu (1568–1605) tokiu keliu nuėjo per 20 suomių jaunuolių, tarp kurių du buvo protestantų vyskupų Jūsteno (Juusten) ir Sorolaineno vaikai.

Nepaisant tokių klajonių po Vakarų Europą, šis jaunimas išlaikydavo tautinį patriotizmą, meilę gimtajai kalbai ir, nors turėdavo palankią karjerai dirvą svetimuose kraštuose, dažnai grįždavo į

savo šalį ar bent jau arčiau jos. Be to, tokioms patriotinėms insinuacijoms būta ir tam tikrų skatinių. Antai Olomouco kolegijos auklėtiniui Olausui Sundergeltui (Olaus Sundergelteus, gim. 1551) popiežiaus patikėtinis šiaurės kraštams Antonijus Posevinis (Antonio Possevini) 1580 m. lapkričio 7 d. laiške siūlė parašyti suomių kalbos gramatiką, kad paskui į tą kalbą būtų galima išversti katalikišką katekizmą.

Kiek suomių studentų 1578–1600 m. studijavo Vilniaus akademijoje, kol kas neturima tikslių duomenų, nes tas klausimas ligi šiol specialiai netyrinėtas. Šiek tiek žinių galima rasti lenkų mokslininkų L. Piechniko ir J. Popliateko bei suomių ir švedų tyrinėtojų darbuose. Iš jų žinomi tokie suomiai, mokėsi Vilniuje: Joannes Brincius (Braunsbergo imatrikuliacijos knygoje Olaus), atvykęs į Vilnių 1584 m. balandžio 24 d., Haraldus Laurentii, atvykęs į Vilnių 1587 m., Josephus Jusola, įrašytas į aukštesniuosius kursus 1597 m., Petrus Eriki Petrosa, atvykęs į Vilnių 1594 m. rugpjūčio 5 d. į filosofijos kursą, Valentinus Thomae Lossius. Kai pastarasis 1589 m. sveikino karalių Zigmantą III, Josepis Mikola teigia, jog sveikinęs šešių studijų draugų vardu. Vadinasi, tuo metu turėjo studijuoti dar penki suomiai. J. Popliatekas nurodo filosofiją studijavus Valentiną Zostaką (Valentinus Zostacus). L. Piechnikas tvirtina, kad, be suomių, studijavusių filosofiją, buvo ir studijavusių teologijos dalykus. Tačiau ir vienu, ir kitų tyrinėtojų duomenys kartais skiriasi, galimas daiktas, dėl to, kad imatrikuliacijos knygoje kartais vietoj suomio (*finlandus*) įrašoma švedas (*svecus*). Antai J. Popliateko duomenimis, 1590 m. iš 35 alumnų 4 buvo švedai, 1 suomis, 6 estai, o 1592 m. tarp likusių 17 alumnų dar tebebuvo švedai Petrus Montanus ir Andreas Olai, studijavę kartu su Valentinu Tomu. Apskritai, tyrinėtojų nuomone, studijuoti tuo metu į Vakarų Europą suomių jaunuolių vyko labai daug, nors Vilniaus akademijoje, atrodo, buvo daugiau švedų, ir jie lankė be išimties humanistinių dalykų kursus. Be to, jie turėjo ir vieną Vilniuje išaugusį profesorį – švedą Lauryną Bojerį (1563–1619), parašiusį stambią poemą apie J. K. Chodkevičiaus pergalę prie Kirholmo „Karoliomachija“ („Carolomachia qva felix victoria ope divina auspiciis serenissimi et poten: Sigismundi III. Poloniae et Sveciae Regis...“), išleistą 1606 m. Akademijos spaustuvėje studento Kristoforo Zavišos vardu. 1599–1600 m. Vilniaus kanauninku buvęs švedas Izaokas („Isaacus, Canonicus Vilmensis, Vilna, Suecus“).

Iš suomių studentų, studijavusių Vilniaus akademijoje, bene daugiausia susijęs su Lietuva *Valentinas Tomas Losijus* (Valentinus Thomae Lossius).

Valentino Tomo biografija mažai žinoma. Net jo pavardės yra kelios formos: Vilniaus kolegijos metrikose esą pažymėtas Valentinus Lissius, o J. Mikola dar nurodo ir trečią formą Liscius. Pastarasis mokslininkas spėja Valentiną kilus iš pasiturinčios šeimos. Aistringas katalikybės propaguotojas Skandinavijoje italų jėzuitas A. Posevinis 1580 m. liepos mėn. jį kartu su aštuoniais draugais iš Švedijos nugabeno į Braunsbergo popiežiškąją seminariją ir atidavė į žemiausią mokyklos klasę. Tada jam ėjo 17-ti metai. Po septynerių metų, 1587 m. pavasarį, kartu su Haraldu Laurentijum (Laurinpoika), pasiunčiamas į Vilniaus jėzuitų akademiją tirti „sąžinės prieštaravimų“. K. Leinbergas metrikų knygoje surado tokį įrašą: „Valentinus Thomae 20 junij 1580 Finlandus. Missus Vilnam 10 Martij 1587, unde postea profectus ad Regiam nunc aedituum agit Regis Poloniae.“ Vilniuje, matyt, studijavo dvejus metus ir 1589 m. vasarą persikėlė tęsti mokslo į Romos Germaniškąją kolegiją. 1591 m., išlaikęs visus egzaminus, liko dirbti Romoje. Tačiau, matyt, jį traukė šiaurė, ir su paties popiežiaus Klemenso VII rekomendaciniu laišku Zigmantui III 1593 m. atvyko į karaliaus dvarą ir tapo kapelionu (J. Popliatekas nurodo jį buvus zakristijonu), kuriuo dar tebebuvo 1602 m.

Valentinas Tomas jau Braunsberge atkreipė dėmesį mokėjimu eiliuoti lotynų kalba. Tad, mirus Zigmanto III motinai karalienei Kotrynai 1583 m. rugsėjo 16 d., jis seminarijos vardu parašė ir pats perskaitė per laidotuves gedulingą eilėraštį „Epicedia in obitum Serenissimae Principis ac

Dinae D. Catharinae, Sigismundi Magni, olim Regis Polonorum filiae, Reginae Sueciae etc. A Studiosis iiliae, Bonorum Artium adolescentibus in Collegio Brunsbergensi conscripta, et in funeribus iustis eiusdem Collegii nomine ipsi persolutis recitata“ (*Raudos mirus Šviesiausiajai kunigaikštienei ir Dieviškai valdovei Kotrynai, Žygimanto Didžiojo, kadaise – lenkų karaliaus, dukteriai, Švedijos karalienei ir t. t. Braunsbergo kolegijos dailiųjų menų studiojų parašyta ir laidotuvėse kolegijos vardu pačių perskaityta*). Pati epitafija dar turi atskirą pavadinimą – „Po mirties karalienė gyvena“. Tais žodžiais poetas pabrėžia, kad mirtis negali įveikti pamaldumo ir geradarystės ir karalienė nebūsimanti nugalėta, nors ir išmainiusi akių šviesą į amžiną naktį. „Visai ne, – užbaigia Valentinas Tomas, – greičiausiai tave reikia laikyti nugalėtoja, o ne nugalėtąja, nes tavo mirtis – ne mirtis, o amžinas gyvenimas“:

*Post mortem Regina Vivit Valentini Thomae
HEV extincta cadis pietas, heu Suetica
virtus,
Heu genus et celso stirps generata loco.
Quo viltus cedis? pietasne occumbere
fatis,
Et mortis poteras improbitate premi?
Ergo et in aeternam daudis tua lumina
noctem
Et saeua Principis [!] a nece vieta
cadis?
Nequaquam; potius victrix, quam vieta
putanda es,
Mors tua, non mors, sed vita perennis
erit.
Mortuus haud ille esse potest, quem
suseipit ingens
Post obitum aetherae molis opus.*

Iš Braunsbergo laikų žinomi dar du Valentino Tomo eilėraščiai graikų kalba. Po šešerių metų jau Vilniuje suomių vardu sveikino patį karalių Zigmantą III lotynų ir suomių kalbomis.

Buvo įprasta eilėmis sveikinti aukštus valstybės ar bažnyčios pareigūnus leidžiamais tam tikrais sveikinimų rinkiniais. Kai Zigmantas III, vykdamas į Revelį (dab. Talinas) susitikti su savo tėvu, Švedijos karaliumi Jonu III, 1589 m. trumpam užsuko į Vilnių, jį sutiko su didžiausiomis iškilėmis ir pompastika. Ypač Zigmanto išrinkimu Lenkijos karaliumi buvo suinteresuoti jėzuitai, nors atvirai rinkimuose jie ir nedalyvavo. Viena, jis buvo jų auklėtinis, antra, jo nerėmė Radvilos ir kiti didikai, norėję į sostą pasodinti arba Austrijos hercogą, arba Maskvos didįjį kunigaikštį Fiodorą. Todėl Zigmanto išrinkimą jėzuitai atšventė Lietuvos ir Lenkijos kolegijose, o atvykstantį į Vilnių sutiko itin iškilmingai. „<...> Gatvėje, kuria jis turėjo įvažiuoti į Vilnių, pastatė triumfo vartus, iš kurių bokštų keturi angelai jį sveikino lotyniškėmis eilėmis. Įvažiavus karaliui į pačius vartus, šeši berniukai kiekvienas savaip, šūkavo; vienas šaukė: „Daug metų Zigmantui!“, kitas – „Vivat karalius!“ ir t. t. Ant pačių vartų kabėjo įvairūs meniški piešiniai, vaizduojantys Jogailaičius, Lenkijos sričių herbus ir t. t. <...> Pabuvęs kelias dienas Vilniuje, jėzuitams suteikė audienciją, per kurią jie ir jų mokiniai sakė sveikinimus lotynų kalba, lygindami jo išmintį su Saliamono išmintimi, didvyriškumą su Aleksandru ir priskirdami jam vienas dievas žino kokias savybes, kurių pats Zigmantas tikriausiai nesijautė turįs.“ Kitą dieną po tos audiencijos karalius aplankęs kolegiją ir universitetą, kurio sienas jėzuitai buvo papuošę įvairiais eilėraščiais aukštojo svečio garbei lotynų,

graikų, hebrajų, italų, ispanų, prancūzų, vokiečių, anglų, lenkų ir lietuvių kalbomis. Tačiau buvo ir gausybė eiliuotų sveikinimų, kuriuos žodžiu sakė profesoriai ir studentai.

Po to rektorius liepęs „išspausdinti visas profesorių ir mokinių sukurtas ir pasakytas kalbas bei eiliuotus sveikinimus trim atskirais leidiniais ir juos įteikė Zigmantui“. XIX a. viduryje M. Balinskis sakėsi iš tų leidinių žinąs tik vieną, tačiau kiek anksčiau už jį visus tris, tik jau kaip bibliografinės retenybės, nurodė J. Lukaševičius. Lietuvių bibliografas Vaclovas Biržiška iš viso abejojo dėl tokių trijų leidinių buvimo.

Tačiau kai ir dabar turime aiškiai paliudytą, jokių abejonių nekeliantį faktą, vis dėlto pagrįstai kyla klausimas, kodėl nutarta išleisti sveikinimus trimis leidiniais ir koks buvo jų turinys?

Į šį klausimą kol kas tegalima atsakyti tik spėliojimais, plaukiančiais iš ligi šiol turimų tyrinėjimų.

Pirmajame leidinyje sveikinimai išspausdinti devyniomis kalbomis – ne tik išmoktomis lotynų, graikų ir hebrajų, bet ir savo gimtosiomis ispanų, italų, prancūzų, vokiečių, lenkų ir lietuvių. Rinkinys vadinosi „*Gratulationes Serenissimo ac Potentissimo Principi Sigismundo III... In optatissimo et felicissimo S. R. M. suae Vilnam adventu iactae. Ab Acad. Vilnensi S. L. Vilnae....*“. Jis, ir ypač jame esantis lietuviškas dvielis, jau susilaukė tyrinėtojų dėmesio (M. Biržiška, J. Lebedys, M. Ročka), juoba kad šis lietuviškas sveikinimas yra pirmasis lietuvių pasaulietinės poezijos faktas XVI a. pabaigoje. Kur kas mažiau žinomas, bent Lietuvoje, antrasis gerokai mažesnės apimties sveikinimų rinkinys, turįs tokį pat pakilų ir skambų pavadinimą: „*Serenissimo ac Potentissimo Principi Sigismundo III, regi Poloniae, Magnoque duci Litvaniae. faelicissimum et optatissimum Vilnam ingressum gratulantur: nonnulli bonarum Artium studiosi adolescentes in Academia Vilnensi S. L.*“ (Šviesiausiajam ir galingiausiajam kunigaikščiui Zigmantui III, *Lenkijos karaliui, didžiajam Lietuvos kunigaikščiui [ir t. t., ir t. t.]*. [Jo] *laimingąjį ir nepaprastai lauktąjį atvykimą į Vilnių sveikina: kai kurie dailiųjų menų jauni studiozai Vilniaus Jėzaus draugijos akademijoje*).

Šis rinkinėlis yra bibliografinė retenybė: išlikęs Lenkijoje Kurniko bibliotekoje ir Upsalos universiteto bibliotekoje Švedijoje su užrašu ant konvoliuto nugarėlės: „*Carmina latina et graeca svecorum*“ (sign.: i: Cronst. 4:34). Konvoliute įrišti spaudiniai iš Braunsbergo, Olomouco ir Vilniaus. Iš čia leidinys užfiksuotas švedų bibliografijoje, jo medžiaga skelbta suomių spaudoje. Lietuvių spaudoje susilaukė nedaug dėmesio: nedetalizuodamas paminėjo M. Jučas ir kiek plačiau jo medžiagą pagal K. Leinbergo publikaciją yra analizavęs J. Mikola. Tačiau jo visai nepaminėjo J. Trypučka, surinkęs gausią polonikos bibliografiją iš Upsalos bibliotekų.

Trečiasis sveikinimų rinkinys, bene tik pirmą kartą paminėtas J. Lukaševičiaus, yra dviejų studentų – Abrahamo Kževskio (Krzewski) ir Aleksandro Rajeckio sveikinimai, nes jie juos sakė atskirai. Jis didesnis už antrąjį, turi tokią pat ilgą antraštę: „*Serenissimo ac Potentissimo Principi Sigismundo III. Regi Poloniae, Magnoque Duci Lithuaniae ect. ect. faelicissimum et optatissimum Vilnam ingressum gratulantur: Abrahamus Krzewski et Alexander Raiecki, bonarum artium in Academia Vilnensi S. I. Studiosi. Vilnae, 1589*“ (Šviesiausiajam ir galingiausiajam kunigaikščiui Zigmantui III, *Lenkijos karaliui ir didžiajam Lietuvos kunigaikščiui ir t. t., ir t. t.* [Jo] *laimingąjį ir nepaprastai lauktąjį atvykimą į Vilnių sveikina: Abraomas Kševskis ir Aleksandras Rajeckis, studijuojantys dailiuosius menus Vilniaus Jėzaus draugijos akademijoje, Vilniuje, 1589*). Rinkinys šiuo metu žinomas tik iš bibliografinių šaltinių.

Leidžiant ne vieną, o tris sveikinimų rinkinius, aišku, norėta pasirodyti, pasipuikuoti. Tačiau, matyt, lėmė ir kiti, šiandien nežinomi dalykai. Galimas daiktas, daug kas paaiškėtų, jei, sakysim, būtų labiau išanalizuotas pirmojo rinkinio tekstų autorystės klausimas, jau žinomų autorių ryšiai su akademija bei karaliaus dvaru ir pan. J. Lukaševičius, XIX a. pirmojoje pusėje aprašęs pirmuosius du rinkinius, pažymėjo, kad karalių sveikinę šie asmenys: Mikalojus Pacas, Janas Komparskis, Jurgis

Tiškevičius, Kšyštofas Veselovskis, Henrikas Gralevskis, Gžegožas Sviencickis, Andrejus Olai, Sebastijanas Makovskis, Bartolomėjus Grochovskis, Stefanas Zborovskis, Valavičius. Tačiau jis nenurodė kelių tikrai žinomų studiozų skandinavų bei trečiojo rinkinio autorių. Kita vertus, jis labiau nedetalizavo, kas ką parašė ir kur paskelbė. Tad, jei pavyktų labiau konkretinti pirmojo rinkinio autorius, ko gero, taptų aiškesnis ir rektoriaus sumanymas sveikinimus paskelbti trimis dalimis.

Nesileidžiant į gilesnę pirmojo rinkinio autorių analizę (šiuo atveju kitas darbo tikslas), galima tik spėlioti dėl sveikinimų diferenciacijos ir tikslų.

Iš antraščių aišku, kad antrasis ir trečiasis rinkiniai yra studentų kūryba: ir viename, ir antrame beveik panašiai nurodoma, kad sveikina dailiųjų menų studiozai (2. „gratulantur: nonnulli bonarum. Artium studiosi adolescentes“; 3. „bonarum artium in Academia Vilnensi S. I. Studiosi“). O kadangi antrajame rinkinyje sudėtų kūrinių autoriai yra švedų studentai Petrus Montanus Vadsterensis, Arvidus Arvidi ir Andreas Olai bei suomis Valentinas Tomas, tad galima manyti, jog šis rinkinys bus skirtas Skandinavijos šalių atstovams, specialiai pabrėžiant Zigmanto III ryšį su tais kraštais, ypač Suomija ir Švedija. Mat Lenkijos karalius buvo Suomijos Didžiosios kunigaikštystės valdovas Jono III sūnus, gimęs ir augęs Abo mieste. Valentinas Tomas dar iš seniau su juo pasižino, tad toks sveikinimų išskyrimas visiškai pateisinamas.

Pirmojo rinkinio klausimas lieka neaiškus. Kai kurie tyrinėtojai, pvz., P. Benderis, spėjo, kad rinkinio „Gratulationes...“ sveikinimų, tarp jų ir lietuviškų, autoriai galėję būti Akademijos profesorai, tačiau M. Ročka neabejodamas tvirtino, kad tai studentų kūryba (tarp kitko, M. Ročkos nurodytas paties titulinio lapo aprašas gerokai skiriasi). J. Lebedys iš pradžių manė, kad rinkinyje įdėto lietuviško hegzometro autoriumi galįs būti Mikalojus Pacas, tačiau vėliau dėl to suabejojo. Ta pačia proga dar galima nurodyti literatūriniuose šaltiniuose paminėtą faktą, jog „tarp autorių eilių [tik neaišku kokių?], kurios išliko ligi mūsų laikų ir kurios buvo sakytos per mokyklos iškilmes, yra Jonas Sapiega“. Kadangi J. Lukaševičiaus pateiktame autorių sąrašė tere bene tik du studentai – Henrikas Gralevskis ir Andreas Olai, bet pastarojo kūriniai įdėti į antrąjį rinkinį, peršasi išvada, kad pirmajame rinkinyje išspausdinta buvusių akademijos auklėtinių, o gal ir profesorių kūryba. Tuo labiau, kad ir antraštėje nėra nė žodžio apie studentus.

Atkreiptinas dėmesys ir į leidėją. Pirmuoju rinkiniu laikomas sveikinimų leidinys, atspausdintas „Vilniuje šviesiojo kunigaikščio Mikalojaus Christoforo Radvilos spaustuvėje 1589“ („Vilnae, Typis Illustriss. Principis N. Chr. Radivili...“), antrasis – „Vilniaus Jėzaus draugijos akademijoje“ („...in Academiae Vilnensis Societatis lesv...“). Tačiau žinoma, kad Radvilos spaustuvė veikė ligi 1586 m., vėliau buvo žymima „Academia“ arba „Societatis Jesu“. A. Kavecka-Gryčova bei Irena Petrauskienė mano, kad toks spaustuvės pažymėjimas turėjęs sustiprinti leidinio svarbą. Taigi šio leidinio „susolidinimas“ gal irgi byloja apie sveikinimų autorių reikšmingumą ir gali padėti spręsti tolesnius rinkinio genezės klausimus.

Antrajame rinkinyje sveikinimai išspausdinti lotynų, švedų ir suomių kalbomis. Sveikinimus Suomijos vardu lotynų ir suomių kalbomis parašė mūsų minėtas Valentinas Tomas, pažįstamas su karaliumi nuo Braunsbergo laikų. Ligi šiol tyrinėtojai neabejodami jam priskirdavo du sveikinimus – vieną lotynų ir vieną suomių kalba. Pirmasis „Suomija šviesiausiam karaliui“ („Finlandia ad serenissimum Regem. Valentini Thomae Finlandi“) turi nuorodą į autorių ir niekam nekelia abejonės. Nutylimas būdavo po jo įdėtas kitas lotyniškas tekstas akademijos studentų vardu („Studiosi Academiae Vilnensis se Regi Serenissimo commendant“), kadangi jo autorius nenurodytas. Tačiau kai kurie tyrinėtojai (I. Kolijnas) jį irgi priskiria Losijui dėl turinio panašumo su pirmuoju. Ir svarbiausias kūrinys – trečiasis suomiškas eilėraštis, kuris Valentinui Tomui suteikė vietą suomių

literatūroje ir ne kartą minėtas literatūriniuose ir istoriniuose šaltiniuose, pradedant K. Leinbergo publikacija 1891 m.

Pirmajame sveikinime „Aspicis eximios, o’Rex, Lituana triumphos...“ autorius sako, kaip meilingai šlovindami Lietuva ir Vilnius pasitinka karalių, ir nuo savęs priduria, kad šis neužmirštų suomių (= mūsų), nes dar vaiku atėjęs į „mūsų kunigaikštystę“. Jis dažnai esąs suomių mintyse, o jo vardas – lūpose:

FINLANDIA AD SERENISSIMVM REGEM

Valentini Thomae Finlandi

*Aspicis eximios, o’Rex, Lituana triumphos
Quam tellus peragat, quam tibi fausta canat.
Ipsaque praecipue contendit Vilna, studetque,
Exornet Regem qua ratione suum.
Haudequidem inuideo: faxint pia numina caeli,
Vt tibi sit quobis gloria tanta solo.
Nec tamen interea capiant te obliuia nostri,
Noster dux siquidem, iam puer ortus eras.
Pulchrum, te stimulet potius, Finlandia nomen,
Multis quod linguis terra venusta sonat.
Inclyte, quam saepe o nostris, Rex, mentibus haeres,
Est’que frequens nostro nomen in ore tuum.*

(„Suomis Valentinas Tomas. Suomija – šviesiausiam karaliui. [...] O karaliau, tu matai, kokį nepaprastą triumfą tau suteikia ir tavo šlovina laiminga Lietuvos šalis. Ir labiausiai išsiskiria Vilnius, kuris stengiasi koku nors būdu išaukštinti savo karalių. O aš, žinoma, tau nepavydžiu, – teteikia tyrosios dangaus dvasios tau vienam tokią didelę šlovę. Bet ir tu tuo pat metu neužmiršk mūsų, – juk nuo pat gimimo, dar vaikas, mūsų vadu tapai. Dar labiau lai paskatins tavo gražusis Suomijos vardas, nes daugybė kalbų žavingąją šlovina šalį. Kaip dažnai, o garsusis karaliau, valdai tu mūsų mintis, tebūnie tad ir tavo vardas mūsų lūpose nuolat.“)

Antrajame lotyniškame sveikinime, po kuriuo nėra Valentino Tomo pavardės, tačiau kurį mėginama jam priskirti, taip pat aukštinami Zigmantas III ir Jogaila, o mintis, kad „mus daugelis persekioja ir paikai mums grasina tuščiom kalbom“, tarsi suartina šį bevardį eilėrašį su Valentino Tomo suomiškuoju eilėraščiu, kuriame taip pat užsimenama apie nepaklusniusius.

STUDIOSI ACADEMIAE VILNENSIS

se Regi Serenissimo commendant

*Doctae Lechiadis qui iueiat scholae
Autor primus, et acris studij parens;
Illum laude vehunt perpete posterī,
Aeteruumque vêtant mori.
Claros Cracouiae quot peperit viros,
Luces Sarmatiae, magna Academia.
Ouam se saepe solet (nec malè) dicere
Vrbi Cecropiae parem.
Hanc lagello sacer condiderat suis,
Virtutesque suas inter, et hanc ferunt;
Muis praesidium quod ioret vnicum, et
Quamuis ferret opem libens.*

*Quod lagello dedit Lechiadis pater;
SIGismunde, dato tu Litauis quoque:
Contenta petimus voce, rogamus et
Vilnae res tege perditas.
Heu nos exagitant vt male plurimi.
Intentantque minas quisquiliae leues,
Nec secura sinunt ocia ducere,
Gens insana hominum nimis.*

(„Vilniaus akademijos studentai su pagarba lenkiasi šviesiausiam karaliui. Tą, kurs pirmasis suteikė lechiadams mokyklą ir buvo tikslųjų mokslų tėvas, nuolat pagarbiai mini ainiai ir neleidžia [jiems] amžiams išnykti. Kiek garsių vyrų, Sarmatijos pažibų, išugdė didžioji Krokuvos akademija, – juk taip dažnai ją įprasta lyginti (ir visai teisėtai) su Atėnų miestu. Ją šventasis Jogaila įkūrė saviesiems, – ir tai minima tarp kitų jo dorybių, – idant ji būtų vienintelė mūzų buveinė ir visokeriopą naudą mielai teiktų. Tai, ką tėvas Jogaila davė lechiadams, duok, Zigmantai, lietuviams ir tu, – nuolankiai prašome ir maldaujame, – uždenk pašlijusius Vilniaus reikalus. Ak, kaip bjauriai mus daugelis persekioja ir paikai mums grasina tuščiom šnekom, – neleidžia nerūpestingai dykinėti; – labai jau neišmintinga žmonių giminė.“)

Trečiasis, suomiškasis, Valentino Tomo eilėraštis „Suomiški ritmai Zigmanto III, šviesiausiojo Lenkijos karaliaus, atvykimui“ („Rhytmi Finlandici in adventum Sigismundi III. Serenissimi Regis Poloniae“) yra dvigubai ilgesnis už pirmąją lotyniškąją sveikinimą (26 eilutės), parašytas su didesniu polėkiu:

*Teruen meille Sigismunde tule,
Nyn caicki cansa Vilnas lule,
Iumala quin caicki hyuin loij,
Kytetti olkoon ioka tanne toi.
Sinua surest toiuoi, päniuä ia öö,
Ninquin iokainen tadistame m öö.
Meiden menon, tahdoisi sättä
Onnelisen ia teruelisen loppun pättä
Silla ninquin auringo kiickas,
los ei paista ia tege hänen uirckas.
Maa hedelmens ei suingan kannä,
Peltho, Nitty, ei mos mitäken anna.
Peräti otta se halla paha,
Ei loutä looka, ioma, ei rahaa,
Anna sis, sinun uiikas paista,
Eripuraiset polge, ia anna häiden maista,
Ettäs lagellonnin sugust vlgos tulit,
Sen caicki mailma kyllä kulit,
Tege oikeust, ole hyuä, särdha pakoi,
Auita hyui, ellä otta rahoi.
Samalamoto mos tämä lauma
Ei karina iihthan hyua kauma¹¹⁴,
los sine heilie menede kauuas
Ia edt olet teruen, uahuas, ia rauhas,
Elakavvain, ia vvaldhas leuitä;
Vihamiehelles pelgo, ia sijnnis keuitä.*

¹¹⁴ O. Garsteino nuomone, turėtų būti ne „kauma“, o „nauma“ = *naama* (žr. Garstein, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia–Jesuit Educational Strategy, 1553–1662*. Oslo, 1992, 258).

(„Sveikinu Zigmantą pas mus atvykstantį, – taip galvoja visi Vilniaus žmonės. Ačiū Dievui, kuris visas gėrybes duoda, kad taip padarė. Tavęs, Aukščiausiasis, laukėme dieną ir naktį. Malonėdamas atvykti pas mus, atnešei laimę ir sveikatą. Kaip skaisti saulė, jei neapšvies žemės, ji neduos derliaus, laukai, pievos bus tuščios, stos blogmečiai, nebus ko valgyti, gerti ir pinigų. Tegul spindi tavo jėga, sutrypk neklusniusius; tegul žino visas pasaulis, kad esi Jogailaičių giminės. Būk teisingas ir geras, nekėsk blogio. Taip pat ši minia linki gero, ilgai gyventi, būti sveikam, stipriam ir taikingam. Plėsk savo valdžią, būk baisus priešams.“)

Tyrinėtojai vieningai sutaria, kad tai seniausias pasaulietinio turinio eilėraštis suomių kalba, kad Valentinas Tomas buvo talentingas eiliuotojas ir kad šis jo kūrinys yra kur kas geresnis už to laiko eiles, ypač vertinant gerą rimavimą. Čia pirmą kartą randami taisyklingi rimai: „maa hedelmen ei suigan *kanna*, / Peltho, Nitty, ei mös mitäken *anna*“. Dauguma jų – tos pačios kalbos dalys, pvz., veiksmažodžiai: *tule* : *lule*, *loij* : *toi*, *tulit* : *kulit*, daiktavardžiai *paha* : *iaha*, bet pasitaiko ir skirtingų kalbos dalių rimų – öö : *m* öö, *paista* : *maista*, *hauas* : *iauhas*. Kadangi dar nebuvo susiformavusi literatūrinė suomių kalba, tad čia irgi pasitaiko tarmiškų žodžių ar jų formų, padedančių nustatyti net poeto kilimo vietą.

Turinio požiūriu eilėraštis panegirinis, iškeliantis karaliaus didybę, jo atvykimo reikšmę. Tačiau yra kad ir nežymių politinių užuominų žodžiuose „eripuraiset polge“ (*sutrypk neklusniusius*), kaip manoma, prašant karaliaus, kad valdingiau kovotų su protestantais.

Taip Vilniaus akademijos auklėtinis savo kukliu indėliu padėjo pamatus suomių pasaulietinei poezijai, kurios formavimosi metas, prasidėjęs eiliuotomis pratarmėmis suomių raštijos pradininko Mikaelio Agrikolos knygoje ir Jakobo Fino (Jako Suomalaineno) originaliais eilėraščiais, buvo XVI a. antroji pusė. O mums, lietuviams, – ir maloni staigmena: tai bene vienintelis suomiškas tekstas, išleistas Vilniuje ligi XX a.

Šio gana ilgo – vos ne tris šimtmečius apimančio laikotarpio lietuvių–suomių kultūriniai ir literatūriniai ryšiai yra nevienodos reikšmės, intensyvumo ir pobūdžio. Vienu atveju, labiau atspindi tik istorinius įvykius, didikų-feodalų kovas dėl žemės, dėl įtakos sferų. Tai XVI a. ir XVII a. pradžios įvykiai, Lietuvos ir lietuvių vardą palikę suomių giminaičių karelių kalboje ir tautosakoje (taip pat ir Šiaurės Rusijos gyventojų–rusų folklore) ne iš gerosios pusės. Šie faktai dar mažai tyrinėti, ir šiandien sunku tiksliai nusakyti šių kovų atspindį tautosakoje, kaip ir pačių įvykių apimtį ir detales šiaurinėje Rusijos dalyje, kur gyveno kareliai, vėpsai ir ižorai. Galimas daiktas, kad kultūrinio bendradarbiavimo būta mažiausiai, ir jų folklore galima surasti vien tik neigiamas lietuvių charakteristikas, dažnai sutapatintas su lenkais (ypač XVII a. pradžioje).

Kur kas reikšmingesnis kultūrinis ir ryšių su suomiais požiūriu laikotarpis – XVI a. vidurys, iškėlęs Vilniaus universiteto reikšmę Suomijos, Švedijos, Livonijos istorijoje. Šiaurės šalių studentai, baigę mokslus Vilniuje, savo darbą tęsė Suomijoje, Švedijoje, Estijoje ir kitur, dažnai nesiribojo vien konfesinėmis pareigomis. Tiesa, jie ne visi paliko tokius ryškius pėdsakus, kaip Braunsberge ir Vilniuje išaukęs Valentinas Tomas Losijus, tačiau Lietuvos ir Vilniaus vardas ryškiai įrašytas į minėtų šiaurės tautų istoriją būtent šiuo laikotarpiu. O suomių literatūros istorijoje V. Losijaus Lietuvoje sukurti lotyniški ir suomiškas eilėraščiai užima gana reikšmingą vietą. Jie buvo Renesanso kultūros rezultatas, ir dar ilgai reikėjo laukti, kol liaudies poetinė kūryba, pamynusi lotyniškosios poezijos įmantrybes bei religinės literatūros siaurus rėmus, atsistos šalia pasaulietinės poezijos ir kol kultūrinuose ryšiuose bus galima susekti pirmąsias lietuvių–suomių folklorinių ryšių apraiškas.

Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai. Parengė, iš lotynų kalbos išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė. Vilnius, 2010, 221, 223, 225.

Šviesiausiam ir galingiausiam valdovui Zigmantui III, Lenkijos karaliui ir Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui ir t. t., ir t. t. laimingiausio ir trokštamiausio atvykimo į Vilnių proga sveikinimus skiria kai kurie gerųjų menų studentai Vilniaus Jėzaus Draugijos akademijoje, Vilniuje, 1589 Viešpaties metais,

Valentinas Tomas Suomis
Suomija Šviesiausiajam Karaliui

*Štai, Karaliau, matai, kokius tau rengia triumfus
Žemė lietuvių ir kaip linki geriausios sėkmės!
Stengiasi Vilnius labai, visokiausių būdų jis ieško
Kaip karalių papuošt, kaip jį pagerbti labiau.
Aš nepavydžiu: tegu dangaus išsipildo troškimai,
Jis tesuteikia šlovės tiek, kiek tau skirta vienam.
Ir lai tavęs niekada neuždengs užmaršties mūsų miglos:
Mūsų Valdovas esi, juo vos tik gimęs tapai.*

SUOMIŠKOS EILĖS

Šviesiausiojo Lenkijos karaliaus Zigmanto III atvykimui

*Sveikas, Zigmantai, pas mus atvyki,
Tokį tave esant visas Vilnius tiki.
Kaip Dievas viską puikiai sukūrė,
Tebus jam šlovė, kad tave čia turim.
Troško diena ir naktis tave pamatyti,
Ir mes kiekvienas galim tą pasakyti.
Tavo valia mūs gyvenimo būdą
Ir laimingą, palankią pabaigą lemia.
Nes jei saulė skaisčioji šviesti nustoja,
Ir priedermę savo vykdyt paliauja:
Vaisiaus nė kokio neneša žemė,
Nieko neduoda laukas nei pieva.
Viską rūščioji šalna susiglemžia,
Valgyt ir gert nėra ko, nei už ką nusipirkti,
Leiski tad priedermei tavajai šviesti,
Tramdyk nesantaikos kupinus, duok jiems pajusti,
Kad atėjai iš narsios Jogailaičių genties,
Visas pasaulis tai girdi išties,
Teisk pagiežingus, būk geras, teisingas,
Gelbėk gerus, neatimk, ko jiems stinga.
Tuomet ir šios minių minios didžiausios
Apmaudo jokio nejaus,
Jei nuo jų atsitolinsi.
Būk sveikas, taikus ir galingas,
Gyvenki ilgai ir plėsk savo valdžią;
Priešams nešk baimę ir savo tvirtybe naudokis.*

Zeitler, Valentina. *Laisvės sūnus Tadas Kosciūška*. Vilnius, 2016, 92–93.

Antroji kelionė į Ameriką

Išėjęs į laisvę, Kosciūška suprato, kad... nebeturi kur grįžti. Tėvynė, kurią ne savo valia paliko prieš kelerius metus, jau nebeegzistavo. Abiejų Tautų Respublika buvo ištrinta iš politinio pasaulio žemėlapiu. Todėl ilgai nedvejodami kartu su likimo draugais Julijonu Ursinu Niemcevičiumi ir Mykolu Libiševeskiu, lydimi Adomo, per Švediją išvyko į Angliją, o iš ten išplaukė į Jungtines Amerikos Valstijas, kurias vadino savo antrąja tėvyne.

Vėliau, iš Amerikos sugrįžęs Julijonas Ursinas Niemcevičius, atlėkęs pas Čartoriskius į Pulavus, beveik visą dieną pasakojo Izabelei apie nelaisvės metus, praleistus kartu su Kosciūška Rusijoje, kelionę į Švediją ir triumfinį grįžimą į Ameriką.

– Pagaliau įkvėpėme laisvės oro, – atsiduso Julijonas Ursinas, – ir nieko nelaukdami ryžtingai iškeliavome iš Peterburgo Vyborgo link. Kai kirtome Rusijos ir Suomijos, priklausančios Švedijai, sieną, Tadas pasilenkė prie manęs ir tyliai, kad negirdėtų mus lydėjęs carienės įgaliotas karininkas, sušnibždėjo, kad niekada nebegrįš į šią svetimą ir šaltą šalį. Šalį, kuri geriausiai savo sūnus, nejausdama jokios kaltės ar sąžinės graužimo, be gailesčio tremia ir žudo. Supratau, kad Tadas negalėjo prisitaikyti prie tokio gyvenimo ir nenorėjo jaustis priklausomas nuo valdovo valios, ambicijų ar nuotaikų. Tai prieštaravo Kosciūškos laisvės ir teisingumo sampratai.

Nesibaigiantys apsnigti Suomijos laukai ir miškai priminė skausmingą kelią, kai sužeistą Kosciūšką prieš dvejus metus gabeno į Petropavlovsko tvirtovę. Tačiau dabar buvo lengviau, nes tada prieš akis buvo katorga ir nežinia, o dabar – laisvė ir viltis. Tai teikė jėgų ir padėjo įveikti sunkumus. Visomis išgalėmis kartu su Mykolu Libiševeskiu ir ištikimuoju Adomu stengėmės palengvinti kelionę vis dar blogai besijaučiančiam Tadu. Dviese padėdavome jam išsiropšti ir vėl įlipti į roges, – lyg kažką prisiminęs Julijonas Ursinas sunkiai atsiduso ir po ilgokos pauzės pasakojo toliau: – pakeliui sunkiausiai sekėsi surasti nakvynę. Teko apsistoti vargingose užėigose, o kartais miegodavome daržinėse ar net tvartuose. Ilgas ir šaltas naktis trumpino dainos ir nuostabus, niekada neprarandančio optimizmo Libiševeskio muzikavimas. Klausydamasis švelnaus fleitos skambesio, Tadas nurimdavo ir užmigdavo. Adomas apkamšydavo savąjį poną kailiniais ir dažnai budėdavo prie guolio visą naktį. Pagaliau pasiekėme Suomijos sostinę Abo ir su džiaugsmu bei palengvėjimu supratome, kad mūsų kančių, pažeminimo ir užmaršties laikai baigėsi. Žinia apie atvykstantį didvyrį apskriejo Suomiją ir Švediją. Tai nustebino ne tik mus, bet ir Kosciūšką. Nesitikėjome, kad jo didvyriška kova ir laisvės idėjos buvo artimos ir kituose kraštuose. Meilę ir pagarbą pajutome labai greitai. Mus apsupo globa ir rūpesčiu. Dėkingi persėdome į suomių dovanotas kailiais išmuštas šiltas roges ir užšalusia Botnijos įlanka smagiai sliuogėme Stokholmo link. Nors atvykome šaltą sausio naktį, prie prabangaus prancūzo Robinato viešbučio laukė ištikimų gerbėjų grupelė su dovanomis ir geriausiais linkėjimais. Jau kitą dieną savo rezidencijoje iškilmingai priėmė Švedijos karalius Gustavas IV. Visi rūpinosi mumis, kilmingos ponios dovanavo tolesnei kelionei būtinus reikmenis, šiltus drabužius, aukojo pinigus ir net papuošalus. Toks šiltas priėmimas, kasdienis dėmesys ir parama buvo gerumo balzamas, padedantis stiprėti sielai ir kūnui.